

NIELS ROSENDAL JENSEN
KIRSTEN ELISA PETERSEN
ANNE KNUDE WIND

DAGINSTITUTIONENS
BETYDNING FOR
UDSATTE BØRN OG
DERES FAMILIER I
GHETTO-LIGNENDE
BOLIGOMRÅDER

AARHUS UNIVERSITET

Niels Rosendal Jensen, Kirsten Elisa Petersen og Anne Knude Wind

Daginstitutionens betydning for udsatte børn og deres familier i ghetto-lignende boligområder

Titel:

*Daginstitutionens betydning for udsatte børn og deres familier
i ghetto-lignende boligområder*

Forfattere:

Niels Rosendal Jensen, Kirsten Elisa Petersen og Anne Knude Wind

Udgivet af:

Institut for Uddannelse og Pædagogik (DPU), Aarhus Universitet, 2012

© 2012, forfatterne

1. udgave

Kopiering tilladt med tydelig kildeangivelse

Omslag og grafisk tilrettelæggelse:

Knud Holt Nielsen

Forsidefoto:

Colourbox

ISBN:

978-87-7684-953-5

978-87-7684-954-2 (elektronisk udgave)

Indhold

FORORD	5
KAPITEL 1	6
1.1. INDLEDNING.....	6
1.2. PROJEKTETS FORMÅL OG BAGGRUND	11
1.3. RAPPORTENS OPBYGNING	12
KAPITEL 2	14
2.1. HVAD VED VI OM UDSATTE BØRN, DAGINSTITUTIONEN OG DE UDSATTE BOLIGOMRÅDER?.....	14
2.2. HVAD VED VI OM UDSATTE BØRN?	15
2.3. DAGINSTITUTIONENS BETYDNING I ARBEJDET MED UDSATTE BØRN	18
2.4. HVAD VED VI OM GHETTOER I DANMARK?	23
2.5. OPSAMLING.....	25
KAPITEL 3	27
3.1. PROJEKTETS TEORETISKE GRUNDLAG	27
3.2. UDVIKLINGSPSYKOLOGISKE PERSPEKTIVER PÅ UDSATTE BØRNS LIVSMULIGHEDER OG UDVIKLINGSBETINGELSER	30
3.3. ET UDDANNELSESSOCIOLOGISK PERSPEKTIV PÅ UDSATTE BØRNS LIVSCHANCER.....	32
3.4. KØN, ETNICITET OG MARGINALISERING I INSTITUTIONER.....	34
3.5. GHETTO-LIGNENDE BOLIGOMRÅDER – ELLER UDSATTE BOLIGOMRÅDER?.....	38
3.6. OPSAMLING.....	49
KAPITEL 4	53
4.1. PROJEKTETS METODISKE GRUNDLAG	53
4.2. PRAKSISFORSKNING SOM METODE.....	54
4.3. PROJEKTETS DATAINDSAMLINGSMETODER.....	56
4.4. KORT PRÆSENTATION AF EN ANONYMISERET DAGINSTITUTION I ET GHETTO-OMRÅDE	58
4.5. INDLEDENDE PRÆSENTATION AF TEMAER I ANALYSEPROCESSEN	59
KAPITEL 5	62
5.1. ANALYSE AF DATAMATERIALE	62
5.2. RESULTATER FRA SPØRGESKEMAUNDERSØGELSE.....	62
5.3. INTERVIEW MED PÆDAGOGER.....	69
5.4. INTERVIEW MED PÆDAGOGER PÅ FAMILIEPROJEKTET	87
5.5. INTERVIEW MED FORÆLDRE	92
KAPITEL 6	113
6.1. OPSAMLING AF PROJEKTETS RESULTATER	113
REFERENCER	119

Forord

Denne rapport formidler resultaterne af et forskningsprojekt, der har haft fokus på daginstitutionens arbejde og betydning, når daginstitutionen fysisk er beliggende i et såkaldt ghetto-lignende boligområde placeret midt i København.

Forskningsprojektet har forløbet i perioden september 2011-september 2012, og i denne periode har pædagoger, ledelse og forældre fra daginstitutionen på forskellig vis deltaget og bidraget til forskningsprojektets forløb.

Der skal derfor i denne forbindelse rettes en stor tak til alle de pædagoger og forældre, der har gjort projektet muligt ved at afsætte deres travle tid og ladt os deltage med interview og spørgeskemaer og et utal af nysgerrige spørgsmål.

Ligeledes skal der rettes en særlig tak til PUF, FOAs Pædagogiske Udviklingsfond, der økonomisk har finansieret dette forskningsprojekt og dermed gjort det muligt at forfølge en lang række hypoteser om det særlige arbejde, som daginstitutionen og pædagogerne udfører, så snart daginstitutionen fysisk er placeret i et ghetto-lignende boligområde i Danmark – et arbejde, der på mange måder adskiller sig fra andre daginstitutioners hverdag, når disse daginstitutioner ikke er fysisk placeret i de ghetto-lignende boligområder.

Der skal afslutningsvis også rettes en tak til forskningsassistent Dorthe Brix, der har indsamlet interview med det pædagogiske personale, Bettina Høgenhav, som har læst en omfattende korrektur på denne rapport samt Knud Holt Nielsen, der har varetaget opsætning af rapporten. Det skal naturligvis fremhæves, at selvom flere mennesker har bidraget til denne rapportes udformning, er alle fejl og mangler i rapporten alene forfatterens ansvar.

København, oktober 2012

Niels Rosendal Jensen, Kirsten Elisa Petersen, Anne Knude Wind

Kapitel 1

1.1. Indledning

Denne rapport præsenterer de samlede teoretiske og empiriske resultater fra et 1-årigt forskningsprojekt, der har udforsket det pædagogiske personales arbejde i en daginstitution beliggende i et ghetto-lignende boligområde i København.

Forskningsprojektet er tilrettelagt og udført af Niels Rosendal Jensen, lektor msk, Kirsten Elisa Petersen, adjunkt, ph.d. samt forskningsassistent Anne Knude Wind, Institut for Uddannelse og Pædagogik, DPU, Aarhus Universitet i perioden september 2011-september 2012.

Projektets dataindsamling omfatter kvalitative interview med det pædagogiske personale og forældre til børn i daginstitutionen samt en mindre spørgeskemaundersøgelse rettet mod det pædagogiske personale fordelt på de fem forskellige stuer i daginstitutionen, både i vuggestuen og børnehaven.

Fra tidligere forskning inden for daginstitutionsområdet (Christensen 1996; Petersen 2009, 2011) har vi viden om, at der er forskel på daginstitutioner i Danmark, afhængigt af hvor daginstitutionerne er fysisk placeret på det danske landkort. Der er tale om store forskelle både i struktur og indhold i det pædagogiske arbejde, i personaleressourcer og også i fokus på pædagogikken. Denne forskel tager særligt sit afsæt i, hvorvidt daginstitutionen er beliggende i såkaldt socialt belastede boligområder, hvor der angives at være mange børn, som har det særligt svært i deres livsforhold. Petersen (2009, 2010) har således identificeret *tre overordnede typer* af daginstitutioner med afsæt i det pædagogiske personales vurderinger i forhold til arbejdet med udsatte børn i daginstitutionen:

Type A: Der omfatter daginstitutioner, hvor det pædagogiske personale vurderer, at de ikke har nogen udsatte børn. Denne type daginstitution er primært fysisk beliggende i villa- og parcelhusområder.

Type B: Der omfatter daginstitutioner, hvor det pædagogiske personale vurderer, at der er en stor gruppe udsatte børn, samtidig med at der også er en stor gruppe af "normalt velfungerende børn". Endvidere indkredses der også her at være en voksende gruppe børn, en såkaldt "gråzonegruppe", der omfatter børn, som det pædagogiske personale i forskelligt omfang er bekymret for enten periodisk eller over længere tid. Denne type daginstitution er ofte beliggende på grænsen mellem forskellige typer af boligbebyggelse, f.eks. mellem almennyttige boligområder og parcelhusområder, og modtager således børn fra forskellige områder af bybilledet.

Type C: Der omfatter daginstitutioner, hvor det pædagogiske personale vurderer, at størstedelen af deres børn kan karakteriseres som udsatte, og hvor gruppen af såkaldte normale børn er meget lille. Type C daginstitutionen er yderligere karakteriseret ved fysisk at være beliggende i udsatte boligområder, eller såkaldte ghetto-lignende boligområder. I type C daginstitutionen ved vi også fra tidligere forskning, at det pædagogiske personale i højere grad arbejder ud fra socialpædagogiske forståelsesrammer (Rosendal Jensen 2006), som i praksis betoner betydningen af familiearbejde, støtte til forældrene i forskellige former såvel som en lang række særligt tilrettelagte indsatser, der fokuserer på at udvikle udsatte børns sociale, emotionelle og kognitive kompetencer (Petersen 2009, 2010).

En daginstitution er således ikke blot en daginstitution, selvom disse institutioner, når man træder ind af døren, umiddelbart kan fremtræde meget ens i fysisk udformning; en masse børn, legetøj, grupperum, børnetegninger osv.

I nærværende forskningsprojekt er der fokus på det pædagogiske personales arbejde med udsatte børn i *type C daginstitution, beliggende i et såkaldt ghetto-lignende boligområde i København*. Der er meget, der tyder på, at det pædagogiske personale i denne type daginstitutioner har særlige kompetencer og udfører en lang række ekstraordinære og meget specifikke arbejdsopgaver, som ligger væsentligt uden for de traditionelle almenpædagogiske opgaver knyttet til vores almindelige forståelser af daginstitutionens pædagogik.

De særlige kompetencer og de særlige opgaver mangler imidlertid forskningsmæssigt at blive indkredset og belyst, hvilket nærværende forskningsprojekt har fokuseret på. Projektet har inddraget en daginstitution beliggende i Københavns Kommune, det pædagogiske personale, der arbejder der samt børn

og forældre i udforskningen af daginstitutionens pædagogiske arbejde med udsatte børn i et ghetto-lignende boligområde.

Inden vi går tættere på beskrivelsen af forskningsprojektets fokus på daginstitutionen og det pædagogiske personales arbejde med udsatte børn, skal der imidlertid knyttes nogle væsentlige bemærkninger til årsagen til det *teoretiske og empiriske* fokus på udsatte børn, der vokser op i ghetto-lignende boligområder i Danmark.

Når vi i denne sammenhæng betoner et særligt blik på udsatte børn i ghetto-lignende boligområder, gør vi det med afsæt i en række væsentlige forhold og problemstillinger.

Først og fremmest er der gennem de seneste år kommet et særligt politisk blik på de såkaldte ghettoer i Danmark såvel som en ofte meget ophedet mediedebat om netop de mennesker, som bor og lever i ghettoerne (Børresen 2002). Denne debat og de politiske udspil har i høj grad fokuseret på, at de såkaldte ghetto-områder var befolket af indvandrere og flygtninge, og at der eksisterede mange sociale problemer i disse boligområder, som var stort set umulige at få løst, medmindre der blev iværksat en lang række regler og påbud.¹ Senest har både fjernsyn og aviser² med stor energi fulgt en række episoder fra ghetto-området Vollsmose i Odense, hvor flere grupper af unge har været i slåskamp og har trængt ind på skadestuen på Odense Universitetshospital for at lave ballade. Ligeledes har der været fokus på en værtshusejer ("bodegamutter") i København, som er blevet truet, angiveligt fra bandemiljøet i ghetto-området i Mjølnerparken, til at betale såkaldte beskyttelsespenge mod andre bander fra ghetto-områderne i det indre København.³

Disse episoder har ofte den effekt, at hele det politiske apparat såvel som medierne i en kortere periode har fokus på disse ghetto-områder og byder sig til med en lang række forslag, der ofte er præget af straf og begrænsninger, f.eks. nedrivning af boligblokke, fjernelse af de stærkt kriminelle unge og deres familier og mere overvågning og politi i områderne. Men på trods af disse

¹ Se f.eks. regeringens ghetto-udspil fra oktober 2010 samt det nyeste udspil fra 2012.

² Se f.eks. Weekendavisen 24. august 2012, der beskriver de seneste uroligheder i netop denne bydel.

³ Se f.eks. Politiken d. 23., 24. og 25. august 2012, der redegør for værtshusejeren Jane Pedersens fra bodega Viking, oplevelser med hærværk mod hendes værtshus, trusler, afpresning og overvejelser over banderelaterede aktiviteter.

mange forskellige forslag ser det ud til, at disse boligområder fortsat præges af bander, kriminalitet, hærværk og sociale problemer, uanset de mange tiltag der iværksættes.

I forskningsfeltet er der imidlertid en bred enighed om, at betegnelsen ghetto i højere grad handler om en *boligmæssig segregering*, der helt konkret betyder, at mennesker bliver nødt til at bo dér, hvor de får anvist en bolig og økonomisk har mulighed for at betale husleje (Børresen 2002), og at problemer knyttet til disse boligområder er langt mere nuancerede, end både mediebildet og det politiske område præsenterer.

Betegnelsen ghetto anvendes således udelukkende indledningsvist i dette forskningsprojekt som en overordnet betegnelse for en række by- og boligområder, hvor mennesker bor og lever, og hvor problemstillingerne i disse boligområder må belyses og analyseres i forhold til de sociale, økonomiske og psykologiske livsbetingelser, som mennesker lever under, når det er vanskeligt at opnå adgang til uddannelse, arbejde og gode leveforhold til børn og familier i det danske samfund. Betegnelsen *udsatte boligområder* er i højere grad en dækkende betegnelse for disse boligområder, idet denne betegnelse netop fremhæver, at der er tale om boligområder, som er udsatte og sårbare, fordi mange beboere befinder sig i udsatte positioner i samfundet. Betegnelsen anvendes således fremadrettet til at belyse det boligområde, som inddrages i nærværende forskningsprojekt.

Skifter Andersen (2007) belyser desuden, at op mod 60 % af indvandrerne fra tredjeverdenslande og deres efterkommere er bosat i såkaldt almene boligområder, herunder i områder, hvor op mod 40 % af beboerne er indvandrere. En række af disse boligområder er også på samme tid præget af mange synlige sociale problemer, hvilket især knytter an til gruppen af børn og unge primært i relation til dårlig skolegang, lav uddannelse og ungdomsbander. Men Skifter Andersen (2007) påpeger ligeledes, at en række af de indsatser, der er blevet iværksat i disse boligområder, også har været med til at modvirke sociale problemer og fremme integration især i forhold til indsatser rettet mod de unge (Skifter Andersen 2006a, 2006b, 2007).

Med denne viden in mente taler meget for, at betydningen af at udforske børns liv i disse boligområder med afsæt i daginstitutionen og det pædagogiske personales arbejde kan åbne for ny og vigtig viden om, hvordan og på hvilke

måder børn fra disse belastede boligområder kan støttes i deres opvækst, udvikling og trivsel.

Når dette forhold indledningsvist er nævnt, er det imidlertid også vigtigt at fremhæve, at der hverken i dansk eller international sammenhæng er taget et særligt afsæt i små børns liv, når det leves i disse såkaldt ghetto-lignende boligområder, inden skolegang påbegyndes (Oldrup et al. 2010; Christensen 2010). Dette forhold kan umiddelbart forekomme besynderligt al den stund, at forskningsfeltet grundigt har belyst, at mennesker, der bor og lever i ghetto-områder, i langt højere grad er udsatte på en lang række væsentlige områder især i forhold til manglende uddannelse og arbejde, et liv på overførselsindkomst, dårlige helbredsforhold og risiko for fattigdom (Oldrup et al. 2010).

I en gennemgang af forskning inden for området tegner der sig et billede af, at den forskningsbaserede viden primært tager afsæt på enten et individ- eller gruppeniveau, men ikke afsæt i selve dét forhold, at individer og grupper vokser op og lever deres liv i ghetto-områder, og hvordan og på hvilke måder disse boligområder har betydning for hverdagslivet, herunder oplevelsen af tryghed og rådighed over egne livsbetingelser. Langt oftere, især i dansk forskning, udforskes såkaldte *risikofaktorer* i børns opvækst (Christensen 2006), hvoraf opvæksten i ghetto-områder og betydningen heraf imidlertid ikke direkte gøres til genstand for analyse. Dette kan virke ganske paradoksalt, da stort set alle undersøgelser nævner børnenes bo- og leveforhold, men uden at inddrage disse forhold aktivt i børnenes livsmuligheder, deres oplevelser af hverdagslivet, tryghed og muligheder for inklusion i forskellige sociale kontekster. Der er således en decideret *mangel på faktisk viden om, hvordan og på hvilke måder børns liv ser ud i disse såkaldte ghetto-lignende boligområder* (Sikandar 2005).

Der eksisterer imidlertid en række vigtige undersøgelser, som belyser unges liv i ghetto-lignende boligområder, og som kan medvirke til at indkredse en række problemstillinger knyttet til en opvækst i disse udsatte boligområder. Sikandar (2005) har udforsket unge drenge i alderen 13-18 år, der vokser op i socialt belastede boligområder i Valby, og belyser en række sociale problemer hos denne gruppe drenge, der handler om begyndende kriminalitet, problemer i skolen, unge med misbrugsproblemer eller familier, hvor der er misbrugsproblemer. Her argumenteres for en række fællesstræk i de sociale problemer, som

netop angives at hænge sammen med de boligområder, de unge kommer fra, såvel som familiens situation og vilkår:

”Der er tale om træk, som ved indberetninger til Børnefamilieteamet får alarmklokkerne til at ringe, fordi erfaringen er, at man næsten alene ved at se på de pågældende drenges adresser kan tegne en profil af dem.” (Sikandar 2005, p. 1)

Netop sådanne beskrivelser af de unge drenge og deres vanskeligheder kalder på at fremdrage betydningen af tidlige forebyggende og inklusionsfremmende indsatser i ghetto-lignende boligområder i Danmark. Disse børn har vanskeligheder i den tidlige barndom og har – sammenlignet med deres jævnaldrende – en langt større risiko for at få et ungdoms- og voksenliv med problemer både knyttet til skolegang, uddannelse, misbrug og kriminalitet (Rutter 1985, 2000; Christensen 2006). Forskningen har således påvist en signifikant sammenhæng mellem vanskeligheder i de tidlige barndomsår og risiko for senere problemer i tilværelsen.

Netop forebyggelsens betydning for udsatte børn er centralt i nærværende projekt og har bevirket, at der er sat særligt fokus på at indkredse og udforske daginstitutionens betydning i de udsatte boligområder.

1.2. Projektets formål og baggrund

Med afsæt i den foregående indledning har dette forskningsprojekt således haft nogle specifikke spørgsmål og formål, som her skal uddybes.

Forskningsprojektets formål er at gennemføre et forskningsprojekt, som:

- har et særskilt fokus på daginstitutionens specifikke placering i ghetto-lignende boligområder
- har fokus på indsatser knyttet til daginstitutionens arbejde med udsatte børn og forældre fra disse boligområder
- indkredser hvilke problemer, udfordringer og muligheder denne gruppe børn vokser op med
- peger på, hvilke tidlige og forebyggende indsatser det fremadrettet er relevant at iværksætte for børn i ghetto-lignende boligområder med fokus på

at fremme børnenes udviklingsmuligheder, særligt med det pædagogiske personales indsats og daginstitutionens betydning i centrum.

Forskningsprojektets analysestrategiske forskningsspørgsmål:

- Kan der via daginstitutionen og det pædagogiske personale kortlægges og indfanges indsatser rettet mod udsatte børn, der vokser op i ghetto-lignende boligområder, der medvirker til at fremme trykthed, inklusion og rådighed over egne livsbetingelser?
- Kan der identificeres en virkning i relation til børnenes udvikling og trivsel med afsæt i de kortlagte indsatser?

Forskningsprojektet forventer at give svar på følgende spørgsmål:

- Hvilke indsatser der foretages i daginstitutionen rettet specifikt mod udsatte børns opvækst i ghetto-lignende boligområder i Danmark.
- Hvordan de pågældende indsatser kan angives at støtte udsatte børns rådighed over egne livsbetingelser.
- På hvilke områder daginstitutionens arbejde har betydning for udsatte børns forældre – set i forhold til forældrenes oplevelser af rådighed over deres livsbetingelser og muligheder.

1.3. Rapportens opbygning

Denne rapport rummer i alt 6 kapitler. I kapitel 1 præsenteres rapportens fokus og indhold med afsæt i det forskningsprojekt, der danner grundlag for selve rapporten. Forskningsprojektet har haft fokus på daginstitutionens arbejde, funktion og betydning, når daginstitutionen er beliggende i et udsat boligområde. I den sammenhæng er det teoretisk og empirisk udforsket, hvilke særlige indsatser der kan indfanges i det pædagogiske personales arbejde med udsatte børn og familier, samt hvilken betydning dette arbejde kan indkredses at have for netop børnene og deres forældre.

I kapitel 2 udfoldes den eksisterende forskningsbaserede viden knyttet til begrebet udsatte børn, daginstitutionens arbejde med denne gruppe børn samt viden om børns opvækst i de såkaldte ghetto-lignende boligområder.

Kapitel 3 præsenterer de teoretiske perspektiver, der danner grundlag for forskningsprojektet og for rapportens udformning.

Rapportens fjerde kapitel præsenterer projektets metodiske tilgang, herunder især praksisforskning som metodisk tilgang til det pædagogiske arbejdsområde. Hertil belyses de forskellige metoder inden for den kvalitative forskningstradition, som er anvendt, henholdsvis en række interview med både det pædagogiske personale og forældre samt en mindre spørgeskemaundersøgelse rettet mod personalegruppen i daginstitutionen.

I rapportens femte kapitel præsenteres analysen af det indsamlede datamateriale. Analysen består af 3 overordnede afsnit, som henholdsvis belyser resultater fra spørgeskemaundersøgelsen og indkredser faglige overvejelser over daginstitutionens arbejde, når daginstitutionen er beliggende i et ghetto-lignende boligområde, samt personalets oplevelser og vurderinger af udfordringer og problemstillinger i det pædagogiske arbejde. Det andet afsnit belyser resultaterne af interview med pædagoger samt interview med pædagoger fra familieprojektet, et mindre projekt der er oprettet i daginstitutionen med henblik på at hjælpe og støtte udsatte børn og familier. I det tredje og sidste afsnit i analysen præsenteres resultaterne af det empiriske materiale, som har fokus på forældres oplevelser af at være forældre i daginstitutionen og indkredser, hvilke betydninger daginstitutionens arbejde tillægges i forældrenes hverdagsliv og i relation til deres børns trivsel og udvikling.

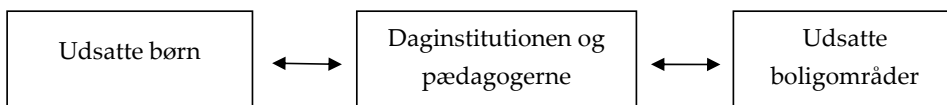
I rapportens sjette og sidste kapitel samles der op på hele rapportens indhold, og projektets resultater sammenfattes.

Kapitel 2

2.1. Hvad ved vi om udsatte børn, daginstitutionen og de udsatte boligområder?

Dette forskningsprojekt bevæger sig inden for tre samtidige og sammenhængende områder. Det første område knytter an til at udvikle viden om udsatte børn og deres familier og denne gruppe børns muligheder og chancer for udvikling og trivsel, på trods af en opvækst præget af forskellige former for udsathed. Det andet område handler om daginstitutionen og pædagogernes arbejde med netop udsatte børn og deres familier og daginstitutionens betingelser for at kunne arbejde målrettet med pædagogiske indsatser, der støtter denne gruppe børn. Det tredje område knytter tillige an til selve de boligområder, hvor børnene bor, og hvor daginstitutionen fysisk er beliggende, de såkaldt udsatte boligområder. I nedenstående figur illustreres de tre samtidige og sammenhængende områder, som forskningsprojektet har bevæget sig rundt om både teoretisk og empirisk.

Figur 1.

I nærværende kapitel udforskes de tre forskellige områder nærmere, især med fokus på at indkredse den eksisterende viden på de tre områder.

2.2. Hvad ved vi om udsatte børn?

I dansk forskning inden for det pædagogiske og socialpolitiske område anvendes en lang række forskellige begreber, der på forskellig vis knytter an til at analysere, forstå og iværksætte indsatser overfor en særlig gruppe af børn. Begreber som risikobørn, børn med særlige behov, socialt udsatte børn og børn i og/eller med vanskeligheder er ofte i spil. Disse mange begreber rummer i sig selv en stor uklarhed i forhold til, hvornår et barn er i risiko eller har særlige behov. Det er ganske vanskeligt entydigt at præcisere, uanset om det er forskningen, den pædagogiske praksis eller de politiske instanser, der byder ind. Det er derfor vigtigt at have for øje, at forståelserne af denne gruppe børn hele tiden er under forandring i takt med politiske, historiske, økonomiske og kulturelle forandringer.

Inden for forskningsfeltet knyttet til udsatte børn redegøres der ofte for, hvorfor det ene begreb vælges frem for det andet. Herhjemme anvendes i høj grad begrebet risikobørn, som viser hen til den såkaldte risikoforskning (Rutter 1985, 2000), hvor fokus f.eks. er på, at børn, som lever med en række risikofaktorer i deres opvækst, er særligt udsatte i deres tilværelse på en lang række områder. Rutter (1985, 2000) betoner, hvorledes der både i barndomslivet kan optræde både en række risikofaktorer og en række såkaldt beskyttende faktorer. Disse faktorer virker ind på hinanden i meget komplekse samspil, hvor det er vanskeligt at angive, hvilke faktorer der fører til at hjælpe barnet i tilværelsen, og hvilke faktorer der vanskeliggør barnets udviklingsmuligheder. Det komplekse samspil viser hen til det forhold, at det er svært at belyse nøjagtigt, hvordan samspillet mellem henholdsvis antallet af risici og antallet af beskyttende forhold hjælper nogle børn til at klare sig i tilværelsen på trods af en lang række risikofaktorer. Sagt med andre ord: hvorfor kommer nogle børn godt igennem deres barndoms- og ungdomsliv på trods af vanskelige opvækstvilkår, mens andre børn ikke gør?

Risikoforskningen beskæftiger sig med at indfange årsager og symptomer på vanskelige og belastende opvækstforhold. Samtidig analyserer risikoforskningen konsekvenserne af de vanskelige opvækstforhold, og – absolut ikke mindre væsentligt – beskæftiger den sig med modstandsdygtighed (Rutter 1985). Modstandsdygtighed er oversat fra det engelske ord *resilience* og er et begreb, der forsøger at forklare, hvorfor nogle børn og unge på trods af deres

vanskelige opvækstforhold alligevel klarer sig i deres tilværelse. Modstandsdygtighed er et begreb, der omfatter barnet eller den unges positive selvbillede. Modstandsdygtighed over for belastninger er især knyttet til følgende tre forhold:

1. Barnets tillid til egen formåen – både kognitivt og socialt
2. Evnen til at overskue og forudsige situationen og træffe strategiske valg
3. Støtte i netværket (Schultz Jørgensen et al. 1993, p. 21).

Forskningsfeltet både i udlandet og i Danmark har gennem de seneste årtier anvendt dette risikoperspektiv i teoretiske og empiriske analyser af udsatte børn og unge – de såkaldte risikoundersøgelser. I praksis betyder dette perspektiv, at der kan opstilles en liste af belastningsfaktorer, f.eks. stressende livsforhold, forældres psykiske lidelser og misbrug, og at disse belastningsfaktorer kan følges over tid, altså i longitudinelle studier, som f.eks. forløbsundersøgelsen af anbragte børn (Egelund et al. 2004, 2008).

Gennem de senere år er der også foretaget omfattende forskning om daginstitutionens indsatser og betydning rettet mod udsatte børn i dansk sammenhæng, og dette har medvirket til flere definitioner på begrebet udsatte børn, bl.a. fra Jensen et al. (2006, 2009). Inden for denne forskning belyses begrebet udsatte børn som børn, der:

”er eller risikerer at blive udsat i institution, skole, uddannelse og senere samfundsliv som følge af opvæksten under socialt belastende vilkår, dvs. vilkår præget af fattigdom, arbejdsløshed hos forældre, lav eller ingen uddannelse eller forældre på overførselsindkomst og/eller vanskelige skilsmisser” (Jensen et al. 2009, p. 9).

Med denne definition betoner Jensen et al. (2009), at de børn, der vokser op under socialt belastede vilkår, er i risiko for at blive udsatte eller marginaliserede, og hvor marginaliseringsprocessen peger på, at denne gruppe børn og unge har sværere ved at tilegne sig de kompetencer, der skal til for at håndtere et barnheds- og ungdomslivs krav i forhold til daginstitution, skole og uddannelse.

Når begrebet udsatte børn er indkredset, er det imidlertid også væsentligt at belyse, hvordan og på hvilke måder denne gruppe børns barndomsliv angives at træde frem. En række danske studier har medvirket til at indkredse såvel årsager som tegn på særligt svære opvækstvilkår og kan i denne sammenhæng anvendes til at komme tættere på, hvordan udsathed træder frem i barndomslivet. Christensen (2006, p. 7) belyser således en række vanskeligheder, som kan identificeres hos udsatte børn:

- *Børn, der har konflikter med jævnaldrende*
- *Børn i familier med samlivsbrud, hvor moderen er blevet mishandlet*
- *Børn i familier, hvor moderen oplyser, at hun føler sig depressiv*
- *Børn, der har dårlig beherskelse af dansk, herunder børn der ikke er glade for at gå i skole.*

Men også i den internationale forskning om udsatte børn kan der overordnet peges på, at børns tegn på udsathed belyses gennem problembeskrivelser; emotionelle vanskeligheder, problemer med adfærd og opførsel, kognitive vanskeligheder samt forsinkelser i udvikling relateret til sprog, forståelse og koncentration. Hertil kommer, at udsatte børn så at sige træder ind i skolelivet med problemer knyttet til såvel det sociale, det emotionelle og det kognitive område.

Børns udsathed beskrives i den internationale forskning inden for tre psykologiske hovedområder:⁴

- Sociale og emotionelle tegn, der henviser til problemer som f.eks. lav selvværdsfølelse, aggressiv adfærd og lav impuls kontrol (Fantuzzo et al. 1995; Raver et al. 1999; Kaiser et al. 2000; Lutz et al. 2002).

⁴ De tre psykologiske hovedområder er første gang identificeret gennem internationale forskningsundersøgelser i forskningsoversigten "Daginstitutionens betydning for socialt udsatte børn – en forskningsoversigt" (Petersen 2006), hvor de psykologiske forståelsesrammer og hovedområder uddybes.

- Læringsmæssige tegn, der inddrager udsatte børns forsinkende sprogudvikling, generelle kognitive problemer samt problemer knyttet til skolegang. Således indkredser en række studier sammenhængen mellem barnets udsathed og læringsmæssige vanskeligheder (Trocmé & Caunce 1995; Wright et al. 2000; Conroy & Brown 2004).
- Interaktionelle tegn henviser til samspillet mellem barn og forældre og omfatter tegn på udsathed i relation til barnets interaktion med forældre/andre børn/andre voksne. En række studier indkredser således en sammenhæng mellem forældres sociale og økonomiske status i relation til barnets vanskeligheder, der antages at have afgørende betydning for barnets udvikling (Baxter & Kahn 1999; Primavera 2000; Hubbs-Tait et al. 2002; Gross et al 2003; Lyons-Ruth & Meknick 2004).

Disse vanskeligheder hos udsatte børn, der bevæger sig inden for det socio-emotionelle område, det læringsmæssige og i forhold til barnets interaktioner med sin omverden, er alle tegn på udsathed, som er indkredset gennem undersøgelser, der har haft fokus på daginstitutionens arbejde med udsatte børn i et internationalt perspektiv og medvirker således i denne sammenhæng til at indkredse, hvorledes denne gruppe børn angives at træde frem i de institutionelle sammenhænge, som små børn befinder sig i inden skolestart.

2.3. Daginstitutionens betydning i arbejdet med udsatte børn

Igennem de senere år er der for alvor kommet fokus på daginstitutionens betydning for børns opvækst og barndomsliv i et forskningsmæssigt perspektiv i dansk sammenhæng. En lang række forskningsundersøgelser har således særskilt fokus på børns liv inden skolestart og på daginstitutionen som en del af det samlede danske uddannelsessystem.

Nordahl et al. (2012) belyser gennem deres undersøgelse af dagtilbud, i denne sammenhæng børnehaven, at der er meget, der fungerer godt i de danske daginstitutioner, især hvad angår børnenes almene trivsel. Det særligt interessante ved denne undersøgelse er, at forskerne har inddraget børnene selv i denne undersøgelse, udover pædagoger og forældre. Her kommer der således

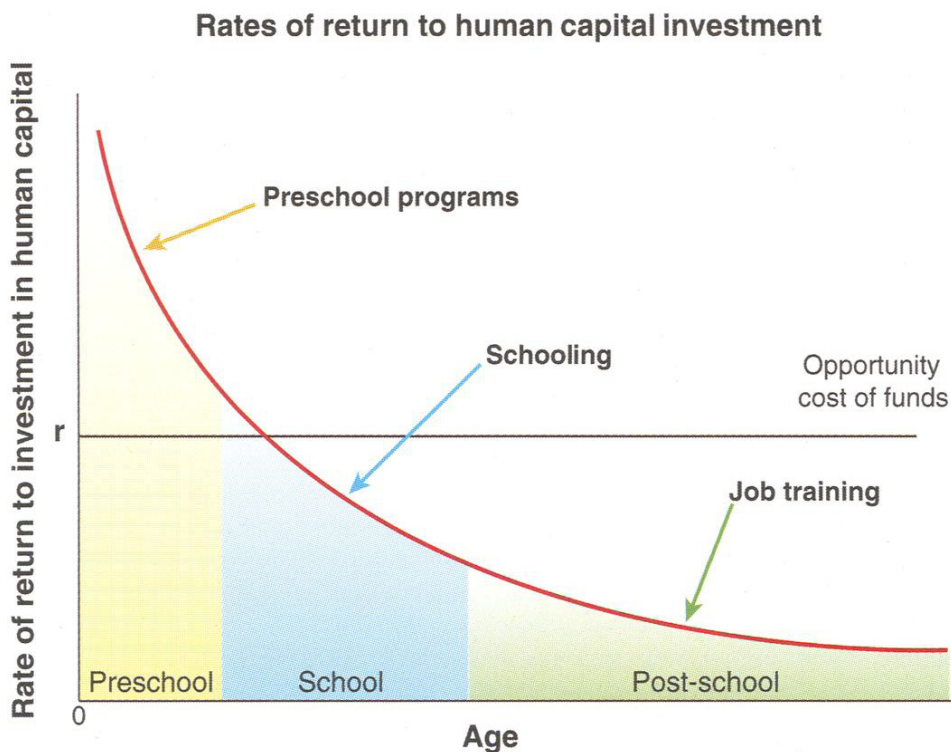
nye stemmer i forskningsfeltet; det er vigtige stemmer, som kan medvirke til at belyse daginstitutionens betydning for børn i almindelighed. Nogle af resultaterne fra denne undersøgelse er interessante i nærværende sammenhæng, idet der peges på, at piger åbenbart vurderer deres dagligdag i børnehaven mere positivt, end drenge gør, og at børn med etnisk minoritetsbaggrund og børn, som i hverdagen modtager ekstra ressourcer, ikke vurderer deres tid i børnehaven som lige så lykkelig, som etnisk danske piger gør.

Med dette afsæt, som kun omfatter børnehaven, er det dog relevant at bevæge sig hen imod den viden, der eksisterer om daginstitutionens betydning for udsatte børn og deres familier, i denne sammenhæng både i forhold til vuggestuen og børnehaven, og forsøge at indfange daginstitutionens betydning for denne gruppe børn og deres familier. Direkte i forhold til vuggestuens arbejde er forskningen for nuværende meget mangelfuld, det gælder både i relation til viden om vuggestuens indsatser i almindelighed og i særdeleshed i forhold til udsatte børn (Petersen 2010). Et enkelt studie af Petersen (2010) har udforsket vuggestuens arbejde med udsatte børn og især påpeget betydningen af at anskue vuggestuen som en væsentlig del af det samlede daginstitutionstilbud, således at det pædagogiske personale har 5 sammenhængende år i stedet for kun 2-3 år inden skolestart til at kunne observere og iværksætte indsatser over for udsatte børn og deres forældre.

For nuværende er det dog som om al forskning og vidensudvikling primært knytter an til børns liv i børnehaven, hvilket på den ene side må anses som en meget væsentlig vidensudvikling (Højholt 2005; Palludan 2005; Bundgaard & Gulløv 2008), men samtidig at der fortsat er behov for at sætte fokus på hele daginstitutionens betydning som en sammenhængende forebyggende tidlig pædagogisk indsats.

At daginstitutionen som en tidlig pædagogisk indsats er vigtig, er en pointe som Heckman (2006) har belyst, herunder især betydningen af tidlige indsatser for barnets udviklingsmuligheder i forhold til indsatser, der f.eks. først sættes ind senere i skole- og ungdomsårene og peger på, at netop de tidlige indsatser inden skolestart har markant betydning for denne gruppe børn.

Nedenstående figur viser således betydningen af de tidlige førskoleindsatser for udsatte børn set i relation til begrebet human kapital (Heckman 2006).

Figur 2.

Vender vi os mod daginstitutionens betydning for udsatte børn og det pædagogiske personales arbejde med denne gruppe børn, er der meget, der taler for, at netop daginstitutionen og det pædagogiske personale er det *første og meget vigtige møde* for børnene i relation til deres trivsel og udviklingsmuligheder i et fremadrettet perspektiv både knyttet til inklusionsfremmende processer, positiv skolegang såvel som muligheder for at etablere venskaber og et aktivt fritidsliv samt til at udvikle kompetencer til at mestre barndomslivet (Ellegaard 2004; Højholt 2001; Kousholt 2005).

Forskning i dansk sammenhæng har medvirket til at belyse, at daginstitutionen er en vigtig social og kulturel læringsarena for børn, inden skolegang påbegyndes (Dencik & Schultz Jørgensen 2001; Kousholt 2005; Højholt 2001). Hertil kommer, at daginstitutionen inden for den uddannelsessociologiske forskning ansues som en (første) del af det samlede danske uddannelsesforløb

(Brostrøm 2004; Petersen 2009; Rosendal Jensen & Petersen in press) og dermed i høj grad har en betydning i relation til at skabe muligheder for børns læring, udvikling og socialisering både til skolestart og i højeste grad også i relation til at tilegne sig samfundets normer og værdier (Ellegaard 2004; Palludan 2005).

Dansk forskning har endvidere tidligere belyst, at pædagogisk arbejde i daginstitutionen gennem de senere år er blevet udvidet i væsentlig grad i relation til arbejdet med udsatte børn og deres familiers samlede livssituation (Langager & Vonsild 2007; Petersen 2007, 2009). Petersen (2009) har f.eks. belyst, hvorledes en daginstitution beliggende i et udsat boligområde har udvidet arbejdet med børnene til også at omfatte særskilt og specifik støtte og hjælp til forældrene ud fra en vurdering af, at hvis forældrene ikke modtager hjælp, så er det endnu vanskeligere at hjælpe barnet i dets trivsel og udvikling.

Ligeledes viser en undersøgelse af Petersen (2010), at daginstitutioner beliggende i udsatte boligområder også målrettet arbejder på at udvikle samarbejde med forskellige parter i lokalområdet, f.eks. boligsociale medarbejdere ansat i boligområdet samt aktiviteter tilrettelagt om aftenen for boligområdets kvinder med anden etnisk baggrund end dansk, der har børn i institutionerne, med henblik på at skabe fællesskab og sammenhold blandt kvinderne i boligområdet.

I den internationale forskning er det ret beset slet ikke ny tænkning at inddrage daginstitutionen som en tilrettelagt pædagogisk indsats overfor udsatte børn (Petersen 2006). Et bredt vue over det internationale forskningsfelt indkredser en række studier, der har beskæftiget sig med udvikling af tidlige pædagogiske indsatser i daginstitutionen⁵ rettet mod udsatte børns udviklingsmuligheder.

Internationale studier af tidlige pædagogiske indsatser⁶ er omfattende i antal og indhold gennem de sidste 40 år. Primært forekommer der en mængde

⁵ Begrebet daginstitution anvendes som overordnet samlebetegnelse vel vidende, at der findes en omfattende mængde pasningsformer såvel offentlige som private i andre lande. Årsagen til, at begrebet daginstitution anvendes og fastholdes, er, at der i denne undersøgelse tages udgangspunkt i børns pasning uden for hjemmet inden skolestart.

⁶ De internationale studier, der henvises til i dette afsnit, er indkommet fra en søgning i udenlandske databaser, som er anvendt i en forskningsoversigt over daginstitutionens betydning for socialt udsatte børn. For mere detaljeret information om søgestrengte, kriterier for udvælgelse af studier samt nærmere analyse af resultater se Petersen, K.E. (2006) *"Daginstitutionens betydning for socialt udsatte børn – en forskningsoversigt"*. www.dpu.dk/hpa/publikationer

studier fra USA, hvor traditionen for at anvende et randomiseret forskningsdesign til at måle indikatorer på effekt af en given indsats anvendes i langt højere grad end i andre lande, herunder Danmark.

Internationale forskningsoversigter peger generelt på, at en tidlig pædagogisk indsats vurderes at have en positiv virkning i relation til at forbedre udsatte børns udviklingsmuligheder (Gallagher 1991; Kendall 1995; Barnett 1995; Boocock 1995; Block et al. 2005). I en gennemgang af indholdet af internationale studier (Ramey et al. 1979; Schweinhart 1993; Weikart et al. 1978; Schweikart et al. 1986; Kellahan & Greaney 1993; van Kuyk 2001) kan der udledes en række faktorer, der omfatter både indholdet af den pædagogiske indsats såvel som forhold, der relaterer til det pædagogiske personale, der arbejder med de udsatte børn. Her peges især på personalets uddannelse og normering samt betydningen af tilrettelagte læreplaner, der har særligt fokus på at stimulere udsatte børns sproglige og sociale udvikling. Fælles for de internationale studier er et fokus på udsatte (og såkaldt fattige sorte) børn, men også et fravær af fokus på, hvor og under hvilke betingelser børnene vokser op, og et fravær af, hvordan disse betingelser har betydning for børnenes livsmuligheder i deres hverdagsliv. Selv om alle studierne indleder med at beskrive, at børnene vokser op i ghetto-lignende boligområder præget af stor fattigdom, er der tilsyneladende ikke tradition for at medtænke dette forhold i den teoretiske og empiriske analyse af børnenes liv og udviklingsbetingelser.

Det samme forhold gør sig også gældende, når vi vender blikket mod dansk forskning knyttet til udsatte børn og daginstitutionens arbejde med børnene og deres familier. Her er der gennem de seneste 10 år forsket meget i daginstitutionens arbejde med udsatte børn, men desværre uden at inddrage børnenes fysiske opvækstforhold og betingelser forbundet hermed. Desuden er der heller ikke tidligere blevet udforsket i, hvordan og i hvilket omfang det pædagogiske personale i daginstitutioner beliggende i ghetto-lignende boligområder udfører en lang række særlige arbejdsopgaver rettet mod at fremme udsatte børns trivsel og udviklingsmuligheder, og ej heller på hvilken måde de pågældende arbejdsopgaver har betydning for både børn og forældre i disse ghetto-lignende boligområder.

2.4. Hvad ved vi om ghettoer i Danmark?

I nærværende forskningsprojekt anvendes betegnelsen *ghetto-lignende* boligområder. Betegnelsen lægger sig på en gang op ad regeringens ghettoliste og refererer til de boligområder, der er listet op her, og samtidig understreger betegnelsen et vist forbehold overfor selve begrebet ghetto.⁷ Begrebet ghetto er så politisk omdiskuteret, potentielt stigmatiserende og misvisende, at der presser sig et par gåseøjne eller et opblødende '-lignende' på. Vender vi os mod den danske forskning i ghettoer, viser det sig da også, at forskning, der direkte berører området, samtidig distancerer sig fra brugen af betegnelsen ghetto. Statens Byggeforskningsinstitut har forsket en del i, hvad de kalder multietniske boligområder, og Schultz Larsen (2009) argumenterer for betegnelsen forsømte boligområder (Andersen 2006a, 2006b; Børresen 2008; Larsen 2009; Hansen et al. 2010; Kleis 2010). I denne forskning indgår boligområder, der optræder på den officielle ghettoliste (Regeringen 2010, 2012), mens der samtidig i undersøgelserne ligger en kritik af at bruge begrebet ghetto i en dansk sammenhæng. Ghetto kan således ikke direkte oversættes til multietnisk eller forsømt boligområde, men et kig ind i, hvad forskningen i multietniske eller forsømte boligområder viser, kan give nogle relevante perspektiver på, hvad det betyder for børn at vokse op i det, vi i forskningsprojektet her kalder *ghetto-lignende* boligområde.

Forskningen viser, at selve betegnelsen ghetto opleves som kraftigt stigmatiserende af boligområdernes beboere (Andersen 2006b; Hansen et al. 2010; Jensen & Christensen 2012), og ghettobegrebets stigmatisering af boligområder er et gennemgående tema i forskningen (Børresen 2008; Jensen & Christensen 2012). Interessant er det derfor også, at mange beboere i de omtalte boligområder har et andet syn på områderne end dem, de møder gennem omverdenens stigmatiserende blikke. Mange beboere er glade for at bo i det, der officielt kaldes en ghetto, og de oplever det som et godt sted at bo (Skjøtt-Larsen 2008; Hansen et al. 2010; Kleis 2010; Jensen & Christensen 2012).

⁷ Se også afsnit 1.1 Indledning om, at 'betegnelsen ghetto anvendes således udelukkende i dette forskningsprojekt som en overordnet betegnelse for en række by- og boligområder, hvor mennesker bor og lever, og hvor problemstillingerne i disse boligområder må belyses og analyseres i forhold til de sociale, økonomiske og psykologiske livsbetingelser, som mennesker lever under, når det er vanskeligt at opnå adgang til uddannelse, arbejde og gode leveforhold til børn og familier i det danske samfund.'

Forskningen viser ligeledes, at den forståelse af boligområderne som ensartede, etnisk og socialt homogene områder, som ofte fremhæves med betegnelsen ghetto, og som ghettobegrebet i sig selv associerer til, ikke afspejler forholdene i de faktiske boligområder. Boligområderne afspejler derimod en høj grad af heterogenitet på flere planer. I sammenligning med hinanden er boligområderne meget forskellige, det gælder f.eks. boligområdernes størrelse, karaktererne af bebyggelserne, den etniske og sociale sammensætning blandt beboerne og den funktion, boligområderne har (Larsen 2009). Der er også internt i ghettoerne en høj grad af etnisk og social forskellighed. Og endelig afspejler selve livet i ghettoerne en kompleksitet af sociale mønstre. Andersen har f.eks. vist, at der er en relativ høj gennemstrømning i visse af disse boligområder, og at tilflytterne typisk sjældnere er i beskæftigelse, sjældnere har statsborgerskab, har boet kortere tid i Danmark, taler dårligere dansk og sjældnere har børn end fraflytterne. Uden at det betyder, at beboere, der bor i boligområderne i mange år, er mere udsatte end de, der flytter ud (Andersen 2006a, 2006b).

Forskningen viser som nævnt, at mange beboere er glade for at bo i boligområderne, samtidig viser den, at beboerne i boligområderne primært oplever to kilder til problemer i hverdagen, det drejer sig om enkelte familier og børn og unge (Hansen et al. 2010; Kleis 2010). Det er særligt unge drenge, der opleves som problematisk med henvisning til hærværk, ulovlig knallertkørsel på stier, tyveri, hashrygning, vold og chikane. Der er blandt de voksne i områderne en frygt for, at det vil hævne sig at gribe ind over for de unge og en oplevelse af, at de unges adfærd skaber utryghed i området, og mange børnefamilier er bekymrede over det miljø, deres børn vokser op i (Børresen 2008; Hansen et al. 2010).

Den danske forskning på området udfordrer mange af de associationer, begrebet ghetto trækker med sig. Hverdagen i de ghetto-lignende boligområder ser ud til at være langt mere kompleks og heterogen, end begrebet ghetto lægger op til. I forhold til et perspektiv på børneliv og daginstitutioner i ghetto-lignende boligområder er det dog samtidig interessant, at de, der af beboerne opleves som kilde til områdets problemer, særligt er en mindre gruppe af unge drenge. Samtidig viser et bredt udsnit af den eksisterende forskning (Oldrup et al. 2010) knyttet til ghetto-lignende boligområder, at der ikke eksisterer forskning, der specifikt knytter an til børns opvækst i disse områder. Ligeledes findes der heller ikke viden, der sætter et særligt blik på betydningen af de tid-

lige pædagogiske indsatser i disse boligområder. Dette ændrer naturligvis ikke på det forhold, at netop de såkaldte ghettoområder gennem de seneste år har været genstand for mange pædagogiske, politiske og økonomiske indsatser rettet mod bebyggelsen, beboerne eller mod specifikke grupper af unge eller voksne. Egentlig forskning rettet mod børnene og daginstitutionens arbejde med børn og forældre er imidlertid ikke indfanget inden for forskningsfeltet (Nordenbo et al. 2008, 2010).

2.5. Opsamling

Samler vi op på den eksisterende viden på området knyttet henholdsvis til udsatte børn, daginstitutionen og viden om de såkaldte ghettoområder i Danmark, er det meget begrænset, hvad der direkte kan udledes om netop daginstitutionens betydning i disse boligområder for udsatte børn og deres forældre både i hverdagen, men også i et forebyggende perspektiv på længere sigt rettet mod børnenes udviklingsmuligheder og livschancer. Forskningsfeltet i relation til udsatte børn, viden om tegn på udsathed, børnenes udviklingsmæssige vanskeligheder og risikofaktorer er omfattende belyst, men ikke kontekstualiseret i forhold til, hvor børnene bor, lever og vokser op, herunder hvordan disse rammer har betydning for netop de udsatte børn.

En lang række forskningsundersøgelser har imidlertid sat fokus på netop de ghetto-lignende boligområder, om end med forskellige betegnelser som forsømte eller multietniske boligområder (Schultz Larsen 2009; Børresen 2008; Hansen et al. 2010), og har belyst, hvorledes det især er området unge drenge, der er genstand for bekymring hos beboerne, og som kan skabe utryghed og uro i nærområdet. Men netop sammenhængen mellem at udforske betydningen af tidlige indsatser og forebyggelse af senere vanskeligheder i disse boligområder har endnu ikke været genstand for forskning.

Det er gennem de senere år blevet belyst, at daginstitutionen som en tidlig forebyggende indsats kan have stor betydning for udsatte børns udvikling og trivselsmuligheder i både dansk og international sammenhæng (Jensen et al. 2006, 2010; Petersen 2006, 2009, 2010). Vi ved således en del om, hvad daginstitutionen i forhold til strukturelle forhold, pædagogik og normeringer som havende betydning i relation til indsatser rettet mod udsatte børn, inden skole-

gang påbegyndes. Ligeledes ved vi fra internationale undersøgelser, især de undersøgelser, der har anlagt et longitudinelt forskningsdesign, som har åbnet mulighed for at følge børnene videre ind i skole, ungdoms- og voksenliv, at de tidlige indsatser i daginstitutionen har haft en positiv virkning på børnenes udviklingsmuligheder (Weikart et al. 1978; Schweikart et al. 1986; Kellahan & Greaney 1993; van Kuyk 2001; Sammons et al. 2003, 2004).

Kapitel 3

3.1. Projektets teoretiske grundlag

De første kapitler i denne rapport har belyst forskningsprojektets fokus på daginstitutionens pædagogiske opgaver rettet mod børn i almindelighed og udsatte børn i særdeleshed samt beskrevet store dele af den eksisterende forskning og viden på netop dette område. I dette kapitel præsenteres de teoretiske perspektiver, der ligger bag selve forskningsprojektet, og som har betydning for de måder, hvorpå det pædagogiske personale, daginstitutionens funktion og beliggenhed såvel som de udsatte børn og deres familier analyseres i rapporten.

Indledningsvist sætter kapitlet teoretisk lys på de udsatte børn og deres udviklingsmuligheder, og dernæst drøftes nogle centrale begreber knyttet til køn, etnicitet, marginalisering, som er begreber, der absolut er påtrængende at inddrage i forståelsen af daginstitutionens arbejde med børn i almindelighed, når daginstitutionen er beliggende i et udsat boligområde. Herefter sættes der fokus på en række teoretiske overvejelser særligt knyttet til de udsatte boligområder, herunder hyppigt anvendte begreber som parallelsamfund og ghettobegrebet.

Overordnet placerer dette forskningsprojekt sig inden for den del af uddannelsesforskningen, hvor også daginstitutionen ansues som en del af det samlede danske uddannelsessystem for alle børn og unge. I den sammenhæng præciseres daginstitutionens betydning som børns første møde med et uddannelsesliv med de forskellige krav og muligheder et uddannelsesforløb rummer for det enkelte barn (Palludan 2005; Ellegaard 2004; Rosendal Jensen & Petersen in press). På samme tid er projektet teoretisk inspireret af den kritisk psykologiske teori, således som den især er udviklet i dansk sammenhæng gennem de senere årtier (Dreier 2004; Højholt 2001, 2011; Kousholt 2005; Schwartz 2007; Petetersen 2009, 2011) med en særlig inspiration fra sociokulturel læringsteori (Lave & Wenger 2004).

Dette betyder, at forskningsprojektet både teoretisk og empirisk har taget afsæt i et såkaldt *børneperspektiv* (Højholt 2001, 2011; Kousholt 2005; Schwartz 2007; Petersen 2009, 2011, 2012). Konkret betyder dette perspektiv, at der er fokus på børns handlemåder, relationer og opfattelser af deres eget liv som grundlag for at udvikle viden om indsatser og betydningen af disse indsatser for udsatte børns opvækst, forebyggelse af vanskeligheder og udvikling af muligheder for at forbedre deres tilværelse. Som Kousholt (2006) betoner, betyder et børneperspektiv imidlertid ikke kun, at alt omkring børn skal ses i *børnehøjde*:

”Den viden kan fx hentes fra analyser af børns opvækstvilkår og gennem samtaler med de voksne, der har med børnene at gøre. Det handler altså både om at se på børns livsbetingelser og om at udforske, hvad børn gør i de konkrete handlesammenhænge, hvor de lever deres liv, og hvordan dette er forskelligt børnene imellem.” (Kousholt 2006, p. 109)

I nærværende forskningsprojekt udforskes det pædagogiske personale og forældrenes oplevelser og forståelser af daginstitutionens betydning for de udsatte børn netop med henblik på at udvikle viden om udsatte børns udviklingsmuligheder. Vi følger således ikke et enkelt barn eller en børnegruppe, men derimod selve daginstitutionen, det pædagogiske personale og forældrene og udforsker deres opfattelser af de udviklingspraksisser, som er tilrettelagt for de udsatte børn i daginstitutionen. I forskningsprojektet anvendes begrebet *udsatte børn*. Begrebet anvendes her som en overordnet betegnelse, der henviser til børn, som på forskellig måde og med forskellig tyngde befinder sig i det, som Mathiesen (1999) betegner som *sociale nødsituationer*.

Denne anvendelse af begrebet rummer en forståelse af børns problemer som knyttet til deres aktuelle konkrete deltagelse i deres liv og søger således derigennem at overskride determinerende og statiske forståelser af såvel tyngden som omfanget af udsatte børns livs- og udviklingsbetingelser. Mathiesen (1999) anvender begrebet pædagogiske nødsituationer, der henviser til, at barnets livssituation er karakteriseret ved et fravær af udviklingsbetingelser. I denne forståelse fokuseres der på barnets omsorgsrelationer som en basal udviklingsbetingelse, og det stiller krav til, at der på samme tid fokuseres på barnets *mulighedsbetingelser* for at udvikle sig på trods af de sociale nødsituationer,

som barnet befinder sig i. Netop her spiller daginstitutionen en særlig rolle, idet det pædagogiske personale såvel som de pædagogiske indsatser anskues som en mulighed for at tilrettelægge udviklingsbetingelser for udsatte børn, der fremmer deres muligheder.

Væsentligt er det også at betone, at daginstitutionen ikke blot anskues som en fast og uforanderlig størrelse, men i høj grad som en social praksis eller en specialiseret kontekst (Lave & Wenger 2004; Wenger 2004) og som en samfundsmæssig praksis (Dreier 2004), der er indlejret i såvel de historiske som de nuværende samfundsmæssige strukturer og processer. Det pædagogiske arbejde i daginstitutionen anskues som en professionaliseret samfundsmæssig handling, og indholdet i det pædagogiske arbejde og hos den pædagogiske profession forankres i konkrete samfundsmæssige handlesammenhænge.

Dette medfører endvidere et særligt perspektiv på selve daginstitutionen, idet denne ikke kun opfattes som et sted, hvor børn skal passes, inden skolegang påbegyndes, men desuden også som en social praksis (Lave & Wenger 2004). Med begrebet social praksis peges på en forståelse af daginstitutionen som et socialt praksisfællesskab, hvor både det pædagogiske personale og børnene sammen og på hver deres måde bidrager til at skabe institutionen. Betydningen af at se og forstå såvel det pædagogiske personale, forældrene som børnenes handlinger i en lokaliseret social praksis og ikke løsrevet fra praksis skaber analytisk grundlag for, at ingen af de deltagende parter opleves *dekontekstualiseret* (Dreier 2004). Der er aldrig nogen, der blot handler ud i den blå luft "så at sige". Handlingerne er altid knyttet til mennesket, der befinder sig et særligt sted i en specifik tid, og forbundet til de aktuelle historiske, kulturelle og sociale samfundsstrukturer.

Når disse indledende perspektiver er præciseret, vil kapitlet mere uddybende belyse dels et særskilt fokus på børns udvikling og livschancer med et særligt blik på udsatte børns muligheder for at håndtere skole- og uddannelsesmæssige krav og rammer. Hertil inddrages endvidere en række begreber knyttet til køn, etnicitet og marginalisering, inden kapitlet afsluttes med en teoretisk diskussion af begreberne ghetto og parallelsamfund med henblik på at udvide forståelserne af disse by- og boligområder.

3.2. Udviklingspsykologiske perspektiver på udsatte børns livsmuligheder og udviklingsbetingelser

At udforske udsatte børns udviklingsmuligheder knyttet til daginstitutionens pædagogiske arbejde kræver også, at begrebet udvikling præciseres nærmere. Lerner et al. (2005) har bidraget til at sætte fokus på det traditionelle klassiske udviklingspsykologiske begreb og påpeger, at et udviklingsbegreb må indeholde et analytisk og empirisk blik på både barnet, barnets relationer og barnets deltagelse i vigtige barndomssammenhænge, det være sig både hjemme i familien som i de forskellige institutionelle kontekster, hvor børn lever og vokser.

Udvikling er således et begreb, der knytter sig både til barnets relationer til andre såvel som til den aktuelle materielle, sociale og kulturelle kontekst, som det enkelte barn befinder sig i, og barnets udvikling må således også studeres i disse sammenhænge (Lerner 2006; Lerner et al. 2005).

Der er i denne sammenhæng tale om et såkaldt *udviklingsmæssigt kontekstuel* perspektiv (Lerner 2006), hvor konteksten i herværende forskningsprojekt knytter an til udsatte børns levede liv og udvikling i ghetto-lignende boligområder i Danmark. Denne kontekst, at vokse op og leve i ghetto-lignende boligområder, er stort set fraværende i forskningen knyttet til børns liv.

Det sociologiske forskningsfelt har gennem de seneste cirka 10 år taget flere afgørende skridt, der retter fokus mod at udforske barndommen og børns levede liv i de forskellige kontekster, der netop udgør det moderne vestlige barndomsliv (Corsaro 2005; Qvortrup et al. 2009), f.eks. daginstitution og skole. Denne såkaldte sociologi om barndommen sætter for alvor fokus på strukturelle betingelsers betydning for børns levede liv og belyser på mange måder, at det er vanskeligt at begrebs sætte barndomslivet som noget entydigt, fastlagt og forudsigeligt, idet børn lever under væsentlige forskelle strukturelle betingelser og muligheder.

På samme tid har også denne del af den sociologiske barndomsforskning for alvor sat fokus på at anskue børn som *kompetente aktører* i deres eget liv med muligheder for at øve indflydelse og skabe forandringer (James & James 2004). Dette barndomsperspektiv medvirker således til at skabe grundlag for at udfordre de mere traditionelle barndomsforståelser, hvor børn opleves som passive modtagere af alle de påvirkninger, de møder i deres barndomsliv, og blot er underlagt voksnes rammer og regler. Ud af de ovenfor skitserede sociologiske

og psykologiske perspektiver vokser en række af dette forskningsprojekts helt centrale begreber, der især knytter an til et fokus på udsatte børns kompetencer og på muligheden for at udvikle kompetencer gennem barndomslivet.

Det er en grundlæggende forudsætning for udforskning af udsatte børn, at der anlægges et kompetenceperspektiv på børns liv og udvikling (Nygren 2004, 2008), som netop betoner, at alle børn er i besiddelse af kompetencer, som skal have mulighed for at udvikles gennem barndommens deltagelse i forskellige sociale kontekster, f.eks. deltagelse i daginstitution, skole, i lokalmiljøet, blandt kammerater og fritidsaktiviteter såvel som hjemme i familielivet. Størstedelen af den forskning, der eksisterer i dansk sammenhæng om netop udsatte børn, anlægger i højere grad et såkaldt risikoperspektiv (Rutter 1985, 2000), hvor forskningen identificerer en lang række såkaldte risikofaktorer, f.eks. opvækst i fattigdom og med forældre uden tilknytning til arbejdsmarkedet, der medfører forudsigelser om en opvækst med en lang række sociale og psykologiske belastninger (Poulsen 2004; Petersen 2010).

Når der i denne sammenhæng sættes fokus på et såkaldt kompetenceperspektiv, ligger det i forlængelse af Nygren et al.⁸ (2010), der belyser, hvorledes børn og unge vokser op og skal håndtere nye og forskellige former for sociale, kulturelle og tekniske kompleksiteter som en del af det moderne samfunds betingelser. Dette stiller både krav om at udforske børn og unges kompetencer til at håndtere denne kompleksitet såvel som til at udforske de sociale praksisser, hvor børn og unge lever deres liv.

I herværende sammenhæng sættes der imidlertid ikke fokus på alle børn, men udsatte børn og de udfordringer, denne gruppe børn møder i deres barndom rettet mod at udvikle kompetencer til at mestre barndomslivets krav, når barndomslivet leves i udsatte boligområder i Danmark.

Dette fokus hviler på antagelsen om, at netop denne gruppe børn er særligt udsatte og sårbare i deres opvækst og som følge deraf skal udvikle såkaldte *dobbelte kompetencer* for at klare sig i tilværelsen. Begrebet dobbelte kompetencer viser hen til, at denne gruppe børn både skal udvikle kompetencer til at leve i

⁸ I Norge er etableret et forskningsprogram ved Høgskolen i Lillehammer: Research Centre for Child and Youth Competence Development, under ledelse af professor Pär Nygren (http://www.hil.no/buk_english), som netop sætter fokus på betydningen af børn og unges kompetenceudvikling. Her belyses kompetencebegrebet og udviklingen som bl.a. af afgørende betydning for at kunne deltage i forskellige sociale praksisser i børn og unges liv (p. 14).

det moderne samfund (Nygren et al. 2010) såvel som kompetencer til at håndtere en opvækst præget af social udsathed og ulighed med henblik på at forebygge en risikabel udvikling rettet mod dårlig skolegang, risikoen for at blive optaget i bander, misbrug og kriminalitet.

3.3. Et uddannelsessociologisk perspektiv på udsatte børns livschancer

Den uddannelsessociologiske forskning har medvirket til at byde ind med teoretisk og empirisk baserede forståelser af, hvad der er på spil i et samfundsmæssigt perspektiv, når vi skal forstå udsatte børn og unges vanskelige livsbetingelser. I det uddannelsessociologiske perspektiv har især Hansens (1986, 1988, 2003, 2005) generationsforskning givet væsentlige bidrag til forståelsen af begreberne *social reproduktion* og *social mobilitet*. Hansen belyser således, at det til stadighed, på trods af velfærdssamfundets udvikling, er sværere for børn fra arbejderklassen at opnå adgang til længere videregående uddannelser, bedre job og derigennem også bedre boligforhold og andre sociale goder. Her anvendes begrebet *livschancer*, der defineres som forskelle i positioner i samfundsstrukturen og knytter an til et fokus på den samfundsmæssige sociale ulighed, der træder frem i form af forskelle i leveforhold mellem de forskellige sociale klasser (Hansen 2003, 2005).

Hansen argumenterer ligeledes for, at hvis begrebet social arv skal have sin teoretiske og empiriske berettigelse, så skal det anvendes i bestemte afgrænsede forståelsessammenhænge:

"... må fænomenet forstås som den kendsgerning, at sandsynligheden for at tilhøre den dårligst placerede gruppe i den nuværende samfundsstruktur er størst, når ens forældre også i sin tid var dårligst placeret i den daværende anderledes samfundsstruktur" (Hansen 2003, p. 117).

Hansen (2003, 2005) kritiserer den tilsyneladende udbredte anvendelse af begrebet social arv for at være for fokuseret på individet og argumenterer for, at der med anvendelsen af begrebet livschancer skabes blik for de samfundsmæssige processer, der medvirker til at opretholde ulighedsstrukturer, frem for en fastholdelse af individ-orienterede egenskaber og adfærdsformer, der går igen-

nem generationerne. Social arv er her således rammet ind som et fænomen, der hører til sandsynligheden for individets placering i de samfundsmæssige hierarkier, og begrebet livschancer tages i anvendelse for at fastholde fokus på, at der er tale om komplekse samspil mellem individ og samfund.

At der fortsat, på trods af samfundsmæssige forandringer, kan identificeres markante sociale forskelle i uddannelsessøgning såvel som i hvilket uddannelsesniveau, individet opnår gennem sin livstid, er velunderbygget bl.a. gennem Hansens (1986, 1988) generationsundersøgelser. Således er det empirisk påvist, at på trods af de senere årtiers samfundsmæssige forandringer er der fortsat flest børn af forældre fra mellemlange og lange videregående uddannelser, der selv får en mellemlang eller lang videregående uddannelse. Her overfor vises det således også, at børn fra ikke-faglærte arbejderhjem ofte selv forbliver i ufaglært arbejde. Tallene fra Hansens generationsundersøgelser, der har fulgt en generations livsforløb fra 14-års alderen i 1968 og frem til 38-årsalderen i 1992, er interessante i denne sammenhæng. Resultaterne fra undersøgelsen viser, at uligheden nemlig på samme tid er både *generel* og *systematisk*. Med *generel* henvises til, at den sociale ulighed genfindes inden for alle de komponenter, som der undersøges. Med *systematisk* henvises der til, at de gode og eftertragtede levevilkår findes blandt de bedst uddannede og omvendt, at de belastede levevilkår genfindes blandt de dårligst uddannede. Hansen (1996, 1988) påviser hertil, at forhold som sygdom, skilsmisse, generelt dårlige levekår såvel som arbejdsmæssige bevægelses-muligheder direkte er knyttet til forældres (og børnenes) skole- og uddannelsesforhold, eller m.a.o. jo højere uddannelse jo bedre levevilkår set i et generelt perspektiv.

Inden for den uddannelsessociologiske forskning inddrages ligeledes begrebet *social arv*, der i sit traditionelle udgangspunkt omhandler sammenhængen mellem barn og forældre i forhold til at arve forældrenes sociale og psykologiske udsatte livsforhold (Jonsson 1969). Begrebet social arv har gennem årene været udsat for meget kritik, og især Ejernæs et al. (2005) har argumenteret for, at begrebet ikke udelukkende kan anvendes til at belyse, hvorledes børn arver forældres problemer, men i langt højere grad skal anvendes til at belyse en såkaldt *strukturel betinget chanceulighed* med hensyn til at opnå uddannelse og attraktive jobs i forhold til barnets adgang til daginstitution, skole, uddannelse og arbejdsliv.

I Forskningsprogrammet om social arv (Ploug 2003, 2007a) anvendes begrebet social arv ud fra følgende definition: *"som de påvirkninger på adfærd, viden, holdninger, livsværdier og handlekompetencer, der kan føres tilbage til opvækstfamilien og socialt og subkulturelt opvækstmiljø i bredere forstand"* (Ploug 2007a, p. 14). Her ser vi således, at begrebet social arv medinddrager en analyse af såvel de faktorer, der antages at have betydning i samspillet mellem barn og forældre, såvel som de sociokulturelle faktorer og de samfundsmæssige forhold, der på samme tid antages at virke ind på børns livsmuligheder, herunder f.eks. daginstitutionen, skolen såvel som uddannelses- og arbejdsliv.

3.4. Køn, etnicitet og marginalisering i institutioner

Daginstitutionen forstås som tidligere nævnt i denne forskningsundersøgelse som del af det samlede uddannelsessystem (Brostrøm 2004; Petersen 2009; Rosendal Jensen & Petersen in press). Derfor indledningsvist et par overordnede bemærkninger om udsathed og ulighed i uddannelsessystemet, som ligeledes blev berørt i foregående afsnit. Uddannelsessociologisk forskning, særligt Hansens generationsundersøgelse (Hansen 1986, 1988, 2003, 2005) viser, at social klasse fortsat har betydning i det danske uddannelsessystem. Forstået sådan, at forældres uddannelseslængde og jobposition statistisk set har betydning for børns uddannelseslængde og jobposition. Uddannelsesstatistik viser ligeledes, at kategorierne køn og etnicitet har betydning for unges uddannelseslængde, uddannelsestype og fremtidig jobposition.

Kvalitative studier i daginstitutioner og skoler peger på, at kategorierne køn, klasse og etnicitet må ses i samspil med hinanden, når man vil forstå hverdagens institutionelle marginalisering (Palludan 2005; Gilliam 2006; Bundgaard & Gulløv 2008). Studierne viser f.eks., hvordan det særligt er minoritetsdrenge med en lavere social klassebaggrund, der (bliv)er udsatte i daginstitution og skole (Palludan 2005; Gilliam 2006; Bundgaard & Gulløv 2008).

Gilliams studie af minoritetsdrenge i folkeskolen peger desuden på, at drengene ikke blot udsættes for marginalisering, de forholder sig aktivt og deltagende til den forståelse som ballademagere, de bliver mødt med, og de udvikler en modkultur til skolen (Gilliam 2006).

3.4.1. En afstikker om 'minoritetsbørn'

Når der i denne sammenhæng i forhold til sociale mønstre omkring etnicitet benyttes betegnelsen minoritetsbørn eller minoritetsdreng, og ikke f.eks. *børn med anden etnisk baggrund end dansk* eller *tosprogede børn*, er det dels for at betone en bestemt opfattelse af etnicitet og kultur, dels for at fremhæve en ulige samfundsmæssig relation mellem minoritet og majoritet.

Skytte (2007) beskriver tre forskellige kulturforståelser: En evolutionistisk, en relativistisk og en kontekstuel. En evolutionistisk kulturforståelse ser den kulturelle udvikling som en entydigt fremadskridende proces, der har nået sit foreløbige højdepunkt i dagens vestlige lande (Skytte 2007, p. 20). En relativistisk kulturforståelse forsøger derimod at forstå kulturer 'på deres egne præmisser' og indebærer en essentialistisk forståelse af kulturer som afgrænsede, lukkede universer (Skytte 2007, p. 21). En kontekstuel kulturforståelse indebærer, at kultur ikke opfattes som en egenskab ved en gruppe, men som udtryk for relationer mellem grupper (Skytte 2007, p. 23). Skytte skriver:

"De kulturelle træk, som får betydning for etnicitet, er ifølge denne kulturopfattelse dem, som skiller forskellige grupper fra hinanden, ved at folk selv bruger trækkene som tegn på forskelle." (Skytte 2007, p. 23).

Undersøgelsen her lægger sig op ad en kontekstuel kulturforståelse, hvor teksten også refererer til en mere overordnet samfundsmæssig kontekst.

3.4.2. Kategorier i samspil

De omtalte studier af Palludan (2005), Gilliam (2006) og Bundgaard & Gulløv (2008) peger på styrken i et forskningsmæssigt blik, der ikke fokuserer på køn, klasse og etnicitet som isolerede kategorier, der har betydning for udsathed, men et blik, der ser på, hvordan køn, klasse, etnicitet og andre sociale kategorier får betydning i samspil med hinanden.

Der findes en del kvalitative studier af dansk pædagogisk praksis, der har fokus på enten køn eller etnicitet,⁹ selvom det forskningsmæssige fokus på køn i en dansk pædagogisk og uddannelsesmæssig praksis er relativt begrænset

⁹ Se f.eks. Kampmanns studie af køn i daginstitutioner (Kampmann 2000).

sammenlignet med eksempelvis i Norge og Sverige. I denne sammenhæng fremhæves primært studier, der ser på, hvordan køn, etnicitet og klasse får betydning i samspil med hinanden i en dansk pædagogisk praksis. Dette blik på, hvordan kategorier får betydning i samspil, synes mere præcist at kunne indfange, hvordan og hvornår forskelle mellem børn gør en forskel. Med et sådant mere kompleks blik på hverdagen bliver det f.eks. tydeligt, at det ikke giver meget mening generelt at tale om 'taberdrenge' i daginstitutioner og skoler, men at det giver mening at tale om, at det særligt er drenge med minoritetsbaggrund fra familier med forældre, der har kort eller ingen uddannelse, der taber i uddannelsessystemet.¹⁰ Og at denne ulighed i uddannelsessystemet både hænger sammen med den måde, drengene mødes på i institutioner og drengenes strategier i disse møder.

3.4.3. Lighedsideal og forskelssættende normer

Gilliam fremhæver på baggrund af omtalte studie, at lærerne ikke ønsker at gøre forskel på børnene, men at de oplever, at når de ud fra individuelle vurderinger udpeger ballademagere, så bliver det ofte de etniske minoritetsdrenge. Disse drenge bliver 'umulige børn', der står i et modsætningsforhold til lærernes ideal om 'det ordentlige menneske' (Gilliam 2006). Gilliams studie peger således på, at der på den ene side eksisterer et udtalt lighedsideal hos lærerne, men samtidig opererer normer om 'det ordentlige', der er knyttet til hvid, dansk middelklasse. Hvor lighedsidealet er udtalt, er normerne ofte uudtalte og kan dermed operere ubemærket i skolens hverdag. At der i danske institutioner eksisterer normer, der udgrænser det ikke-danske og ikke-middelklasse som anderledes og problematisk, peger også Palludans (2005) og Bundgaard & Gul-løvs (2008) studier på.

Palludan (2005) peger f.eks. på, at personalet i den børnehave, hun har undersøgt, typisk slår en 'udvekslingstone' an overfor majoritetsbørn og en 'undervisningstone' an overfor minoritetsbørn. Der tales med andre ord oftere *med* majoritetsbørn og *til* minoritetsbørn. Palludan beskriver desuden, hvad

¹⁰ For øvrige studier af køn og etnicitet i uddannelsessystemet, se f.eks. Kofoeds og Staunæs klasserumsstudier (Kofoed 2004 og Staunæs 2004) og Bissenbakker Frederiksens studie af danskfagets curriculum (Frederiksen 2008).

hun kalder den respektable krop. Den respektable krop i børnehaven er en krop, der er beskæftiget i et roligt tempo med et afdæmpet lydniveau. En del af den respektable kropsførelse handler om at være verbalt udvekslende; at bruge sit sprog. Den respektable krop er en forudsætning for at opnå et partnerskab med og anerkendelse fra pædagogerne. Gennem beskrivelser af samtaletonen mellem børn og pædagoger og den respektable/ikke-respektable krop viser Palludan, hvordan det bliver sværere for minoritetsdrenge med lavere social klassebaggrund at opnå anerkendelse i børnehaven (Palludan 2005).

Bundgaard & Gulløv beskriver ud fra et studie i en børnehave et forhold, der minder om det Gilliam finder i skolen. På den ene side nedtoner pædagogerne i børnehaven, at der er forskel på børnene, på den anden side forklarer de situationer, som de forstår som uhensigtsmæssige, med børnenes familiebaggrund, og når det handler om minoritetsbørn med kulturelle forskelle. Bundgaard & Gulløv konkluderer bl.a. på den baggrund, at den ulighed man i mange år har kunnet finde i uddannelsessystemet, genfindes i børnehaven (Bundgaard & Gulløv 2008). Studierne viser, hvordan et lighedsideal kan operere samtidig med normer om dansk middelklasse, der særligt udgrænser minoritetsdrenge med lavere socialklassebaggrund.¹¹ Bundgaard & Gulløv er inde på, at det hænger sammen med, at pædagogerne forklarer det uhensigtsmæssige hos børnene med deres familiebaggrund (Bundgaard & Gulløv 2008) og altså ikke med f.eks. en uhensigtsmæssig pædagogik i institutionen. Institutionerne synes ikke at have øje for, hvordan selve institutionslivet, også mod hensigten, kan være med til at reproducere social ulighed.

Det tilsyneladende paradoksale i, at et lighedsideal opererer samtidigt med normer, der afspejler en dansk middelklasses forståelse, kan måske forklares med, at social lighed i Danmark traditionelt og vedvarende ækvivaleres med kulturel ensshed (Frederiksen 2008, p. 238). Kampmann udfolder pointen ift. etnicitet og det danske uddannelsessystem med nedenstående citat:

”Som i den britiske sammenhæng i 60’erne og 70’erne er den danske retorik i den grad præget af særlige italesættelser af de etniske minoritetsbørn og deres foræl-

¹¹ Se Bissenbakker Frederiksen for en definition af normer: ‘Normer betegner jeg som de forestillinger og idealer, som strukturerer og regulerer tænkemåder og handlinger.’ (Frederiksen 2008, p. 19).

dre. De beskrives og diskuteres udpræget i mangeltermer, som tilhørende en problemkategori og belastningsenhed. På dette grundlag iværksættes diverse former for særforanstaltninger, hvad enten det er i de daglige interaktioner og eventuelle opdelinger i klasserummet, eller i de institutionelt etablerede test og fordelingsprincipper, som udelukkende er møntet på etniske minoritetsbørn. Der er således reelt tale om systematisk forskelsbehandling, som ikke alene skyldes individuelle og personlige fordomme, som kan bearbejdes af den enkelte professionelle, men om institutionelt forankrede praktikker, der i den britiske terminologi uden tvivl ville tilhøre kategorien "institutionel racisme." (Kampmann 2006, p. 139).

Afsnittet her om køn, etnicitet og marginalisering begyndte med et fokus på 'det anderledes', de udsatte, de marginaliserede, minoritetsdreng, hvis forældre har kort eller ingen uddannelse, og afsnittet rundes af med et perspektivskifte, et kritisk blik på de institutionelle normer, der gør, at en udgrænsning og problematisering af minoritetsdreng fra lavere sociale klasser giver mening i det danske uddannelsessystem og dermed også i danske daginstitutioner. Kampmann fortsætter:

"Opgøret med denne grundlæggende opfattelse af etniske minoritetskulturelle aspekter som "afvig" fra en ikke-problematiseret dansk "normalitet", må dels inkludere en øget opmærksomhed mod danskeres egen etnicitet, dels mod denne etnicitets og kulturs særlige historiske konstruktion, for derved endelig at inddrage kritiske refleksioner om dens relative karakter." (Kampmann 2006, p. 139f).

3.5. Ghetto-lignende boligområder – eller udsatte boligområder?

Udvikling af viden om daginstitutionens arbejde og betydning i de udsatte boligområder, betyder ligeledes at selve forståelsen af at bo og leve i disse områder kræver nogle uddybende teoretiske overvejelser.

3.5.1. Forestillingen om parallelsamfund i Danmark

Et udgangspunkt for forskning i børn i udsatte boligområder kunne være indvandring/integration, som har det med at lande i en overskrift: "parallelsamfund" og derefter i en række mere eller mindre gennemtænkte interventions-

muligheder for at begrænse, at der opstår "underklasse-ghettoer" eller "etniske kolonier". Man kunne ud fra den politiske debat forledes til at tro, at parallelle strukturer udvikler sig nærmest med lynets hast, og at indvandring nærmest per definition fører til parallelsamfund eller parallelverdener. Som regel tænkes her på indvandrerens religiøse fællesskaber. På det seneste har der dog kunnet høres kritiske røster angående de velstillede ophobning i særlige kvarterer.

Bortset fra det er det tilsyneladende også synligheden, der spiller ind. Der ses en koncentration af indvandrere i bestemte bydele eller kvarterer, og det bruges som bevis på, at integrationspolitikken er slået fejl, således som ofte medierne belyser dette. Men skulle man virkelig undersøge, om politikken er slået fejl, burde man jo begynde med at finde ud af, hvor mange år hvilke indvandrere bor i bestemte kvarterer. Det her nævnte udgør en alvorlig manko i regnskabet. En anden manko kan tilføjes, nemlig at der stort set ingen spørgsmål stilles ved "majoritetssamfundets" mulige strukturelle forandringer for netop at imødekomme, at vi lever i en transnational verden, hvor indvandringsprocesserne bliver stadigt mere komplekse.

I nærværende sammenhæng er der fokus på netop at dekonstruere forestillingen om parallelsamfund. Især er der grund til at fastholde, at hvad, der diskuteres under overskriften "parallelsamfund", hverken er empirisk eksisterende eller begrebsligt rammende. Det har sin rod i folkelige eller populære forestillinger, i det politiske liv og i medierne. Den tankegang kunne godt fortjene at blive gået på klingen af videnskabelige, empirisk baserede undersøgelser. Desuden fortjener den at blive sat i perspektiv som en politisk støttet inklusions- og eksklusionsproces.

Men lad os starte med at indkredse, hvordan et parallelsamfund kan forstås. I Danmark har vi at gøre med en national selvforståelse, der ikke ligner den engelske eller franske (her skal medlemmerne af statsnationen bekende sig til de politiske grundværdier), men i højere grad den tyske (homogen afstamning og en fælles delt kultur, som i alt væsentligt bygger på herkomst). Parallelsamfund er primært en politisk og mediemæssig sag; som begreb er det overvejende negativt konnoteret, hvilket ikke mindst skyldes, at denne metafor benyttes igen og igen, når det drejer sig om at forklare vanskeligt forståelige, mestendels kriminelle, men altid fremmedkulturelle hændelser og handlingsmotiver. Det sås, da de unge i de parisiske forstæder gennemførte gadekampe med poli-

tiet, og det sås også i forbindelse med 11/9-2001 hhv. senere i terrorbegivenhederne i London og Madrid.

Vi har med et fænomen at gøre, som rammer ind i "talkshow-opmærksomheden" og i en debat, der mest af alt ligner en politisk kampagne. Altså kan man kun tildele begrebet et begrænset rationelt diskussionsgrundlag. Videnskabeligt betragtet skulle et parallelsamfund ikke alene opfylde kravene til kulturel, religiøs og etnisk homogenitet, men også indeholde en nærmest fuldstændig fordobling af alle relevante institutioner i majoritetssamfundet og på den måde samtidig også en vidtgående segregation i livsverden, civilsamfund og økonomi. Billedet af et parallelt samfund består helt grundlæggende af, at der eksisterer institutionelt lukkede og afgrænsede, bestående samfund side om side. Det må siges at have meget lidt med realiteterne i det moderne samfund at gøre. Eksempelvis er moderne byer ikke mindst blevet til det, de er blevet til gennem indvandring/tilvandring, og byliv er præget af tiltagende diversitet. Det ved de fleste godt, om ikke andet så via egne erfaringer, og man kan derfor undre sig over, at denne erfaring tilsyneladende sættes ud af kraft. Måske kan forklaringen være, at der her tales om et "følt eller fornemmet" parallelsamfund (Bukow et al. 2007), som udviser en høj grad af immunitet i forhold til erfaringer og information. Bestandigheden kan endvidere forklares ud fra den skepsis, som fremkaldes af forandringsprocesserne i moderniteten, og ud fra en angst for at miste sikre privilegier. Det kunne formuleres således: diffuse og komplekse samfundsmæssige ændringer skaber en angst for det fremmede, og ved hjælp af talen om parallelsamfund bliver det diffuse og vanskeligt håndterlige placeret et sted og gøres forklarligt.

Endnu en side af sagen bør frem: i medierne og politikken nævnes uden videre belæg, at segregation af indvandrere forhindrer integration af dem. At tale om at forhindre integration vil ofte afhænge af de teorier om integration hhv. assimilation, som man betjener sig af. På baggrund heraf formoder "vi", at der sker de frygteligste ting i kvarterer med høj indvandrerandel.

3.5.2. Mekanismer der skaber parallelsamfund

Hvilke mekanismer er på spil i skabelsen af talen om parallelsamfund? Selve rammebetingelserne kommer først på plads over tid, nemlig i det øjeblik hvor et oprindeligt ("første") (majoritets)samfund synes at stå over for et senere til-

kommet ("andet") (parallel)samfund. Allerede på dette sted må man spørge, om kæden er hoppet af? Kan det senere tilkomne samfund overhovedet siges at have sådanne startbetingelser, at det kunne udvikle sig parallelt? Svaret er: jo, kæden er hoppet af; det, man kalder parallelsamfund, er ikke virkeligt parallelt. Men når snakken hænger ved, skyldes det i særdeleshed, at det er fremtrædende medlemmer af det første samfund, der udtaler sig til medierne, når de beskriver egenskaberne ved dette andet samfund. Temaerne er kendte: stening af eller indespærring af mødre og piger i eget hus skulle være muslimske religiøse værdier. Indførelsen af sharia-lovgivning hører med til billedet, og begge dele betragtes som farer for de kulturelle og nationale grundværdier eller befolkningens sikkerhed. Teknikken er, at bestemte begivenheder sættes i forbindelse med bestemte grupper i befolkningen, hvorpå de nævnte grupper fremstilles som en enhed med homogene egenskaber. Tillige skandaliseres hele befolkningsgrupper, som udgjorde de et absolut homogent handlende fællesskab. Terrorangrebet på World Trade Center i 2001 eller mordet på den hollandske filmmand Theo van Gogh i 2004, som var forbrydelser begået af muslimske attentatmænd, blev bragt i forbindelse med tilsyneladende almengyldige værdiholdninger hos et lige så tilsyneladende homogent islamistisk religionsfællesskab. Der udvikledes med andre ord en forestilling om, at segregerede indvandrere, ikke mindst med muslimsk baggrund, havde skabt en egen verden med antivistlige værdier. Det svarer til Georg Simmels vise ord i 1908: *"Derfor bliver de fremmede heller ikke set som individer, men som fremmede af en bestemt type..."* (1908, p. 512). Simmel beskriver her, hvordan forskelle ikke betragtes som noget individuelt, men som egenskaber hos en hel gruppe. Attentater som de nævnte linkes til den islamiske religion som sådan, og dette forstærkes af hvert eneste terroranslag, der betragtes som islamistisk motiveret. Vi kunne for så vidt også have nævnt temaer som tvangsægteskab, stening eller æresdrab. Der er kort sagt tale om en kraftig forenkling af den mulige baggrund for de nævnte eksempler, og på den måde bliver hændelser af denne slags tillagt en bestemt gruppe af samfundets medlemmer eller et helt samfund. I denne proces er enhver form for differentiering pist borte.

Ved hjælp af disse tilskrivningsprocesser skabes langsomt, men sikkert to modstående, parallelt forløbende elementer. Ved siden af skandaliserende begivenheder spiller desuden negative symboler som fx hovedtørklæder eller sha-

rias formentlige forrang for den statslige retsorden en afgørende rolle. Derved fremstår det første samfund som det normale, fordi de normale, den vestligt beskrevne majoritet, hører til her. De synes således at leve her helt oprindeligt eller altid og dermed at være legitime arvtagere til riget. Deres måde at forholde sig på og tænke på svarer til en vestlig-kristent præget værdiforestilling, som er kendt for enhver, der er socialiseret her, og dermed synes "god". I modsætning hertil eksisterer en anormal, fremmed, afvigende og slet minoritet. Disse konstruktioner af "vi" og "de andre", hvorved den anden kategori, altså "de", går for at være anderledes og illegitime, kan føre til en forandret opfattelse af fremmede og en selv hos forskellige medlemmer af samfundet og i sin konsekvens også forstærket identifikation med enes egen oprindelseskultur. Det genkender vi, når unge i skuffelse over optagelandets behandling af dem (de kan fx ikke få en læreplads) trækker sig tilbage til deres egen etniske minoritet. Denne selv-segregation forstærker i næste omgang de negative tilskrivninger fra majoritetssamfundet.

"Ved siden af", "udenfor" – hvad betyder det?

I den næste del vil vi drøfte forholdet mellem "ved siden af" og "udenfor". Herved forstår vi tre scenarier:

1. parallel – "ved siden af", forstået som et "ved siden af" eller hierarkisk "over hinanden". På et givet område har kun et samfund eksistensberettigelse; derfor er der ikke plads til et andet samfund, som derfor ignoreres eller "presses bort", dvs. at parallelsamfundet i majoritetssamfundets øjne stiller spørgsmålstegn ved normalitetsforestillingerne og den dermed forbundne integrationsmodel.
2. parallel – "udenfor". Parallelsamfundet synes placeret "udenfor" "kernesamfundet" i de samfundsmæssige randzoner (stødt ud gennem segregationsprocesser), dvs. det synes at være ukontrollerbart og ikke at høre til.
3. parallel – "ved siden af", forstået som afvigende eller endda "imod". Parallelsamfundet ser for (majoritets)samfundet ud til at komme på tværs eller stå i vejen, dvs. det beskrives som afvigende eller bekæmpende og dermed som truende ("snigende islamisering").

Betragterperspektivet er klart "majoritetssamfundets", hvilket betyder, at der heller ikke her er tale om en parallel.

Vedr. første scenario: her går man ud fra, at et og kun et samfund har eksistensberettigelse på et bestemt territorium. Vi er det danske folk i medfør af vores historie, vores landområde osv. Omvendt kunne det siges: et samfund passer lige præcis til et bestemt landområde og findes altså der. Tanken er, at der inden for et nationalstatsligt territorium begynder at dannes et minoritetssamfund ved siden af majoritetssamfundet. Dermed trues selve grundantagelsen, idet der efterhånden kommer til at eksistere to samfund. Det betyder, at man i en vis fart må sørge for at lægge mindretallets kasse ind i flertallets.

Vi møder her en container-tænkning, hvor nationalstaten fungerer som container på nationalstatslig jord, og hvor der helst ikke skal dannes andre containere ved siden af den officielle. Denne form for integration eller nok rettere assimilation er kun mulig, hvis vi fastholder container-tænkningen. Containeren er også et særligt rum – i den forstand, at den er en realitet helt hinsides handling, kroppe og mennesker. Alle, der hører til i kassen parallelsamfund, er potentielle "normalitetsafvigere", mens omvendt alle, der tilhører kassen majoritetssamfund, betragtes som normale. Netop derfor drejer det sig om at homogenisere, altså at gøre alle mennesker i samme kasse ens (for at "normalisere" dem).

Ud fra et rumteoretisk perspektiv holder denne tænkning ikke. Ikke alene er homogeniseringsforestillingerne utilladelige, men det samme gælder også for forestillingen om dobbelt kassetænkning eller tankegangen om, at verden består af kasser, der står ved siden af hinanden. Dette udgør en udfordring: Konfrontationen mellem og samtænkningen af forskellige rum er ikke længere mulig via homogenisering og territorial tænkning om verden. Der findes ikke længere de samme rammer for den tænkning i lyset af globaliseringen.

Vedr. andet scenario: Vi har netop konstateret, at et parallelsamfund ikke er velkomment inden for samme område, men heller ikke hører til det egentlige samfund. Denne "inde-ude-position" ser ud til at medføre forskellige problemer, eftersom de mennesker, der bebor et bestemt geografisk område, hører sammen i kraft af de nationalstatslige rammer. De knyttes sammen i kraft af fx sociale sikringssystemer, hvilket har medført, at de bedrestillede ikke længere vil betale for mennesker uden for deres egen ingroup eller indgruppe. Her kan

bysociologisk teoridannelse levere et godt grundlag for et forklaringsmønster: aktuelle samfundsmæssige udviklinger førte til polarisering af levevilkårene hhv. til sociale spaltningsprocesser, som manifesterer sig rumligt. Den sociale segregationsproces viser, hvordan social ulighed omsættes i en segregation af de sociale rum, hvis staten intet foretager sig. Dette bevirker i næste omgang selvforstærkende sociale selektionsprocesser, som i sidste instans fører til, at vi ser kvarterer, som er ramt af en kumulativ nedgang. På hvert af trinnene nedad mod bunden skærpes de sociale problemer, og de familier, der fortsat råder over valgmuligheder, forlader kvartererne; hermed tiltager tætheden og koncentrationen af sociale problemer.

Denne bysociologiske segregationsdiskurs bestræber sig endvidere på at påpege, hvor denne fremmede etniske koloni befinder sig, nemlig ikke udenfor, men "i randen" af "eget territorium". Vi ser altså en territorial manifestation af en "ny underklasse", og dermed lokaliseres beboerne i de identificerede bydele og gadestrøg som værende "afkoblede" og "moderniseringsstabere". Dette befæster samtidig i rumlig form grænsedragningen mellem en borgerlig ingroup og en outgroup i parallelsamfund under udvikling (Kessl & Reutlinger 2007, p. 98). På den måde udgør segregerede kvarterer et problem for et moderne samfund, fordi disse kvarterer så at sige ophober alle aktuelle samfundsmæssige problemsituationer. I talen om parallelsamfund fremstilles det, som om disse kvarterer er homogene. Men sagen er faktisk den, at der bor langt flere fattige uden for disse kvarterer end i dem. Vi kan for Danmarks vedkommende ikke sammenligne med ghettoiseringsprocesser i USA eller situationen i de parisiske forstæder. Det interessante er også, at disse kvarterer med hensyn til kulturelle fællesheder (sprog, oprindelse osv.) viser sig at være ekstremt heterogene og ikke udgøre homogene parallelsamfund. Vi kan derfor heller ikke fastholde en forenklet "inde-ude-tilskrivning", dvs. inklusion hhv. eksklusion. Grundlæggende er det sådan, at den sociale polarisering i det sociale rum i langt højere grad finder sted i overensstemmelse med de små, fine, men ikke desto mindre afgørende forskelle, som hele tiden (re)producerer de sociale forskelle og ikke primært på grund af bestemte geografiske grænsedragninger mellem enkelte bydele. Det er ikke kvarteret, der er årsag til sociale polariseringer, men derimod de højst ulige fordelte muligheder for at have rådighed over hhv. tilgang til sociale, økonomiske og kulturelle ressourcer og således også indskrænkede

muligheder for at erobre (definitions)magten over, hvordan rummene skal arrangeres. Det væsentlige her er at have øje for de forskellige rådigheds/tilgangsmuligheder, hvorved det gøres muligt at tematisere de bagvedliggende magt- og herskabsforhold (Reutlinger & Wigger 2010).

Vedr. tredje scenario: Begge rum kommer på tværs af hinanden. Tankegangen er, at medlemmerne af det samfund, der beskrives som fremmed, synes mere eller mindre afvisende over for majoritetssamfundets normer og værdiforestillinger. Ud fra flertallets perspektiv opfører de sig som "udenfor" for anden gang. Derved har vi ikke alene med eksklusionsforestillinger ("ved siden af hinanden") og placeringen i udsatte boligkvarterer som udgrænset position ("udenfor") at gøre, men også beskrevet, at der på et og samme territorium findes et "tilbagestående rum" ved siden af et "fremskridtsorienteret rum". Sidstnævnte er på grund af det førstes afvigende holdninger truet i sin grundvold ("ved siden af" optræder her i betydningen "imod"). På nationalt plan udspiller sig således en kulturkamp (Huntington 1998), og i denne kamp tillægger medlemmer af majoritetssamfundet parallelsamfundet (som andet eller fremmed) en tidsforskel ("middelalderligt", "traditionalistisk"), og på baggrund heraf konstrueres et "mørkt, middelalderligt modrum". Sigtet er naturligvis at diskvalificere det rum, der ligger parallelt med det "egentlige" samfund. I denne bipolære forestilling om en moderne, vestlig verden ("vi") og en overfor liggende verden af forældede, middelalderlige værdiforestillinger ("dem") skjuler sig en klassisk moderniseringsteoretisk udviklingsforestilling. Fra Rostows stadieteori (Rostow 1960) kan erindres om, at moderniseringen tænkte at blive fuldbyrdet gennem en videreudvikling i en lige linje af de vestlige industrisamfund, som dermed indtog positionen som "pionersamfund" såvel tidsmæssigt som geografisk og tillige tænkte at fungere som forbillede for de underudviklede samfund (periferien). Den vestlige model blev altså tolket som idealmodel, hvilket vil sige, at alt, hvad der afviger fra dette ideal, betegnes som fejl- eller underudvikling.

Erobring via islamisering?

Ideen om, at der eksisterer et "tilbagestående" rum ved siden af et "progressivt", antyder en samtidighed af usamtidige udviklingsstadier, og dette fremkalder angst for at miste egne privilegier, fordi man videre forestiller sig, at de

”tilbagestående” vil have det samme som de ”fremskredne”. Man frygter således også en erobring, som hele diskursen om islamisering fint træffer på kornet. Derfor udgør det en fare, der må bekæmpes. Derfor hører vi atter og atter udråbet ”the boat is full”, fordi der hverken er ressourcer eller plads til ”flere” samfund. Konsekvensen er, at minoritetssamfundet må fordrives med tvang; ”hullerne” må stoppes, og den imaginære eller faktisk eksisterende strøm af indvandrere må forhindres. Dette giver kun mening, hvis man fastholder forestillingen om nationalstaten som container/beholder, der allerede er fuld, og som ikke har mere plads at give væk af.

Når denne måde at tænke på fortjener at blive smidt på møddingen, skyldes det, at den faktisk ikke stemmer overens med realiteterne. Vi kan teoretisk overbevise om, at der måske kunne findes parallelsamfund, men går vi ideen nærmere efter i sømmene, vil det vise sig, at linjerne faktisk skærer hinanden og ikke ligger parallelt. Ligger de parallelt, vil de ifølge Euklids geometri aldrig kunne skære hinanden. Faktisk ved vi, at på et og samme sted overlapper flere sociale processer hinanden. Det vil sige, at vi må opgive tanken om den absolutte grænse mellem det ene kvarter og det næste og erstatte den med et relationelt syn. Sociale rum kan ikke betragtes som givne eller endda absolutte enheder/elementer, men snarere som et stadigt (re)produceret væv af sociale praktikker (Kessl & Reutlinger 2010, p. 20).

Den socialpædagogiske opgave på baggrund af disse overvejelser vil være ikke længere at bruge ord og begreber som parallelsamfund, men hellere tale om forskellige måder at konstruere rummet på, dvs. fæstne blikket på det, Lefebvre kaldte ”rummets (re)produktion” (Lefebvre 1974) og de dermed forbundne dominans- og magtkonstellationer. Derved indtages en position, der kunne kaldes en refleksiv rumlig holdning. Den indebærer, at man har øje for de forskellige aktører og deres perspektiver på aktuelle samfundsmæssige forandringsprocesser. I stedet for parallelsamfund og ghettoer ville interessen da forskyde sig i retning af at ville forstå de transnationale perspektiver (nye mobilitets- og sammenfletningssammenhænge) og de situationer, som er ubekendte, nye, fremmede og usikkerhedsproducerende.

Men det vedrører også at forstå bestemte kvarterer i flere funktioner: de er både fritids-, sports-, arbejds- og familiesfære. Hvis mennesker er glade for et kvarter, men i øvrigt bruger det på forskellig måde, er der ikke tale om en ho-

mogen gruppe, hvor alle ligner hinanden, ser ens ud, vælger at gå på samme side af gaden, har samme indkøbsposer med sig eller for så vidt har en ensartet fysisk konstitution. Hvis vi forsøgte at gøre mennesker i et givent område til en fuldstændig homogen gruppe, ville vi snart opdage, at forskellene ville materialisere sig, og at ulighederne snarere ville blive (re)producerede end blive udlig-nede.

3.5.3. Ghetto – myte eller realitet?

Efter denne overordnede faglige drøftelse af begrebet "parallelsamfund" går vi i det følgende tættere på diskussionen om ghettoer i Danmark. En ghetto har siden 2004 været defineret som værende et alment boligområde, der opfylder to af følgende tre kriterier: mindst 50 % indvandrere og efterkommere i området; mindst 40 % af beboerne uden tilknytning til uddannelse eller arbejdsmarked og mindst 270 dømte pr. 10.000 indbyggere (Regeringen 2010, p. 37). Med Larsens ord: "*Ganske kort opsummeret har ghettoerne i en dansk kontekst således bevæget sig fra hverdags sproget og avisforsiderne til at være en statssanktioneret realitet, der efterfølgende er blevet vedligeholdt og understøttet bureaukratisk såvel som politisk*" (Larsen 2011, p. 48).

Men er der tale om ghettoer i Danmark? Med udgangspunkt i Wacquants model for sociospatiale afsondringsprocesser konkluderer Larsen, at man ikke kan bruge begreber som ghetto, men derimod hellere skulle kalde områderne forsømte. Pointen er, at "en væsentlig del af de problemer, der konkret opleves i forsømte boligområder i dag, til dels skyldes en politisk, institutionel og plan-lægningsmæssig sporafhængighed" (ibid.). Lad os kort trække på Larsens fremstilling: En sociospatial afsondring er en proces, hvor særlige sociale kategorier og aktiviteter isoleres i særlige dele af det fysiske og sociale rum. Afsondringen kan vedrøre forskellige populationer, faciliteter eller aktiviteter. Modellen arbejder med to dimensioner. Vertikalt handler det om afsondringens position i det boligsociale hierarki – er positionen i bunden eller i toppen af samfundet? Den horisontale dimension vedrører, hvorvidt beboerne bor i det pågældende område frivilligt og har valgt det til, eller om der er tale om ufrivillighed og tvang. Modellen kan gøre det tydeligt, om der er tale om en ghetto, en etnisk enklave eller et forsømt boligområde.

Men for at få en klarere forståelse af den moderne tale om ghettoer må vi lige en omvej over den klassiske forståelse. I sin klassiske udgave karakteriseres

en ghetto af fire elementer: stigma, sociale og økonomiske begrænsninger, (tvungen) rummelig afgrænsning og (tvungen) institutionel afgrænsning (Wacquant 2000, p. 377). Vi har således at gøre med en social og organisatorisk opfindelse, der i praksis har ført til dannelsen af "en by i byen". En ghetto er i sin klassiske form et afsondret fysisk område i byen med egne separate institutioner for varetagelsen af beboernes basale fornødenheder i fravær af almene eller kommunale hhv. statslige institutioner (politi, skole, foreninger, sundhedsinstitutioner m.v.). Alle ghettoer er ikke af den grund fattige. Det vil afhænge af både interne og eksterne faktorer (demografi, boligpolitik, hvordan økonomien i det omgivende miljø organiseres, og hvordan de økonomiske konjunkturer arter sig). Alle ghettoer er ikke fattige, og alle fattige områder er ikke ghettoer. Alle ghettoer er segregerede, men alle segregerede områder er ikke ghettoer. I eksempelvis områder nord for København er der typisk tale om homogenitet i forhold til indkomst, uddannelse og etnicitet. De nævnte områders segregering er frivillig, og funktionen er at udnytte beboernes sociale position til at sikre de goder og den service, som de efterspørger. Et dækkende begreb kunne være sociale enklaver eller elitære enklaver.

Hvad sker der i en afsondringsproces? Processen kan dreje sig om forskellige populationer (arbejdere, migranter, etniske eller religiøse grupper osv.); den kan angå faciliteter (hospitaller, skoler, butikker osv.), og endelig kan den også vedrøre aktiviteter (uddannelse, beboelse, produktion m.v.). Naturligvis kan der også være tale om en kombination af de tre elementer. Ud fra de tidligere nævnte to dimensioner (den vertikale og den horisontale) kan det fastslås, om det pågældende område hører hjemme i toppen eller bunden af samfundet hhv. om der er tale om frivillighed eller tvang.

Wacquant bygger sin model på Bourdieus bysociologi. Med udgangspunkt i kapitalbegrebet defineres byen som afhængig af den spatiale akkumulation og koncentration af forskellige former for kapital (økonomisk, socialt, kulturelt og symbolsk). Kapital har kun værdi i de felter, hvori den produceres og altså kun værdi, hvis mennesker og institutioner har en interesse i det. Dvs. at der vil optræde en samtidighed mellem byen og dens beboere. Fordi beboerne er til stede samtidig i det fysiske rum såvel som det sociale rum, eksisterer der en gensidig relation mellem de to rum: de er struktureret af og strukturerer hinanden. Det betyder, at strukturen i det fysiske rum kan læses som en repræ-

sensation af afstandene i det sociale rum og omvendt. Betydningen af et sted består i relationen mellem strukturen af den rumlige fordeling af goder, varer og serviceydelser og strukturen af den rumlige fordeling af agenter eller mennesker med de ressourcer, de repræsenterer (omfanget af deres kapitaler m.v.). Derved bliver den plads, som en agent, en institution eller et boligområde optager i det fysiske rum, også et udtryk for sociale relationer, dvs. magtrelationer (Bourdieu 1995). Det bliver således også vanskeligt at forestille sig et sted i et hierarkisk opbygget samfund, der ikke også er hierarkiseret. Det sociale rum og dets sociale strukturer er på den måde både et produkt af og et medium for forskellige former for magt og sociale kampe mellem sociale grupper, der søger at fastholde eller forbedre deres position i det sociale og fysiske rum (Wacquant 2010, p. 165).

Tillige bliver effekten af et sted fordoblet. For det første som en særlig rumlig koncentration af forskellige former for kapital (dvs. hvad stedets kapitalmæssige "værdi" er). For det andet som agenternes internalisering af betydningen af et sted: i sproget, i deres kategorier, i kroppen og således i deres dispositioner (altså deres habitus).

I det foregående har vi indkredset, hvad et forsømt eller udsat boligområde er. Det er i den forbindelse vigtigt at bide mærke i, at udsatte boligområder i Danmark ikke kan sammenlignes med de ghettoer, der findes i USA eller Frankrig. Der er mulighed for at bevæge fra det forsømte boligområde til et andet boligkvarter. Men det fjerner hverken et givet områdes dårlige omdømme, stigmatiseringen af beboerne eller de sociale vanskeligheder, der eksisterer. Derimod kan det indebære, at omverdenen kommer til at se på det forsømte område med nye og friske øjne – bl.a. ved at fokusere på de ressourcer, børnene og deres familier repræsenterer.

3.6. Opsamling

I dette kapitel er projektets teoretiske grundlag blevet præsenteret. Overordnet set tages der et teoretisk afsæt inden for den del af uddannelsesforskningen, som især er optaget af daginstitutionen som en samlet del af det danske uddannelsessystem, hvilket betyder, at årene, før børn starter i folkeskolen, i høj grad anskues som betydningsfulde i forhold til socialisering, skoleparathed, leg,

sprogudvikling og udvikling af kompetencer for alle børn. På samme tid viser eksisterende forskning ligeledes, at daginstitutionen også – ligesom folkeskolen – har udfordringer knyttet til marginalisering og eksklusion af børn, der ikke formår at håndtere daginstitutionens krav og normer. Som Palludan netop har pointeret:

”Samfundets hierarkiske strukturer af dominans kan i en kompleks form genkendes i de hierarkiseringsmønstre, der etableres og vedligeholdes i det pædagogiske landskab...” (Palludan 2005, p. 175).

Når ovenstående er pointeret, er det imidlertid også væsentligt at bemærke, at der ofte ikke er tale om, at det pædagogiske personale er opmærksomt på eller bevidste om, hvordan de håndterer de forskellige børn og deres adfærd, handlinger og bevægelser i daginstitutionen (Jensen 2003, 2006; Petersen 2009; Bundgaard & Gulløv 2008), men at der i højere grad er tale om, at det pædagogiske personale arbejder med en forståelse af, hvad børn skal kunne i daginstitutionen inden skolestart, som ofte fungerer som en ramme for vurderinger af alle børns trivsel og udvikling, herunder også deres vanskeligheder.

Det er imidlertid væsentligt at pointere, at i nærværende sammenhæng med afsæt i et kritisk psykologisk perspektiv (Dreier 2004; Højholt 2001, 2005, 2011; Kousholt 2005; Schwartz 2007; Petersen 2009, 2011) og med inspiration fra sociokulturel læringsteori (Lave & Wenger 2004) opfattes daginstitutionen ikke som en fast og uforanderlig størrelse, som blot, uden ophør, modtager børn for derefter at aflevere dem til skolegang. Derimod ansues daginstitutionen som et socialt praksisfællesskab, hvor alle parter, både det pædagogiske personale, børnene og deres forældre (samt mange andre aktører) alle er med til at skabe, udvikle og forandre daginstitutionen hele tiden.

Dette perspektiv åbner for at kunne analysere det pædagogiske personales handlinger, børnenes handlinger og forældrenes handlinger (for blot at nævne nogle) som knyttet til daginstitutionens specifikke praksis, og netop ikke løst herfra. Vi kan dermed ikke tale om, at således ser det ud i alle daginstitutioner, for alle pædagoger og ej heller for alle børn og forældre, men at således træder det frem med afsæt i børnenes perspektiv i denne specifikke institution. Netop vore analyser af forældrenes oplevelser, følelser og handlinger foretaget i

den selv samme institution, således som det belyses i kapitel 5, underbygger ovenstående. Der er ikke to forældre, som lever det samme liv, med de samme betingelser og muligheder og med de samme opfattelser af daginstitutionens arbejde med deres respektive børn. Disse forhold gælder også, når vi vender os mod centrale begreber som køn og etnicitet, herunder den forskning, som gennem de senere år er vokset frem i relation til uddannelsesforskningsfeltet knyttet til disse begreber (Gilliam 2006; Bundgaard & Gulløv 2008). På den ene side viser forskningen i høj grad en række forestillinger og forståelser om etniske minoritetsbørn, deres vanskeligheder, kulturforklaringer og forestillinger om, hvordan et børneliv skal træde frem. På den anden side vil vore analyser fremadrettet i denne rapport medvirke til at udvide disse forståelser af udsatte børn, børn med anden etnisk baggrund såvel som deres forældre, netop fordi der teoretisk og empirisk tages afsæt i at analysere daginstitutionen som en social praksis, hvor alle parter handlinger og adfærd skaber, udvikler og forandre institutionen hele tiden.

Kapitlet har ligeledes skitseret en række teoretiske overvejelser over det forhold, at nogle forældre og børn lever og vokser op i de såkaldte ghetto-lignende boligområder i Danmark. Netop begrebet ghetto sættes under en markant kritik i nærværende sammenhæng, og der diskuteres i højere grad forståelserne af, hvordan der også i dansk sammenhæng leves i såkaldte parallelle samfund, mellem dem der har, og dem der ikke har. Begrebet parallelsamfund viser, hvorledes de såkaldte ghetto-lignende boligområder i høj grad er befolket af mennesker på overførselsindkomster uden uddannelse, flygtninge- og indvandrere samt mennesker med kriminalitetsadfærd,¹² og at begrebet ghetto på mange måder, analytisk med afsæt i Wacquants (2000) by-sociologiske analyser, i høj grad er et misvisende begreb at anvende over for hele by- og boligområder i dansk sammenhæng. Snarere er der i netop dansk sammenhæng tale om udsatte boligområder, hvor specifikke grupper af mennesker lever der hverdagsliv, og hvor tidligere forskning især har belyst, at mange af de mennesker, som lever i de udsatte boligområder, har angivet, at de er meget tilfredse med både deres hverdag og boligforhold (Hansen et al. 2010; Kleis 2010), men at kilden til

¹² Ifølge Regeringens ghettooversigt (2012) om inddeling af ghettoområder med afsæt i menneskers kriminalitet, etnicitet og arbejds-/uddannelses tilknytning.

problemer ofte er en mindre gruppe unge drenge, der skaber uro og utryghed, og altså ikke hele boligområder og alle mennesker, der bor der.

Vore analyser, således som de præsenteres i kapitel 5, underbygger på den måde konturerne af ovenstående forståelser af menneskers egne oplevelser af deres bolig- og livsforhold og medvirker i særdeleshed til at nuancere ghetto-begrebet og i højere grad at fastholde, at begrebet udsatte boligområder på mange måder bedre kan rumme de komplekse politiske, sociale og økonomiske forhold, der er på spil, når bestemte grupper af mennesker anvendes boliger i specifikke boligområder i Danmark.

Kapitel 4

4.1. Projektets metodiske grundlag

I dette kapitel præsenteres projektets metodiske grundlag. Først og fremmest præsenteres praksisforskning i denne sammenhæng som en metode til at forske i pædagogisk praksis, men også som en særlig forståelsesmåde, der i sin tænkning og form rummer mulighed for aktivt at inddrage de professionelle pædagoger, børnene og deres forældre i det metodiske arbejde (Højholt 2005; Schwartz 2007; Petersen 2009, 2012). Projektets forskningsdesign placerer sig således overordnet inden for praksisforskning, således som forskning i praksis er udviklet inden for den kritisk psykologiske tænkning (Markard et al. 2004; Højholt 2005; Schwartz 2007; Petersen 2009), der har et specifikt fokus på subjekters forståelser og handlinger knyttet til deres specifikke ståsted. Begrebet *position* er centralt inden for denne tradition, idet subjektet altid forstår og handler ud fra sit specifikke ståsted (Dreier 2004). Forskning, uanset hvilken videnskabsteoretisk erkendelse og metode der anvendes, foretages netop altid fra en position, et sted at stå i verden så at sige, hvorfra betydninger, betingelser og muligheder medvirker til at bestemme positionen.

Betydningen af begrebet position ses f.eks. i nærværende sammenhæng gennem analyse af det empiriske materiale fra forskningsprojektet især i forskelle mellem det pædagogiske personales forståelser af *udsatte børn og familier* set overfor de selv samme familiers forståelser af dem selv som værende *ikke-udsatte*. Denne forskel viser ikke nødvendigvis hen til, at det pædagogiske personales vurderinger er forkerte eller misforståede, eller at familierne mangler indsigt i deres egen situation, for blot at vælge nogle fortolkningsrammer, men anskues analytisk med begrebet position, som netop betydningen af at stå forskellige steder og med forskellige betingelser og muligheder for at kunne anskue problemstillinger i de sammenhænge og praksisfællesskaber, som mennesker lever i (Lave & Wenger 2004).

På samme tid viser dette perspektiv også hen til et forskningsmæssigt ønske om at anerkende både det pædagogiske personale såvel som forældre og børn som dem, der har viden om egen hverdag, og ikke udelukkende ud fra forskningsfeltets *videnskabelse om det pædagogiske personale, forældre og børn*. Der er i højere grad tale om et ønske om at anerkende subjekters position og den viden og de handlinger, der træder frem som følge af en specifik position i sociale praksisfællesskaber, end der er tale om at indsamle viden ud fra mere traditionelle videnskabeligt begrundede metoder, der præsenteres som sand viden om, hvordan personale, forældre og børn handler. Højholt (2005) argumenterer i den sammenhæng for, at praksisforskning kan forstås som både en særlig arbejdsmåde og på samme tid knyttes an til nye eller anderledes forståelser af viden, end de mere traditionelle videnskabsteoretiske perspektiver normalt fastholder. Helt centralt står Højholts argument om, at viden ikke kan skabes løsrevet fra praksis. Viden er således en fast og integreret del af de sociale praksisser, som mennesker deltager i:

“Viden skabes og udvikles i praksis gennem fælles handlinger, samarbejde, problemer, konflikter, dilemmaer, håndtering, strategier og erfaringer hermed” (Højholt 2005, p. 25).

Med afsæt i det kritisk psykologiske praksisperspektiv belyses der i dette kapitel endvidere de dataindsamlingsmetoder, som projektet er baseret på, samt en nærmere beskrivelse af den daginstitution og det pædagogiske personale såvel som forældre, som har deltaget i projektforløbet.

Både daginstitutionen, det pædagogiske personale såvel som forældre og børn er anonymiserede i denne rapport. Denne anonymisering er foretaget med henblik på at beskytte børn og forældre i daginstitutionen, således at ingen kan genkende sig selv, børnene eller de problemstillinger, der beskrives som værende ens egne livsproblemer.

4.2. Praksisforskning som metode

Forskning i praksis er ikke et entydigt begreb med en bestemt teoriramme. Derimod rummer begrebet praksisforskning samlet set en mængde forskellige teo-

retiske tilgange og empiriske metoder, der sammenfattende har det ene til fælles, at den på forskellig vis forsker og undersøger praksis. Der anvendes således generelt inden for praksisforskningen en række forskellige metoder, som f.eks. interview, fokusgruppeinterview eller spørgeskema, ligesom praksisforskningen også rummer mange forskellige teoritraditioner. Schwartz (2007) definerer forskning i praksis som en forskning, der søger viden om en social praksis, og at interessen knyttes til at udvikle viden om de forskellige deltageres syn på og forståelse af, hvad den sociale praksis handler om. Mørck (2000) medvirker dog alligevel til at indkredse tre særlige karakteristika ved begrebet praksisforskning:

1. At forholdet mellem teori og praksis fungerer som en slags "joint venture" mellem forskere og praktikere. Her er det særlige karakteristika således, at forskeren ikke kommer udefra med en særlig ekspertstatus og viden, som så at sige skal lægges ned over praksisfeltet, men derimod tager fundamentalt udgangspunkt i, at praktikerens selv er eksperten på sit eget felt.
2. At praksisfeltet ikke anskues som en adskilt og isoleret del af praktikerens levede liv, men derimod nødvendigvis må ses i relation til samfundsmæssige vilkår og betingelser, der direkte eller indirekte knytter sig til det specifikke praksisfelt.
3. At forskeren arbejder med to samtidige perspektiver – *et kritisk dobbelt-perspektiv*. Det ene perspektiv medtænker praktikerens i praksisfeltet sammen med andre praktikere, og det andet perspektiv medtænker samtidig *diskursen*, altså bestemte, til forskellige tider, samfundsmæssige måder at forstå og tale om praksis på.

Det, som således er særligt interessant i denne sammenhæng, er at undersøge, hvordan praktikerens arbejder, hvorfor og ud fra hvilke overvejelser og samfundsmæssige vilkår at praksis tilrettelægges, udvikles og forandres. Praksisforskning søger således gennem aktiv inddragelse af praksisfeltet og praktikerens at udvikle begreber, teorier og viden om, hvordan det særlige praksisfelt

egentlig ser ud på sine egne præmisser, frem for at udvikle teorier og modeller, som er løsrevet fra praksis og efterfølgende søges at implementeres i praksisfeltet (Petersen 2009).

På samme tid viser dette perspektiv også hen til et forskningsmæssigt ønske om at anerkende den professionelle praktiker som den, der har viden om sin egen praksis og ikke udelukkende skal arbejde ud fra forskningsfeltets *videnskabelse om den professionelle i praksis*. Der er i højere grad tale om et ønske om at anerkende den professionelle position og den viden og de handlinger, der træder frem som følge af en specifik position i praksisfeltet, end der er tale om at indsamle viden ud fra mere traditionelle videnskabeligt begrundede metoder, der præsenteres som sand viden om, hvordan de professionelle handler i deres pædagogiske arbejde. Højholt (2005) argumenterer i den sammenhæng for, at praksisforskning kan forstås som både en særlig arbejds måde og på samme tid knyttes an til nye eller anderledes forståelser af viden, end de mere traditionelle videnskabsteoretiske perspektiver normalt fastholder. Helt centralt står Højholts argument om, at viden ikke kan skabes løsrevet fra praksis (se også Højholt 2005, kap. 1). Viden er således en del af de sociale praksisser, som mennesker deltager i: *"Viden skabes og udvikles i praksis gennem fælles handlinger, samarbejde, problemer, konflikter, dilemmaer, håndtering, strategier og erfaringer hermed"* (Højholt 2005, p. 25).

4.3. Projektets dataindsamlingsmetoder

Forskningsprojektet har metodisk anvendt en række metoder inden for den kvalitative forskningstradition, henholdsvis semistrukturerede interview, fokusgruppeinterview og spørgeskemaer til hele personalegruppen til brug for dataindsamling.

I nedenstående oversigt kan de 3 anvendte dataindsamlingsmetoder ses i overskuelig sammenhæng.

1. Semistrukturerede interview med forældre og pædagoger
2. Fokusgruppeinterview med pædagoger og ledere i familieprojektet
3. Spørgeskemaundersøgelse rettet mod det pædagogiske personale i hele institutionen.

Der er således foretaget en række interview både individuelt og som fokusgruppinterview med pædagoger, ledere samt forældre, der har børn i både vuggestue og børnehave. På baggrund af interview med pædagoger og forældre er der ligeledes udviklet en række casefortællinger, som er indsamlet med henblik på at belyse forskellige familier og forskellige pædagogiske indsatser knyttet til familierne og deres hverdag i daginstitutionen.

Tabel 1
Oversigt over dataindsamling i daginstitution

Interview med det pædagogiske personale
Fokusgruppinterview med familieprojektet
Interview med tre forældre
Spørgeskemaundersøgelse til hele det pædagogiske personale

Forældrene, der har deltaget i projektets dataindsamling, er anonymiseret, og det samme er referencerne til deres børn i daginstitutionen. Det er således ikke muligt at genkende hverken sig selv eller andre i de interview og casebeskrivelser, der præsenteres. Både forældre og deres børn har således skiftet enten køn, etnicitet, religion, uddannelse, arbejde og antal børn i familien, således at kravet om anonymitet er fastholdt stringent. Enhver oplevelse af genkendelse er således ikke reel, men måske i højere grad en fornemmelse af at have mødt de familiemæssige problemstillinger i andre sammenhænge. Ledelsen fra daginstitutionen, som har hjulpet forskergruppen med at etablere kontakt til forældrene, er naturligvis bekendt med de forældre, som har deltaget i interviewforløbene.

Projektet har forløbet i perioden september 2011-september 2012. I denne periode er der foretaget interview med det pædagogiske personale, ledelse samt to pædagoger fra det såkaldte familieprojekt, der blev etableret, mens forskningsprojektet forløb. Derudover er der foretaget interview med i alt tre forældre. I forlængelse heraf er endvidere foretaget en spørgeskemaundersøgelse med hele personalegruppen og ledelsen i institutionen.

Alle interview er optaget på bånd og efterfølgende transskriberet af projektets forskningsassistenter, henholdsvis Dorthe Brix og Anne Knude Wind. Efterfølgende er interviewmaterialet analyseret efter Kvaales (1999, 2003) analysemetode, *meningskondensering*, der søger efter meninger i interviewudsagn og samler disse meninger i en række tematiske inddelinger.

I forlængelse af beskrivelsen af projektets metodiske og teoretiske tilgang, der blev beskrevet i de foregående afsnit, skal der her knyttes nogle uddybende kommentarer til forskningsprojektets empiriske resultater. Med inddragelse af en daginstitution beliggende i et ghetto-lignende boligområde er det vanskeligt at udlede, at verden og virkeligheden ser således ud i alle daginstitutioner rundt om i landet, i alle ghetto-lignende boligområder og for alle de pædagoger, der arbejder på disse institutioner.

Med et så begrænset datamateriale må de indfangede fund i højere grad ansues som en indkredsning af muligheder, problemstillinger og udfordringer, der har åbnet sig gennem forskningsprocessen, og som giver andre grundlaget for at tage muligheden op og udforske den i nye problemstillinger. Således knyttes begrebet generaliserbarhed i denne sammenhæng sammen med forskningens resultater, direkte begrundet i muligheden for at udvide og overskride eksisterende dominerende forståelser samt med muligheden for, at der kan opstilles nye problemstillinger og nye spørgsmål til forskningsfeltet, således som også Dreier (2004) tidligere har påpeget vedrørende generaliserbarhed inden for den kvalitative forskningstradition.

4.4. Kort præsentation af en anonymiseret daginstitution i et ghettoområde

Daginstitutionen ligger i et boligområde i København, der er på den officielle liste over ghettoer i Danmark. Institutionen er integreret og har inden for de senere år, som så mange andre, været igennem sammenlægninger af flere små institutioner. Institutionen indgår nu desuden i et bredere klyngesamarbejde med andre daginstitutioner.

Institutionen består således både af vuggestue og børnehave fordelt på en lang række stuer. Personalet i institutionen er forholdsvist ungt. Det gælder særligt i vuggestuen, hvor en spørgeskemaundersøgelse viser, at personalet er mellem

25 og 40 år, og 7 ud af 10 er under 30. I børnehaven er personalet lidt ældre, kun 1 af de adspurgte i undersøgelsen er under 30, 4 i 30'erne og 2 er over 45.

I institutionen er der stor spredning over, hvor længe personalet har været ansat. I vuggestuen gælder det dog, at personalet er meget nyt. Her er der 2, der har været ansat i ½ år, 4 der har været ansat i 1 år, og 4 der har været ansat i 4-6 år. I børnehaven er der en større spredning, her har 3 været ansat 0-1 år, 3 har været ansat 9-11 år, og 1 har været ansat i 25 år.

Det personale, der har deltaget i undersøgelsen, har for langt de flestes vedkommende en pædagoguddannelse og ikke yderligere efter- og videreuddannelse.

Som det ofte ses i denne type højhusbebyggelse, ligger daginstitutionen placeret fysisk midt inde mellem boligblokkene og modtager primært børn, der bor i netop disse boligblokke, hvilket betyder, at de fleste forældre og børn kun har ganske få minutter til deres daginstitution hver dag.

4.5. Indledende præsentation af temaer i analyseprocessen.

Inden selve analysen af det empiriske materiale fra forskningsprojektet skal præsenteres uddybende i det næste kapitel, skal der i nærværende kort skitseres de analysetemaer, som vil blive uddybende behandlet i det næste kapitel.

Projektets analysestrategiske forskningsspørgsmål har fokuseret på at indkredse og udvikle viden om der gennem daginstitutionen og det pædagogiske personales arbejde, kan kortlægges og indfanges indsatser rettet mod udsatte børn, når daginstitutionen er beliggende i et såkaldt ghetto-lignende boligområde, samt hvordan disse indsatser angives at have betydning for netop børnene og deres forældre.

Med dette overordnede fokus er der endvidere taget afsæt i eksisterende forskning på området, der tidligere har belyst, at daginstitutionerne i Danmark, på trods af enslydende love og vedtagelser, er væsentligt forskellige afhængigt af institutionens fysiske beliggenhed (Christensen 1996; Petersen, 2009) primært med afsæt i det pædagogiske personales vurdering af antallet af udsatte børn i daginstitutionen. Begrebet *social segregering* dækker i denne sammenhæng over denne ulige fordeling af udsatte børn, som begrundes i den måde, hvorpå kommunerne fordeler børn i daginstitutioner; hvis barnet bor i et socialt bela-

stet boligområde, hører det automatisk til i den nærliggende daginstitution. Væsentligt er det i denne sammenhæng, at Christensen (1996) påpeger, at der ikke nødvendigvis er tilført ekstra ressourcer til de institutioner, som har mange udsatte børn.

Samtidig har Petersen (2009) belyst tre overordnede typer af institutioner, henholdsvis type A, B og C, således som det også er beskrevet indledningsvist i rapporten, og hvor især type B og C er de typer, som er i fokus i nærværende sammenhæng. Type B er de daginstitutioner, hvor personalet oplever at have både en stor gruppe udsatte børn, børn som de periodisk er bekymrede for samt såkaldt velfungerende børn, mens type C institutionen, er de institutioner, som er direkte beliggende i udsatte boligområder og har mange udsatte børn og familier.

Netop denne typeinddeling er relevant i dette forskningsprojekt, som har et særskilt fokus på daginstitutionens specifikke placering i ghetto-lignende boligområder og fokus på indsatser knyttet til daginstitutionens arbejde med udsatte børn og forældre fra disse boligområder.

Med ovenstående in mente har analysen af det empiriske materiale kunnet inddeles i tre overordnede analysetemaer, der på forskellig vis udforsker projektets fokus og analysestrategiske forskningsspørgsmål.

Således kan der først og fremmest indkredses et analyseafsnit, der knytter direkte an til det pædagogiske personales fokus på deres daginstitution og dens fysiske beliggenhed, herunder vanskeligheder og problemstillinger i det pædagogiske arbejde. Dette analyseafsnit betegnes overordnet som daginstitutionen i et udsat boligområde.

Det andet analyseafsnit går tættere på selve det pædagogiske personales forståelser, handlinger og indsatser rettet mod udsatte børn og familier, herunder forskellige typer af indsatser, som netop er særlige for en daginstitution i et udsat boligområde. Dette afsnit betegnes overordnet som Pædagogisk arbejde med udsatte børn og forældre.

Det tredje analyseafsnit sætter fokus på at indkredse viden om familieprojektet, et projekt der er udviklet i daginstitutionen, og som har særligt fokus på at støtte og hjælpe forældre, som befinder sig i forskellige vanskeligheder. Det fjerde og sidste analyseafsnit fortæller om forældrenes perspektiver og forståelser af

daginstitutionen, hverdagen, de pædagogiske indsatser og daginstitutionens betydning for børnene og deres forældre.

Kapitel 5

5.1. Analyse af datamateriale

Projektets datamateriale medvirker til, at selve analysekapitlet kan inddeles i fire afsnit. Det første afsnit knytter an til det pædagogiske personales besvarelser af det spørgeskema, som de har modtaget undervejs i projektforsøget. Det andet afsnit går tættere på det pædagogiske personales forståelser og handlinger i deres arbejde og udgør en analyse med afsæt i interview foretaget med en række medarbejdere i daginstitutionen. Det tredje afsnit tager udgangspunkt i interview med to pædagoger, der arbejder fokuseret med udsatte familier. Det fjerde og sidste analyseafsnit knytter derimod an til forældrenes oplevelser og forståelser af pædagogerne og det pædagogiske arbejde i daginstitutionen, især med afsæt i deres egne børns tid i institutionen, for nogens vedkommende både omfattende vuggestue og børnehave.

5.2. Resultater fra spørgeskemaundersøgelse

I sommeren 2012 har personalet i institutionen besvaret et spørgeskema. Spørgeskemaet består af 10 overordnede spørgsmål og en række uddybende spørgsmål. De overordnede spørgsmål går på køn, alder, ansættelsesforhold, institutionens indre og ydre struktur, arbejdets formål, målgruppen, teori og metode, belastninger i arbejdet, samarbejde og kommunikation i forhold til udsatte børn og forandringer og udvikling af arbejdet omkring udsatte børn.

Der er i alt 19 ansatte, der har besvaret spørgeskemaerne. De udgør omkring halvdelen af personalet i institutionen. De, der har besvaret, er fortrinsvis pædagoger. Der er blot 2 besvarelser fra pædagogmedhjælpere. Den pædagog, der har samlet spørgeskemaerne sammen, pointerer, at der ikke er så mange besvarelser, fordi de har mange nye vikarer i institutionen og er ved at ansætte nyt personale. Det er altså en institution, der står midt i en udskiftning af store

dele af personalet, og det er det fastansatte personale, primært pædagoger, der har besvaret spørgeskemaerne. På daginstitutionens enkelte stuer er der som regel ansat 2 pædagoger og 1 pædagogmedhjælper. Der er således også blandt personalet en større andel af pædagoger end pædagogmedhjælpere, alligevel er der relativt flere pædagoger end pædagogmedhjælpere, der deltager i undersøgelsen.

Det er ligeledes værd at bemærke, at ingen ledere har udfyldt skemaerne, og et flertal af besvarelserne gør opmærksom på, at der på tidspunktet for besvarelserne mangler en daglig pædagogisk leder i institutionen.

Af de 19 besvarelser er 10 fra vuggestuen, 7 fra børnehaven og 2 fra pædagoger, hvis primære funktion er at varetage det pædagogiske arbejde omkring udsatte familier.

Af de 19 besvarelser kommer 18 fra kvinder og 1 fra en mand. I dette afsnit ser vi nærmere på en række temaer, der synes at træde frem i besvarelserne af spørgeskemaerne.

5.2.1 At arbejde i en daginstitution beliggende i et udsat boligområde

Alle 19 tilkendegiver, at de oplever at arbejde i et belastet eller udsat boligområde. 17 af dem svarer, at det har fysisk og/eller psykisk betydning for dem. De psykiske påvirkninger handler om at bekymre sig mere om børn og familier, at have svært ved at lægge arbejdet fra sig, når man går hjem, at føle afmagt, når man ikke kan hjælpe en familie, at være mentalt indstillet på at møde vredesudbrud hos forældre, at yde en større omsorgsopgave og at skulle give meget af sig selv. De fysiske påvirkninger handler f.eks. om, at der er mange løft i løbet af dagen, fordi der er mange børn, der kræver trøst, omsorg og nærvær, og om at gå fra arbejde med blå mærker efter spark fra børn.

På spørgsmålet om, hvordan personalet tænker, at deres pædagogiske arbejde adskiller sig fra at arbejde i et ikke belastet område, svares, at man tror hverdagen er mere stresset her, at der er et større omsorgsarbejde, at der er et større familiesamarbejde, og at man skal være mere rummelig her ift. børn og familier med forskellige kulturelle baggrunde, og at det pædagogiske arbejde kan træde i baggrunden, fordi der er så meget fokus på omsorg. Denne skelnen mellem omsorgsarbejde og pædagogisk (udviklings)arbejde går igen i besvarelserne og uddybes i nedenstående afsnit 'Omsorgens fortrængning af lærepla-

ner' og stemmer i høj grad overens med tidligere forskning på området knyttet til daginstitutioner, hvor der angives at være mange udsatte børn (Christensen 1996; Jensen et al. 2006, 2010; Petersen 2009, 2011).

Samarbejdet blandt kolleger på de enkelte stuer fremhæves generelt som godt. Når der opstår problemer i det kollegiale samarbejde, er det som regel på grund af et lavt informationsniveau i institutionen og modstridende faglige opfattelser. Generelt fremhæves i både vuggestue og børnehave et ønske om mere information fra ledelsens side og en mere tydelig ledelse. Overvejelser blandt personalet om faglige uenigheder og manglende ledelse uddybes i det afsnit, der bygger på kvalitative interview med fire pædagoger (se afsnittet 'Interview med pædagoger' i nærværende kapitel). Samarbejdet med socialforvaltningen beskrives som præget af manglende respons på underretninger, mens samarbejdet med forvaltningen gennem en socialrådgiver, der kommer i institutionen, fremhæves som positivt.

5.2.2. Børnegruppen og de udsatte børn

Børnene i institutionen beskrives generelt som glade, tillidsfulde, sociale børn, der er åbne for mangfoldighed og som børn, der har særligt brug for omsorg, nærvær, tryghed, anerkendelse, opmærksomhed, strukturer, faste rammer, genkendelighed og forudsigelighed og grænser.

De udsatte børn beskrives som børn, der har sproglige problemer, lav frustrationstærskel, er udadreagerende, initiativløse, grænsesøgende, har sociale problemer, adfærdsvanskeligheder og børn, der har behov for (kærlig) støtte, opmærksomhed, forståelse, tryghed, anerkendelse, omsorg, grænser, faste rammer, et godt forældresamarbejde og at få hjælp til at finde venner.

Af besvarelserne fremgår det generelt, at hverdagen i institutionen i høj grad er tilpasset den børnegruppe, man har. Det beskrives også, at dette betyder flere børn med behov som omsorg, nærvær og grænser. Ud fra beskrivelsen af hverdagen i institutionen får man indtryk af, at det er et sted med mange udsatte børn. Spurgt direkte, hvor mange udsatte børn personalet har på deres stue, melder overraskende mange imidlertid tilbage, at de ingen eller meget få udsatte børn har. I vuggestuen svarer halvdelen således, at de i øjeblikket ingen udsatte børn har og halvdelen, at de har 2-4 udsatte børn på stuen. I børnehaven er besvarelserne mere spredte, nogle svarer 2-3 udsatte børn, og andre svarer 10-

11 udsatte børn. Sagt på en anden måde: hverdagen i institutionen ser ud til at blive indrettet, efter at børnegruppen generelt er udsat, men når pædagogerne spørges direkte til antallet af udsatte børn, svares, at meget få børn er udsatte. Der ligger en tilsyneladende modsætning heri, som vi skal se lidt nærmere på.

5.2.3. En udsat børnegruppe med få udsatte børn

I en besvarelse anføres, at børn, der ikke opfattes som udsatte i institutionen, vil opfattes som sådan i andre institutioner. I en anden besvarelse beskrives, at opfattelsen af, hvad der er 'normalt', har rykket sig sammenlignet med andre institutioner. Det kan måske være (en del af) forklaringen på den modsætning, der ligger i generelt at forstå børnegruppen som udsat, men samtidig udpege meget få børn som udsatte. Tegnene på udsathed er måske genkendelig fra andre pædagogiske og forskningsmæssige sammenhænge (Christensen 1996; Jensen 2004; Jensen et al. 2006), men der synes også at være et element af, at udsathed er lokalt bestemt, således at det er en lille gruppe af de mest udsatte børn, der peges som udsatte børn i daginstitutionen.

Det er særligt i vuggestuen, at der peges på et lille antal af udsatte børn, og heri ligger måske en anden (del af) forklaringen på den tilsyneladende modsætning i forståelsen af en udsat børnegruppe og få udsatte børn. Ud fra observationer og løbende samtaler med personalet i institutionen synes der at være en tendens til, at en del forældre, der er bosat udenfor ghettoen, sender deres børn i vuggestuen i ghettoområdet, fordi der i sammenligning med andre vuggestuer i området er relativt kort ventetid på en plads her. Samtidig rykker mange af de børn, der er bosat udenfor ghettoen, ikke videre i børnehaven, men flytter til børnehaver i andre og mere privilegerede områder af bydelen. Det kan på den baggrund antages, at der er relativt flere udsatte børn i børnehaven end i vuggestuen. Dette stemmer i væsentligt grad overens med tidligere forskning inden for netop vuggestuens arbejde med udsatte børn, hvor Petersen (2011) argumenterede for netop en type D-institution, der kunne rumme denne problemstilling, idet mange forældre, når de sender børn i vuggestuen, oplever, at de er nødt til at sige ja tak til den vuggestue, hvor der er ledige pladser, mens de flytter deres børn tilbage, når barnet skal starte i børnehaven, og de får tilbudt plads i deres eget lokalområde. Betegnelsen type D viser således hen til

den type af integrerede institutioner, hvor vuggestuen ikke har mange udsatte børn, på trods af den fysiske beliggenhed, mens børnehaven oplever det helt modsatte.

5.2.4. Pædagogiske indsatser

De pædagogiske indsatser i institutionen synes at kredse omkring tre gennemgående og problematiserede temaer. De kaldes her *Omsorgens fortrængning af læreplaner, Forældreomsorgsarbejde og Normer på arbejde*.

5.2.5. Omsorgens fortrængning af læreplaner

Der arbejdes ikke ud fra bestemte teorier i institutionen, men nøgleordene omsorg, anerkendelse og inklusion fremhæves gentagne gange som udgangspunktet for det pædagogiske arbejde. Struktur og forudsigelighed i hverdagen trækkes ligeledes frem som et gennemgående princip i institutionen, og så fremhæves erfaringer som udgangspunktet for det pædagogiske arbejde. Blandt personalet er der generelt en opfattelse af, at de pædagogiske indsatser i institutionen er tilpasset de udsatte børn. Det betyder f.eks. også, at den løbende dialog med forældrene synes at fylde meget i hverdagen, og at hverdagen er organiseret omkring faste rutiner og bøjelige regler (der tilpasses efter hvilke børn, det handler om). Planlægningen af hverdagen fremhæves som en planlægning, der sker hen ad vejen, men også ugeplaner nævnes som en måde at organisere og strukturere hverdagen på. Enkelte fremhæver også læreplaner som inspiration til hverdagens planlægning. Læreplanerne fylder dog ikke meget i besvarelserne, og det er måske ikke helt uden grund. Et gennemgående tema i besvarelserne synes at være, at omsorgsarbejdet er centralt i hverdagen og tager tid fra mere formaliserede læringsaktiviteter. Personalet beskriver arbejdet i netop deres institution som et arbejde med en mere udsat børnegruppe, der har et større behov for nærvær, omsorg og kærlighed, og de beskriver det som psykisk belastende at skulle give af sig selv, at give 'professionel kærlighed', som en kalder det. Indsatserne overfor de udsatte børn kobles i høj grad med netop det at skulle give af sig selv, at være følelsesmæssigt involveret. De fysiske belastninger i arbejdet kobles også med det 'følelsesarbejde', pædagogerne laver. Det handler om flere løft som følge af børns større behov for nærvær, og det hand-

ler om at få blå mærker som følge af børns fysiske reaktioner på følelser. Fysiske tegn på det følelsesmæssige arbejde, som pædagogerne så at sige bærer kropsligt med sig hjem fra arbejde. Arbejdet med følelser er således centralt og synes at gennemsyre personalets opfattelse af arbejdet i institutionen. Samtidig udtrykker mange en forståelse af omsorgsarbejde som ikke egentligt pædagogisk arbejde. Omsorgsarbejdet (også det omsorgsarbejde der omhandler familierne) tager tid fra det egentlige pædagogiske arbejde, der handler om fokus på børnenes udvikling og formaliserede aktiviteter med børnene. På den måde synes besvarelsene også at pege på, at en belastning i arbejdet er oplevelsen af, at det centrale i hverdagens opgaver forhindrer personalet i at bringe deres faglighed på banen. De forventninger, der er til formaliserede pædagogiske (læreplans)aktiviteter i institution inden for normalområdet, synes vanskelige at udfylde, samtidig med at hverdagens mange (socialpædagogiske) opgaver varetages. Denne problemstilling er tidligere indkredset af Petersen (2009), som netop fremhæver med inspiration fra Rosendal Jensens (2006) analyse af begrebet socialpædagogik, hvorledes daginstitutioner beliggende i udsatte boligområder i høj grad arbejder med socialpædagogiske indsatser i deres hverdag, indsatser der fylder meget, og som på mange måder presser det traditionelle almenpædagogiske arbejde i daginstitutionen i baggrunden, fordi de socialpædagogiske indsatser trænger sig på i hverdagens vanskeligheder. Rosendal Jensen (2006) argumenterer for, at socialpædagogik og socialpædagogiske indsatser er uløseligt knyttet til samfundets strukturelle udvikling og sociale vanskeligheder knyttet til de aktuelle sociale, økonomiske og kulturelle problemstillinger, der træder frem for såvel den enkelte som for grupper i samfundet. Netop de sociale, kulturelle og økonomiske problemstillinger møder det pædagogiske personale i høj grad i hverdagen gennem samværet med børnene og deres forældre, og det er mere reglen end undtagelsen, at disse arbejdsopgaver løftes med en selvfølgelighed af personalet, snarere end at det så at sige skubbes ud af daginstitutionen og over i andre sammenhænge.

5.2.6. Forældreomsorgsarbejde

Forældrene er en stor del af hverdagen i institutionen. I en besvarelse fremhæves, at der bruges ligeså meget tid på forældre som på børn. Forældrene bliver også tydelige, når personalet beskriver de psykiske belastninger ved at arbejde i

en institution, der ligger i et udsat boligområde. Det fremhæves, at man i højere grad skal kunne bære over med forældre, at man skal være forberedt på udbrud eller uhensigtsmæssige reaktioner hos forældre, at det kan være svært at kommunikere med forældre, og at man kan føle afmagt, når man ikke kan hjælpe pressede forældre. Personalet fremhæver desuden, at problemer i forældresamarbejdet handler om, at forældrene har svært ved at sætte sig i andres sted, at der er forskellige opfattelser af, hvordan der skal sættes grænser for børn, at forældrene enten er meget lidt krævende eller har brug for ekstra kontakt, at de kan blive vrede eller ekstra bekymrede. Den mest fremtrædende problematisering af forældresamarbejdet kobles dog med forståelsesvanskeligheder, at der bliver en manglende eller svær kommunikation med forældre som følge af sproglige vanskeligheder eller kulturelle forskelligheder. I en besvarelse fremhæves, at problemer i samarbejdet med forældre handler om 'Forståelse for danske normer, og hvordan "vi" gør tingene'.

Som nævnt tidligere kobles det udvidede forældresamarbejde også med mindre tid til egentligt "pædagogisk arbejde". I en besvarelse fremhæves f.eks. et ønske om i højere grad at gennemføre pædagogiske projekter, som nu opleves at blive forhindret af, at børn ikke kommer, 'eller at en forældre går "amok"/har brug for akut hjælp/samtale.'

Der er på den ene side altså en frustration over det udvidede forældresamarbejde blandt meget af personalet, på den anden side er der også en generel forståelse af, at et godt forældresamarbejde er udgangspunkt for en god relation til børnene. Som nævnt er der desuden dele af personalet, som synes at være meget engageret i netop forældresamarbejdet og ønsker at arbejde mere hermed. I en besvarelse fremhæves således, at man med det nye familieprojekt er godt på vej, der er nemlig mere 'forældreomsorgsarbejde'. Den øgede omsorgsopgave gælder således ikke alene i forhold til (de udsatte) børn, men også i forhold til deres forældre.

5.2.7. Normer på arbejde

Personalet synes i høj grad at være enige om, at inklusion og anerkendelse er nøgleord i arbejdet, samtidig er der forskellige opfattelser i besvarelserne af, hvad det i praksis betyder i relationen til børnene. I nogle besvarelser fremhæves normer, regler og respekt som det, man lægger særligt vægt på i arbejdet.

Børnene skal lære, hvordan man er overfor hinanden, lære at begå sig, passe på hinanden, og at man ikke bider hinanden. Andre fremhæver, at det handler om at være til stede, hvor barnet er, at give glæde og oplevelser af god stemning, at børnene får det bedste børnehveliv. Det synes at være to forskellige forståelser af inklusion (som begge kan gå igen i samme besvarelse), hvor den ene betoner, at børnene skal have tydelige grænser, strukturer og skal lære at begå sig, mens den anden betoner, at børnene skal have det godt, have gode oplevelser, og at det er personalets opgave at være til stede, der hvor barnet er. I en besvarelse fremhæves i forhold til indsatsen overfor udsatte børn, at den er blevet bedre, men at man fortsat arbejder på at forbedre hverdagen, 'så alle børn kan se sig i den og forstå, hvad dagen bringer'. At børnene skal *lære at begå sig*, eller at børnene skal kunne *se sig* i daginstitutionens hverdag, er således to forskellige tilgange til inklusion af (udsatte) børn. I den første forståelse ligger en problematisering af de normer, børnene bærer med sig (en problematisering, der genfindes i beskrivelsen af problemer i forældresamarbejde som knyttet til manglende forståelse for danske normer, og 'hvordan "vi" gør tingene'), i den sidste en forståelse af, at institutionens normer skal holdes åbne for mødet med børnene, så børnene kan se sig selv i institutionens hverdag (denne forskel i pædagogisk tilgang uddybes i afsnittet 'Interview med pædagoger' i nærværende kapitel).

Sammenfattende viser spørgeskemaerne både fælles og forskellige forståelser blandt personalet, når det gælder hverdagen i daginstitutionen og de pædagogiske opgaver her. Personalet giver generelt udtryk for, at det opleves som mere krævende og stressende at arbejde i denne institution frem for institutioner i andre områder. En stor del af personalet giver samtidig udtryk for, at det opleves som særligt givende og meningsfuldt at arbejde i en institution som denne. Sagt på en anden måde: personalet beskriver alt lige fra lykke til hovedpine, når det handler om, hvad det betyder for dem at arbejde med udsatte børn og deres forældre.

5.3. Interview med pædagoger

At der både er fælles og forskellige forståelser af arbejdet i daginstitutionen, bliver også tydeligt i de fire kvalitative interview med pædagoger, som afsnittet her handler om. De fire pædagoger er blevet interviewet i foråret 2012. To af

dem arbejder i vuggestuen og to i børnehaven. To af pædagogerne har været ansat i institutionen i syv måneder, én har været ansat i knap fire år, og den sidste af de fire pædagoger har været ansat i ti år. Den fælles forståelse af arbejdet i daginstitutionen findes primært i de fire pædagogers beskrivelser af ekstra indsatser i hverdagen knyttet til både børn og forældre. Forskelligheden handler særligt om tilgangen til samarbejdet med de udsatte familier.

5.3.1 Fælles forståelser

Særlige pædagogiske indsatser – omkring udsatte børn

I interviewene beskriver pædagogerne, hvordan de generelt oplever, at der er flere børn i institutionen, som mangler tydelige voksne derhjemme, børn der ikke får sat grænser og derfor søger disse grænser (i institutionen), børn der har brug for en struktureret hverdag og faste rammer. Det forsøger pædagogerne at skabe i institutionen, men de giver samtidig udtryk for, at den faste struktur udfordres af de mange daglige ekstra opgaver. De daglige ekstra opgaver beskrives som:

- Generelt mere omsorg og nærvær, flere børn der har brug for fysisk kontakt og alenetid med pædagogerne
- Mere fokus på udvikling af sociale kompetencer hos udsatte børn, der reagerer voldeligt eller reagerer ved at trække sig
- Udvidet samarbejde med PPR
- Flere indberetninger
- Praktisk hjælp (bade børn, der ikke kommer i bad derhjemme, vaske tøj, smøre madpakker, hente og bringe børn fra hjemmet i en længere periode, købe sokker og underbukser til børn og meget mere).

Jo længere tid pædagogerne har været ansat, jo flere konkrete eksempler på ekstra indsatser omkring enkelte udsatte børn nævnes. Pædagogerne er også generelt enige om, at de mange ekstra indsatser omkring både børn og forældre tager tid fra fokus på fælles (formaliserede lærings-) aktiviteter, og at de heller ikke arbejder lige så meget med sprogstimulering med børnene, som de gerne ville, fordi der er andre opgaver, der presser sig ind foran.

Særlige pædagogiske indsatser – omkring udsatte forældre

En pædagog i vuggestuen siger:

"Jeg vil sige, vi har meget mere sprogstimulering og meget mere arbejde med sociale kompetencer og i det hele taget meget mere arbejde med at lære børnene alle mulige færdigheder, holde på en blyant, tegne, alt muligt. Og så vil jeg sige, alle de her ting, som vi hjælper forældrene med i det daglige, hvor de kommer og spørger, eller hvor vi kan se, at de for eksempel har svært ved forælderrollen, og hvor vi så inddrager dem og taler med dem om, hvad kan vi gøre i forhold til." (Citat, Interview, Pædagog C)

Som citatet viser, glider fortællingerne om særlige indsatser i forhold til udsatte børn ofte over i en fortælling om særlige indsatser overfor børnenes forældre. En anden af pædagogerne i vuggestuen siger om indkøring:

"... altså er det egentligt et større arbejde med forældrene, end det er med børnene, fordi det kræver rigtigt meget at få dem til at forstå, vi nok skal passe på deres børn. Og vi har også nogle gange aftaler, hvor man ringer tre gange om dagen for at sige, at det stadig går fint." (Citat, Interview, Pædagog A)

Det udvidede forældresamarbejde foregår på mange forskellige planer og omhandler mange forskellige henvendelser fra forældre. En pædagog i vuggestuen forklarer det sådan her:

"Altså forældrene kan jo komme og spørge om mange ting, det er også sådan noget med at fortælle, at nu har vi helligdag der og der, og husk nu har forretningerne lukket i tre dage, det har de ikke nogen viden om. Det kan også være, at de ikke ved, hvor et eller andet sted ligger, altså mange af dem ved ikke, de ved hvor Netto, Føtex og Fakta ligger og ud over det, det ved de ikke, så det kan også være nogen, der kommer og skal spørge om vej. Det kan også være, at nogen får et brev fra udlændingesservice, som de ikke forstår. Det kan være forældrene kommer her og har hørt, at naboen slår sin kone, at ungerne skriger, hvad de skal gøre? Hvor vi hjælper dem. Det kan også være nogen, der kommer og spørger, hvor kan min

søn gå til fodbold. Eller det kan være alt muligt ..." (Citat, Interview, Pædagog C)

Der nævnes også ekstra indsats udenfor institutionens fysiske rammer, f.eks. at daginstitutionen arrangerer kvindefester i beboerhuset, hvor mødre og det kvindelige personale i institutionen deltager, og at de arrangerer bondegårdsture for børnene og deres familier.

Omkring samarbejdet med forældrene beskriver flere af pædagogerne desuden, at de forsøger at være rollemodeller for, hvordan de mener relationer og interaktioner mellem børn og voksne bør være. Der er gennemgående en kritik af nogle forældres manglende evne til at sætte grænser for deres børn, eller hvad der opleves som forældres alt for brutale grænsesætning for børn, f.eks. gennem fysisk afstraffelse. Her beskriver pædagogerne, at de dels taler med forældrene om det at sætte grænser, dels gennem deres egen interaktion med børnene forsøger at vise, hvad man kan gøre i stedet for. En pædagog i børnehaven fortæller om en dreng med en meget udadreagerende adfærd:

"... når faderen så kommer, og vi blev nødt til at fortælle, at vi havde haft en magtanvendelse på ham, eller vi havde holdt ham, og så faderen vender sig om og så skælder ud på barnet, og så tænker jeg, at så kan man godt sætte sig ned ved siden af og så vise og sige altså, henvist til drengen, at det har vi snakket om, og det er overstået nu, og så forstår far også godt det, og på den måde ..." (Citat, Interview, Pædagog B)

Særlige krav til det pædagogiske personale

Pædagogerne er enige om, at det at arbejde i institutionen kræver ekstra indsats både i forhold til børn og voksne. På samme måde er de enige om, at det at være ansat i institutionen kræver et særligt engagement fra personalets side. En af pædagogerne i børnehaven siger f.eks.:

"Godt humør, ja, det er i hvert fald vigtigt, at man har noget personligt engagement, at man synes, det her, det er vigtigt, for ellers tror jeg, du brænder fuldstændig ud på det. Du skal være struktureret, ellers er det umuligt at skabe struk-

tur for børnene. Empatisk og omsorgsfuld og kærlig. Du skal kunne rumme mange forskellige typer mennesker, du skal ikke være en lille forsigtig type, det ville være en dårlig kombination til sådan et sted her, fordi der er tryk på, og hvis du ikke siger noget, så bliver du ikke hørt, du skal råbe for at blive hørt, du skal have personligt gåpåmod.” (Citat, Interview, Pædagog B)

Sygdom og stress – særlige konsekvenser

Beskrivelserne af hverdagen i institutionen er også beskrivelser af en presset hverdag med for mange opgaver til, at de alle opleves at kunne blive håndteret tilfredsstillende. Presset i hverdagen kobles bl.a. med den megen sygdom, der har været i institutionen. I vuggestuen, hvor personalet generelt er meget ungt og har været ansat i relativ kort tid, siger en af pædagerne:

”Ja, det har vi brugt de syv måneder på, jeg har været her, men det er jo også med personalet, der gør sådan her, altså man ved aldrig, hvem der møder op, så det har været meget vigtigt for mig at være her hver dag...” (Citat, Interview, Pædagog A)

Den megen sygdom og undertiden ustabil personalegruppe trækkes ligeledes frem som noget, der øger utrygheden for både børn og forældre i vuggestuen. I vuggestuen oplever man dog samtidig at have færre udsatte børn end i børnehaven og måske derigennem også en mindre stresset hverdag. En af pædagerne fra vuggestuen har tidligere arbejdet i børnehaven og fortæller:

”Altså, jeg har jo været sygemeldt med stress, så jeg fik faktisk stress blandt andet af arbejdet her, da jeg havde været her to et halvt år, så blev jeg sygemeldt med stress. Og det var både et pres i mit privatliv, men også rigtig meget pres her og en utilfredshed over aldrig at synes, man egentlig fik gjort det arbejde, som der var behov for, og det er grunden til, at jeg faktisk rykkede over i vuggestuen, fordi der så manglede nogle derovre, så kunne jeg ligesom komme der over, og der er mere ro på, og jeg vil gerne tilbage igen på et tidspunkt, men det har været rigtig godt at være der, hvor der jo også er travlt, men det er på et helt andet niveau.” (Citat, Interview, Pædagog C)

I børnehaven siger en pædagog om sygdom blandt personalet:

"Ja, måske kommer man ikke på arbejde, når man er i tvivl, om man kan holde til det, altså hvor man måske andre steder ville sige, jeg kan godt tage på arbejde, så tager jeg det bare stille og roligt i dag." (Citat, Interview, Pædagog B)

Pædagogernes holdninger til sygdom i huset viser, at nogle er af den opfattelse, at selve arbejdets indhold kræver mere af personalet, og det er medvirkende til et højere antal sygedage. Det er særligt hos dem, der har været ansat i kortere tid. De, der har været ansat i lidt længere tid, fremhæver, at mange sygedage ikke alene kan forklares med arbejdets indhold, men også handler om en faglig utilfredshed med egen arbejdsindsats og en manglende forståelse og opbakning hos ledelsen. En pædagog siger f.eks.:

"Nej, jeg tror ikke, at det er på den konto, at sygefraværet er højt, det er af andre årsager. Men jeg tror, så længe at når du arbejder et sted som her, at så længe du bliver mødt af ledelsen med dine bekymringer, at du bliver taget alvorlig og dine betragtninger, og hvad du ellers har observeret, at det, at hvis du bliver mødt med alvor og bliver taget alvorlig, så tror jeg ikke, at man på den konto bliver slidt ned." (Citat, Interview, Pædagog D)

Generelt fremhæver pædagogerne, at hverdagen i institutionen hænger rimeligt sammen, så længe der ikke er sygdom blandt personalet. Det er med sygdom, at presset i hverdagen for alvor melder sig. En af pædagogerne siger:

"... jeg tænker mere, at det er det at finde tiden til at gøre det, der kan være et problem, for det kan være svært at gå fra eller det ER svært at gå fra, og vi er et hus, der er ramt af rigtig meget sygdom, og det hænger jo nok sammen det hele, kunne man forestille sig, så det er svært bare at trække en halv time ud, altså lige nu sidder vi og skriver overdragelse fra børnehaven til skole, og dem er jeg blevet nødt til at tage med hjem og sidde med, for vi har simpelthen ikke tid til at gøre det her..." (Citat, Interview, Pædagog B)

De mange sygedage i institutionen bliver på den måde helt centrale i vurderingen af arbejdet. Som interviewene med forældre i institutionen senere vil vise, er sygdom og udskiftning i personalegruppen også noget, forældrene er meget opmærksomme på (se afsnittet 'Interview med forældre' i nærværende kapitel).

(Manglende) pædagogisk ledelse

Mangel på synlig ledelse i dagligdagen er et område, pædagogerne generelt fremhæver som kilde til frustration. På tidspunktet for interviewene er den pædagogiske leder holdt op, og klyngelederen fungerer som den nærmeste leder for personalet. Pædagogerne kritiserer den tidligere leder, og kritikken går særligt på forskellige opfattelser af, hvornår forhold hos børn eller familier skulle indberettes:

"... da jeg startede, var jeg helt chokeret over, at der aldrig var, altså der var nogle af børnene, kommunen var slet ikke inde over, de anede intet om de her børn, jeg var helt i chok over, at der ikke var blevet lavet indberetning på de her børn. Det forstod jeg simpelthen ikke noget som helst af, og da hører jeg så gennem mine kolleger, at det har noget at gøre med, at ledelsen ikke synes, at der skal laves så mange indberetninger, hvor jeg synes, at det er ikke det, det handler om. Vi er her for børnenes skyld, og så vil jeg være fløjtende ligeglad med, hvor mange indberetninger, vi skal lave, hvis vi i en periode har børn, der virkelig har det svært derhjemme ..." (Citat, Interview, Pædagog B)

Uenighederne om indberetningerne bringer os videre til at se lidt nærmere på nogle af de faglige forskelligheder, der også præger pædagogernes fortællinger om det daglige arbejde i institutionen.

5.3.2. Faglige forskelle

I pædagogernes spørgeskemabesvarelser blev det tydeligt, at der bag en fælles forståelse af inklusion og anerkendelse som nøgleord i den pædagogiske hverdag gemmer sig forskellige opfattelser og forståelser af begreberne (se afsnittet 'Resultater fra spørgeskemaundersøgelsen' i nærværende kapitel). Forskellene handler særligt om indstillingen til normer og grænsesætning. Disse forskelle

ses måske endnu tydeligere i de kvalitative interview med pædagogerne, som afsnittet her bygger på. Det vil være for forenklet at dele pædagogerne op i to grupper og sige, at de udtrykker hver sin modsatrettede forståelse. Der er i højere grad tale om to forskellige forståelser, der blandes og optræder sideløbende i de enkelte pædagogers fortællinger, omend *en* forståelse synes at dominere hos nogle pædagoger og en anden forståelse at dominere hos andre. Forskellene kan forstås ved at gribe tilbage til den kategorisering af daginstitutioner i type A, B og C, som Petersen (2009, 2010) har udarbejdet, og som beskrives i rapportens indledning (se 'Indledning' i kapitel 1). Daginstitutioner kan her overordnet identificeres som tre typer, når det omhandler det pædagogiske personales vurderinger i forhold til arbejdet med udsatte børn i daginstitutionen.

Type A: Der omfatter daginstitutioner, hvor det pædagogiske personale vurderer, at de ikke har nogen udsatte børn. Denne type daginstitution er primært fysisk beliggende i villa- og parcelhusområder.

Type B: Der omfatter daginstitutioner, hvor det pædagogiske personale vurderer, at de har en stor gruppe udsatte børn, samtidig med at der også er en stor gruppe af "normalt velfungerende børn". Endvidere indkredses der også her at være en voksende gruppe børn, en såkaldt "gråzonegruppe", der omfatter børn, som det pædagogiske personale i forskelligt omfang er bekymret for enten periodisk eller over længere tid. Denne type daginstitution er ofte beliggende på grænsen mellem forskellige typer af boligbebyggelse, f.eks. mellem almennyttige boligområder og parcelhusområder, og modtager således børn fra forskellige områder af bybilledet.

Type C: Der omfatter daginstitutioner, hvor det pædagogiske personale vurderer, at størstedelen af deres børn kan karakteriseres som udsatte, og hvor gruppen af såkaldte normale børn er meget lille. Type C daginstitutionen er yderligere karakteriseret ved fysisk at være beliggende i udsatte boligområder, eller såkaldte ghetto-lignende boligområder.

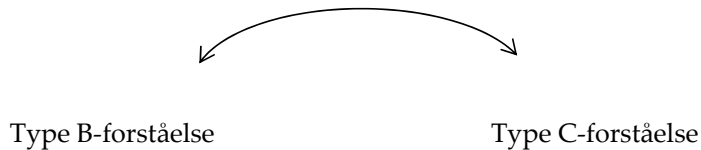
I type B-daginstitutionen ses en problematiserende tilgang til de udsatte familier (Petersen, 2009).

I type C-daginstitutionen arbejder det pædagogiske personale i højere grad ud fra socialpædagogiske forståelsesrammer (Rosendal Jensen 2006), som i praksis betoner betydningen af familiearbejde, støtte til forældrene i forskellige former såvel som en lang række særligt tilrettelagte indsatser, der fokuserer på

at udvikle udsatte børns sociale, emotionelle og kognitive kompetencer (Petersen 2009, 2010).

Den daginstitution, som projektet her tager udgangspunkt i, kan som belyst indledningsvist analyseres som en type C-institution. Som omtalt tidligere er der imidlertid færre udsatte børn i vuggestuen end i børnehaven. En del børn, der ikke bor i boligområdet, kommer i vuggestuen, men rykker senere til en børnehave udenfor boligområdet. Det giver forskellige børnegrupper i vuggestue og børnehave. Vuggestuens børnegruppe nærmer sig på nogle måder en type B-institution. De faglige forskelle, der ses blandt personalet i institutionen, kan begribes gennem en spændingsbue, der går fra, hvad vi her kalder en 'type B-forståelse' til en 'type C-forståelse', hvor en 'type B-forståelse' knytter an til den pædagogiske tilgang, der ofte findes i type B-institutioner, og en 'type C-forståelse' knytter an til den pædagogiske tilgang, der ofte findes i type C-institutioner.

Figur 3.

I den ene ende af spændingsbuen har vi forståelser, der ofte findes i type B-institutioner, i den anden ende forståelser, der ofte findes i type C-institutioner. Som vi skal se, kan pædagogernes udtalelser placeres forskellige steder på buen. Der er imidlertid en tendens til, at de, der har været ansat kortere tid, og/eller de, der arbejder i vuggestuen, oftere placerer sig opad en 'type B-forståelse', mens de, der arbejder i børnehaven og/eller har været ansat længere tid, placerer sig opad en 'type C-forståelse'. Faglige forståelser, erfaring, alder og teoretisk viden er en række af de begreber, som i høj grad medvirker til forskellige forståelser af daginstitutionstypeplaceringen og viser således i denne sammenhæng, at på trods af institutionens fysiske beliggenhed i et udsat boligområde, så er en type C-institution også præget af det pædagogiske personales indbyrdes faglige forskellige forståelser og tilgange.

Forståelser af udsatte børn og forældre – problematisering, etnicering og grænsesætning

Blandt dele af personalet findes en mere problematiserende tilgang til de udsatte børn og særligt de udsatte børns forældre. I den mere problematiserende tilgang fokuseres på forældrenes mangler og på at sætte grænser for, hvad man vil hjælpe forældre med. Pædagogerne i vuggestuen siger f.eks.:

"... det er lidt bekymrende, at jeg tror de fleste, der kommer her, og det gjorde jeg også selv, selvom jeg havde været i socialt udsat område før, så får man lidt et chok, fordi at det er så åbenlyst, hvordan nogle børn er udsat for vanrøgt, deres tænder er dårlige, de er dårligt påklædt, deres hygiejne er også nogle gange dårlig, men efterhånden så, så vender man sig til det, på en måde altså ens grænser for, hvad der er normalt, og hvad der ikke er normalt, de rykker sig, det synes jeg er ret bekymrende." (Citat, Interview, Pædagog C)

"Ja, eller hvis de har været ude, og de er blevet våde ikk, og det er igen også en balance, hvor meget man, vi kunne jo godt gå ud og købe ti flyverdragter og så ha' dem, og så, men vi er jo også nødt til at stille krav til forældrene, at de selv skal ..." (Citat, Interview, Pædagog C)

Den problematiserende tilgang til de udsatte forældre blander sig med en problematiserende tilgang til 'de andre' forstået som nogle, der også er etniske og kulturelle 'andre'. En pædagog i vuggestuen siger:

"... nogle af de her børn, hvis forældre der kommer fra ikke europæiske lande, altså jeg skal nærmest tilbage til min mormor, sådan som hun er opvokset, det er sådan, de opdrager deres børn, og det som vi måske nogle gang opfatter som omsorgs-svigt, det er bare helt naturligt i deres lande..." (Citat, Interview, Pædagog C)

"Ja, og altså normale middelklasse danske børn, de lærer jo fra helt små at sætte ord på deres følelser, og det gør de her børn ikke på samme, børn, altså vores børn, de bliver opdraget, som man måske blev opdraget for to generationer siden herhjemme, så det bruger vi også meget tid på at tale, hvordan han har det, og hvor-

dan ser han ud i ansigtet nu og alt det der, fordi det er ikke noget, de har med sig.”
(Citat, Interview, Pædagog C)

I denne forståelse er der et 'vi' og et 'de', hvor 'vi' bliver et middelklasses, dansk 'daginstitutions-vi', mens 'de' bliver et problematisk afvigende, mangelfuldt, udsat, kulturelt og etnisk andet 'de'. 'De' i det ene citat her, mere præcist forældre fra ikke-europæiske lande, beskrives som tilbagestående. Pædagogen fremhæver, at hun skal *'tilbage til min mormor... sådan opdrager de deres børn'*, og *'som man måske blev opdraget for to generationer siden herhjemme'*. En forståelse, der ligger i tråd med den klassiske moderniseringsteoretiske udviklingsforestilling, hvor det vestlige fremhæves som idealet, og alt, hvad der afviger, betegnes som fejl- eller underudviklet (se afsnittet 'Ghettolignende boligområder – eller udsatte boligområder' i kapitel 3). Der udtrykkes, hvad Skytte (2007) kalder en evolutionistisk kulturforståelse. En forståelse der ser den kulturelle udvikling som en entydigt fremadskridende proces, der har nået sit foreløbige højdepunkt i dagens vestlige lande (Skytte 2007, p. 20). En kulturforståelse der på forskellig vis går igen i flere af interviewene (se også afsnittet 'Køn, etnicitet og marginalisering i institutioner' i kapitel 3 for et rids af forskellige kulturforståelser). Pædagogerne peger som nævnt på kvindefesten som et initiativ, der samler det kvindelige personale og mødre udenfor institutionens rammer. En af pædagogerne fortæller om, hvordan mødrene slår sig løs til kvindefesten:

”Ja, ja og af med tørklæderne og ned om numsen, og det er så fantastisk at se, de bliver pludselig så smukke og frie.” (Citat, Interview, Pædagog A)

Umiddelbart er det en positiv beskrivelse af mødrene som 'smukke og frie'. Men mødrene bliver 'pludselig så smukke og frie', når de tager tørklædet af. Tørklædet er vel tæt på det mest fremhævede symbol på kulturelle forskelle mellem et 'vestligt vi' og et 'muslimsk andre' i den offentlige danske debat. Det er, når tørklædet kommer af, at mødrene 'pludselig bliver så smukke og frie', når symbolet på kulturel forskel og andethed fjernes. I den umiddelbare positive beskrivelse af mødrene ligger således også en evolutionistisk kulturforståelse, der rammer lige ind i forestillingen om undertrykte muslimske kvinder med tørklæder overfor ligestillede frie danske kvinder uden tørklæder. Udgræns-

ningen af nogle forældre som 'andre' kan således også ses i en omtale af forældrene, der ikke nødvendigvis er negativt tænkt, men som bygger på en kulturforståelse, der forstår 'os' som længere fremme end 'dem'.

Denne konstituering af et 'vi' og et 'de' bliver en ekskluderende konstituering af et dansk middelklasses fællesskab i daginstitutionen, og det, der forstås som uhensigtsmæssigt, forklares med negativ kulturel anderledeshed. Samme pædagog siger:

"Jeg tror meget, det handler om kultur altså, at dem som ikke er så socialt belastet, de er kommet ind i den danske kultur, altså forstår den danske kultur, hvor de andre har svært ved stadig at forstå og har stadig nogle holdninger og meninger, som gør det svært for dem. Jeg tror faktisk, det er mest det, jeg tænker, det er kulturen, der gør det." (Citat, Interview, Pædagog A)

Det 'de', der konstitueres i interviewene, bliver ind i mellem beskrevet meget tydeligt som et kulturelt anderledes 'de' som f.eks. i citatet ovenfor. Et 'de' der står i modsætning til dansk kultur, uden at det dog specificeres, om der så er tale om en bestemt anden national/etnisk kultur eller f.eks. en særlig 'indvandrer-kultur'. 'De' bliver både specificeret som modsat det danske, men 'de' bliver ofte også brugt, uden at det konkretiseres. En af pædagogerne siger f.eks.:

"... men igen forståelsen og kulturen altså, der er jo bare en helt anden kultur omkring deres børn, man viser ikke på samme måde, der var en far en gang, der forklarede mig, at fordi at de andre børns fædre ikke var der, så skulle han ikke stå og kramme sit barn, fordi det var jo synd for alle de andre, så de har sådan en helt anden holdning til at væk med dig-agtigt, for nu er de andre der ikke, så skal du heller ikke stå og ..." (Citat, Interview, Pædagog A)

Citatet viser en klar opfattelse 'af en helt anden kultur' hos nogle forældre, det er dog uklart, om denne 'helt anden kultur' handler om en anden etnisk/national kultur, socialklasse kultur eller noget helt tredje. Ind imellem præciseres det, at 'de' står i modsætning til 'normal dansk middelklasse', og ind imellem er det uklart, om 'de' refererer til noget ikke-dansk eller noget ikke-middelklasses, på den måde synes det ikke-danske og det ikke-middelklasses

ind imellem at glide sammen i en uspecificeret beskrivelse af 'de andre'. Der sker en etnificering af klassebaggrund, hvor det, der ikke forstås som middelklasse, og det, der ikke forstås som dansk, blandes sammen i en forståelse af 'de andre'.

Ind imellem sker der desuden det, at det relativt uspecificerede andet konkretiseres som 'muslimsk andet'. Det ses f.eks. i beskrivelsen af kvinderne, der smider tørklæderne. Som det tidligere afsnit om 'Ghettolignende boligområder – eller udsatte boligområder' i kapitel 3 har vist, sker den forskydning af 'det andet' til 'et muslimsk andet' også i en mere overordnet debat om 'ghetter'. En lignende mekanisme kan desuden findes i forældrenes positioneringer i daginstitutionen, hvor 'det muslimske andet' synes at blive det mest anderledes, som andre etniske minoritetsforældre positionerer sig i forhold til (se afsnittet 'Interview med forældre' i nærværende kapitel).

Citatet viser desuden, hvordan en fars opfattelse og adfærd i en bestemt situation, trækkes frem som en forklaring på, hvordan 'de' generelt er. Faderens handlinger forstås som udtryk for 'en helt anden kultur' og ikke som en individuel fars opfattelse af passende opførsel i daginstitutionen. Denne forståelse kan ses som en etnificering af enkeltpersoners handlinger, nogle forældres handlinger tolkes ikke som udtryk for individuelle opfattelser, men som udtryk for en negativt afvigende, etnisk anden kultur. Samtidig (for)bliver det 'danske middelklassens daginstitutionsvi' en uproblematisk normalitet. En af de interviewede pædagoger fremhæver eksplicit middelklasse som (den uproblematisk) normalitet. Hos en anden af pædagogerne beskrives dette mere indirekte:

I: "Nej. Hvis vi nu siger, at der også kan være socialt udsatte børn i de danske familier, kunne det så være nogle andre udfordringer eller andre problematikker, de har?"

P: "Det kunne det nok godt, men vi har ikke rigtigt nogen."

I: "Nej, I har ikke nogen der ..."

P: "Nej, der har vi faktisk ikke, nej, de er sygeplejersker og politimænd og nej, kæmpe godt netværk ja." (Interview med pædagog A)

Her bliver det at være ikke-udsat forbundet med at være i beskæftigelse, men ikke alene at være i beskæftigelse, at være beskæftiget som sygeplejerske eller

politimand, to middelklasses (og kønstraditionelle) job. Normaliteten, det ikke-udsatte, beskrives derigennem som dansk middelklasse. Den forståelse af udsatte familier, som vi her kalder en 'type-B-forståelse' indebærer en sådan uproblematiseret dansk middelklasse norm. Som afsnittet har vist bygger denne forståelse af normalitet på en evolutionistisk kulturforståelse, en kulturforståelse, der på et mere overordnet plan også kan ses i debatten om 'ghettoer' og parallelsamfund (se afsnittet 'Ghettolignende boligområder – eller udsatte boligområder' i kapitel 3).

Forståelser af udsatte børn og forældre – individualisering, af-etnicisering og indlevelse

Bevæger vi os på spændingsbuen fra en 'type B-forståelse' til en 'type C-forståelse', finder vi imidlertid, at familierne i højere grad omtales som forskellige slags familier. Ligesom der er mindre fokus på etnicitet som forklaring på uhensigtsmæssig adfærd og mere fokus på udsathed som udtryk for et manglende overskud i den enkelte familie. En af pædagogerne i børnehaven siger om de udsatte forældre:

"Jeg er sådan set ikke i tvivl om, at de elsker deres børn, jeg kan have mine tvivl om, hvorvidt de har overskud til dem, fordi hvis man selv er forælder, så ved man også godt, at man nogle gange er helt vildt træt og ikke lige gider, men hvis man er i sådan en konstant fase, fordi man ikke har noget netværk eller ikke har nogle penge, og man har en eller anden mærkelig mand, der hele tiden kommer, og så må det være endnu mere belastende, så det må jo også være en eller anden dårlig samvittighed, de går med over for deres børn og måske en eller anden frustration over, er det det rigtige, jeg gør." (Citat, Interview, Pædagog D)

"... og så tror jeg, at det er en udfordring for nogle forældre at få overskuddet til at gå herved hver dag, nu regner det, og jeg har ikke råd til at købe regntøj til mit barn." (Citat, Interview, Pædagog D)

I citaterne bliver det tydeligt, at der peges på overskud eller mangel på samme som forklaring på udsatheden. Samtidig laves der ikke først og fremmest en markering mellem et 'vi' og et fundamentalt anderledes 'de'. Der laves derimod en bevægelse mod et fælles 'vi forældre' og en samtidig distancering, hvor det,

der bliver særligt for de udsatte forældre, er, at de er i en særlig social situation med manglende netværk, penge m.m. Bevægelsen mod et fælles "vi" ses også i forklaringen af, at de udsatte forældre må føle det som en belastning, have dårlig samvittighed og være frustreret over måske ikke at gøre det rigtige. Der tages således udgangspunkt i, at pædagog og (udsatte) forældre har fælles normer om det gode barneliv. Der finder, hvad man kunne kalde, en individualisering sted. Fremfor at forstå episoder som udtryk for et etnisk anderledes fællesskab, forstås episoder som udtryk for særlige sociale nødsituationer, som individuelle familier befinder sig i.

Hvor der godt kan være en overvægt af minoritetsfamilier blandt de familier, der her omtales som udsatte, så er der ikke samme fokus på det etnisk anderledes, og dette generaliseres ikke i lige så høj grad. Det er samtidig interessant, at den problematiserende tilgang i højere grad skiftes ud med et fokus på at gå videre end fordømmelsen. Samme pædagog siger f.eks. om, hvad arbejdet kræver af det pædagogiske personale:

"... og du skal være opmærksom på, at du kan støde ind i forældre, hvor du tænker: hold nu op, du skulle aldrig nogen sinde have fået et barn, men at du så er så klog, at du tænker, nu er barnet her, hvad kan vi så gøre, at man ikke bare læner sig tilbage og siger 'uh ha' og 'det duer ikke' og 'det barn skal væk, det skal ikke være her' (...) og så skal vi have en kommunikativ kompetence, for du skal jo kunne snakke med folk og du skal være åben og kunne vise, at man kan have tillid til dig, og så skal du kunne lytte uden at afbryde og irettesætte, man skal kunne se det fra den andens synspunkt." (Citat, Interview, Pædagog D)

Netop det at 'kunne se det fra den andens synspunkt' og sætte sig i forældrenes sted, trækkes i denne forståelse frem som en vigtig del af arbejdet. Pædagogen forklarer om en dreng, der er kommet til Danmark for et års tid siden, som har haft mange udfordringer i vuggestuen, og som der er 'støttepædagog' på:

"... jeg faktisk har ændret holdning og troede, der var noget galt oppe i hovedet på ham til at, nej, det er der måske ikke... så på den måde, der er han måske et rigtig godt eksempel på, at man måske nogen gange lige skal have is i maven og sige, hvad er det, han har med hjemmefra, og der er det, at det er rigtig rigtig vigtigt,

at man får en fortrolighed med forældrene, fordi i starten fik vi bare at vide, at faderen var der vist ikke, og de har vist boet der og der, og der var ikke rigtig ordentlig besked og sådan noget, og det viser sig faktisk, at faderen er der, og de har fået en lillesøster, og far er akademisk uddannet fra (afrikansk land, detaljer udeladt af anonymiseringshensyn), de er faktisk kommet til Danmark for at give drengen et bedre liv (detaljer udeladt af anonymiseringshensyn). Og mor kan have svært ved at tackle ham derhjemme, fordi han er så stædig og samtidig fortæller mig, at han reagerer, 'min mor siger, at han reagerer fuldstændigt som min lillebror gjorde, da han var lille' – og det er jo rart at få at vide, at det ligger i familien (ler), eller hvad man kan sige, og på den måde at få hendes fortrolighed. Og så snakke med hende om, at nu søger vi noget støtte, fordi han skal hjælpes til at lære at gå i børnehave og lære noget mere sprog, og så må vi se, om der er andet, for de er også selv kommet og synes, at han var langsom på deres eget sprog. Men det er jo også noget, der tager tid." (Citat, Interview, Pædagog D)

I denne forståelse, som vi her beskriver som en 'type C-forståelse', udfordres opdeling mellem et 'daginstitutionsvi' og et 'etnisk andet udsat de'. Fælles forståelser af det gode barneliv trækkes frem, og udsathedens forklarer med forældrenes sociale situation. Pædagogen oplever det som sin rolle at gå videre end fordømmelse og af hensyn til barnet forsøge at sætte sig i forældrenes sted. Det at forsøge at sætte sig i forældrenes sted synes som i eksemplet her at kunne lede til en markant ændring i forståelsen af det udsatte barn, fra at tænke '*der var noget galt oppe i hovedet på ham til at, nej, det er der måske ikke*'. Denne tilgang til de udsatte forældre giver således nye perspektiver til det pædagogiske arbejde med de udsatte forældres børn.

Den af de fire pædagoger, der tydeligst kan placeres ved en 'type C-forståelse', er samtidig den af pædagogerne, der tydeligst uddyber faglige forskelle mellem kollegaerne. Hos hende destabiliseres forståelsen af et fundamentalt anderledes 'de', og samtidig gennem udfoldelsen af forskelle blandt kollegaer destabiliseres et homogent 'daginstitutionsvi'.

Der ses således faglige forskelle på tilgangen til og forståelsen af udsatte børn og forældre blandt de interviewede pædagoger. Sideløbende med de faglige forskelle ses dog også en fælles orientering blandt pædagogerne.

Det samlede – en orientering mod familieprojektet

Af både spørgeskemabesvarelser og kvalitative interview fremgår det, at der blandt personalet er fælles opfattelser af, hvilke ekstra indsats der kræves i en institution som deres, og hvilke personalemæssige konsekvenser det har. Der er derimod forskelle, når det handler om tilgangen til arbejdet med udsatte børn og familier. I den forståelse, som her er blevet beskrevet som en 'type B-forståelse', findes en højere grad af problematisering af børn og forældre, en bekymring for normskred og et fokus på at sætte grænser for børn og (måske særligt) for deres forældre. I den forståelse, der her er beskrevet som en 'type C-forståelse', findes i højere grad en individualiseret præsentation af børn og familier og et forsøg på at sætte sig i forældrenes sted. En strategi der ser ud til at kunne påvirke synet på de udsatte børn markant. Den første forståelse findes i højere grad i vuggestuen og blandt pædagoger, der har været ansat i kortere tid. Men begge forståelser fungerer også sideløbende i interviewene. Her bliver det måske særligt interessant, for på trods af store forskelle i tilgangen til arbejdet med udsatte børn og forældre, så fremhæver alle fire pædagoger familieprojektet som et forbillede for udviklingen af pædagogikken i institutionen. En af pædagogerne i familieprojektet fremhæves i et interview som et fagligt forbillede, og pædagogerne i familieprojektet generelt som mulige og brugbare sparringspartnere i forhold til samarbejdet med udsatte forældre. Hvor der udtrykkes frustration over den manglende synlighed af ledelsen i hverdagen, fremhæves familieprojektet som der, hvor der hentes inspiration, tænkes nyt og brugbart i forhold til udvikling af pædagogikken i institutionen og indsats omkring udsatte børn og familier. På den måde synes familieprojektet at optage noget af den plads, den manglende daglige pædagogiske ledelse lader stå tom. Det er særligt interessant, fordi familieprojektet og den tilgang til forældrene, der findes i familieprojektet, er et meget klart udtryk for en 'type C-forståelse' (se også afsnittet 'Interview med pædagoger på familieprojektet' i nærværende kapitel). Interviewene kan på den måde dels læses som udtryk for en 'type B-forståelse' og en 'type C-forståelse' af udsatte børn og forældre og samtidig som en *fælles* orientering mod familieprojektet og herigennem en 'type C-tilgang'. Ser man interviewene i det lys, kan de faglige forskelle også læses som et udtryk for, at nogle pædagoger, der har været ansat i relativt kort tid, giver udtryk for 'type B-forståelser', men gerne vil gå i retning af en 'type C-tilgang' til det

pædagogiske arbejde. De pædagoger, der har været ansat relativt kort tid, udtrykker således også ønske om flere redskaber til at kunne kvalificere de faglige udfordringer, de møder i institutionen. Der nævnes kurser i forhold til at arbejde med 'tosprogede', men der fremhæves særligt en anden form for kvalificering:

"... og så kunne jeg jo godt tænke mig noget mere faglighed og specielt for os nyuddannede, at der var nogen, man kunne sparre med og snakke med og få nogle ideer og få noget mere viden, ikke." (Citat, Interview, Pædagog A)

I: "Tænker du, at det er decideret kursusvirksomhed i noget af det, du ønsker dig?"

P: "Det ved jeg sgu ikke, jeg tror man bliver klogere af at lære, erfaringen." (Interview, Pædagog B)

Ønskerne kan læses som udtryk for, at de faglige kvalifikationer, pædagogerne oplever som relevante, når man er ny i et arbejde som dette, ikke er tilgængelige i kursusform. Der efterspørges i højere grad en form for mesterlære (Lave & Wenger 2004), der f.eks. kunne handle om at være med til svære forældresamtaler og se, hvordan der kan tales respektfuldt med forældre, når det handler om svære forhold omkring deres børn, hvordan der kan skabes en tryk relation. En af de nyansatte pædagoger siger:

"Altså for eksempel (navn på pædagog i familieprojektet) hende ser jeg lidt op til, hvis man kan sige det sådan, ja hendes måde at snakke med forældrene på, når de kommer, det synes jeg, jeg kan lære meget af. Jeg lytter meget, også fordi jeg er ikke så god til at være personlig, det skal jeg lære rigtigt meget, jeg er ikke så god til at lade dem komme alt for tæt på, hvis man kan sige det, jeg har lidt svært ved at snakke bare for at snakke." (Citat, Interview, Pædagog B)

En udtalelse der igen peger på, at noget af det, der ønskes lært, handler om den helt konkrete tilgang til forældrene, hvordan man i det daglige skaber en respektfuld og tryk relation. I det lys skal de faglige forskelligheder måske ikke alene forstås som udtryk for forskellige faglige opfattelser. Forskellene skal må-

ske også forstås som udtryk for forskellige faglige erfaringer og kompetencer. Med en mere stabil personalegruppe og en mere tæt daglig pædagogisk ledelse kunne man således forestille sig, at der i højere grad ville blive udviklet en mere fælles 'type C-pædagogik/pædagogisk kultur' i institutionen.

5.4. Interview med pædagoger på familieprojektet

I foråret 2012 interviewes også to pædagoger, der tidligere har været stuepædagoger, men nu er tilknyttet det helt nyopstartede familieprojekt, som fysisk er beliggende i institutionen. Idéen til familieprojektet er opstået i daginstitutionen. En af de pædagoger, der er tilknyttet projektet, fremhæver, at man har arbejdet 'på den måde' i mange år. Det har man gjort, fordi man har erfaret, at personalet i daginstitutionen er mange familiers primære netværk. Men tilgangen til familiearbejdet har ikke været formaliseret før familieprojektets opstart. Familieprojektet er finansieret gennem kompensationsmidler, som daginstitutionen modtager som følge af det højere antal udsatte børn i institutionen. Projektet skal foreløbigt køre i to år (*visse detaljer omkring projektets form er udeladt af hensyn til anonymisering*).

Afsnittet her handler om 'den måde' at arbejde på, som er formaliseret gennem familieprojektet, og som i mange år har været en del af det pædagogiske arbejde i institutionen. Familieprojektet fungerer sådan, at stuepædagoger i daginstitutionen kan henvise forældre, der kommer og gerne vil snakke om problemer, de har, til pædagogerne på familieprojektet. Pædagogerne fortæller om projektet:

"... vi vil gerne have skabt et rum, et trygt rum for forældrene, som de kan være i sammen med os, og også uden os for den sags skyld, hvis de skulle have behov for det, men vi vil gerne skabe rammerne for, at de kan komme til os med diverse problemstillinger, og det har de så sandelig også gjort indtil videre."

"... vi er blevet overrasket over, hvor mange der egentlig har brug for at tale med os."

På tidspunktet for interviewet har projektet blot kørt en måneds tid, men pædagogerne har allerede fået "ti sager" i den korte periode. Sager der er meget forskelligartet, og sager der på mange måder viser mangfoldigheden blandt de familier, der bor i boligområdet, og hvor forskelligartede problemer de har. Herunder beskrives tre af sagerne. Af hensyn til anonymisering beskrives de ikke i dybden, men generelle problemstillinger og pædagogernes arbejde i relation hertil trækkes frem.

Et eksempel på en sag handler om en mor, der jævnligt kommer i familieprojektets lokale. Hun har barn i institutionen. Faderen og moderen bor sammen med deres fælles børn. Faderen er misbruger, kriminel samt voldelig og seksuelt krænkende i familien. Faderen kontrollerer moderens kommunikation med andre, telefonopkald, post m.m. Familien har intet netværk, det har faderens seksuelt krænkende opførsel udadtil ødelagt. Moderen kommer i familieprojektets lokaler og kan bruge dem som sit fristed. Hun har sine private ting liggende i et skab i lokalet, en dagbog og en telefon f.eks. Hun bliver også tilbudt at spise i institutionen, og at hendes ældre børn kan komme der. Familieprojektet bliver på den måde en slags socialt værested for mor og børn. Moderen snakker desuden med pædagogerne om problemerne i hjemmet. Pædagogerne underretter kommunen om forhold i familien og samarbejder med en sagsbehandler om forløbet. De informerer moderen om samarbejdet med kommunen og forsøger samtidig at hjælpe moderen og børnene videre.

Et andet eksempel på en sag handler om en familie, der har et barn i institutionen. Moderen i familien venter sig igen, men kort før terminen fødte hun et dødt barn. Moderen er hjemmegående og har et stort behov for at snakke med nogen om det, der er sket. Hun har snakket med pædagogerne på den stue, hvor hendes barn går. Men stuepædagogerne synes ikke, at stuen med alle de små børn der er stedet at tage lange snakke med moderen om hendes problemer. Ligesom de heller ikke har mulighed for at gå fra i længere tid og snakke med mor. De har derfor henvist hende og faderen til familieprojektet. Forældrene giver udtryk for, at de både har brug for hjælp til at håndtere det, der er sket og til at få hverdagen med deres barn til at fungere. Moderen er hjemmegående, familien har meget få økonomiske midler og et meget lille netværk. Pædagogerne vurderer, at en fælles udflugt med familien vil være en helt konkret måde at få en positiv oplevelse ind i familiens hverdag. Pædagogerne til-

byder også at komme på besøg i hjemmet, og så henviser de familien til gratis psykologbistand/rådgivning. Initiativer som kan hjælpe familien gennem sorgen og få hverdagen til at fungere igen. Pædagogerne på familieprojektet samarbejder desuden med barnets stuepædagoger om at støtte familien fremover.

Et tredje eksempel på en sag i familieprojektet handler om en familie, hvor moderen er blevet udvist af Danmark og har taget et barn, der har gået i institutionen, med sig tilbage til sit hjemland. Barnet er blevet taget ud og er kommet tilbage af flere omgange sideløbende med, at familien har søgt om og fået afslag på familiesammenføring af flere omgange. Faderen er tilbage i Danmark og arbejder fra morgen til aften på flere forskellige jobs for at leve op til de beskæftigelseskrav, der kan bane vejen for familiesammenføring. Faderen er ikke født i Danmark og har svært ved at overskue situationen og det meget papirarbejde, der skal i orden i forbindelse med ansøgning om familiesammenføring. Stuepædagogen på den stue, hvor barnet har gået, og en af pædagogerne på familieprojektet læser alle faderens papirer igennem. De finder ud af, at han kan dokumentere meget mere beskæftigelse, end der tidligere har indgået i ansøgningerne. De hjælper faderen videre til gratis juridisk rådgivning. Faderen, pædagogen og den gratis juridisk rådgivning samarbejder om sagen og finder ud af, at han ikke tidligere har udfyldt ansøgningen om familiesammenføring korrekt, at familien set ud til at have ret til familiesammenføring, og ansøgningen udfyldes på ny.

De tre sager beskriver, hvor forskellige sociale nødsituationer (Mathiesen 1999) familierne i daginstitutionen befinder sig i. Familierne er en socialt og etnisk blandet gruppe, men har det til fælles, at de netop er i en social nødsituation, og at de er økonomisk trængte. Sagerne viser også, at stuepædagogerne kommer i kontakt med disse familier og forsøger at hjælpe dem, men også at familierne ikke kan rummes inden for rammerne af daginstitutionshverdagen på de enkelte stuer. Det er først, når den moder, der lever med vold og seksuelle krænkelser i hjemmet, kommer til familieprojektet, at pædagogerne får et indblik i omfanget af problemerne i hjemmet og har tiden til at hjælpe hende og børnene videre. Det er i familieprojektet, at der er plads til, at den mor, der har mistet et barn, kan snakke med nogen, der har tid til at lytte, og at familien kan få hjælp til at få hverdagen til at fungere igen. Der er over de sidste år brugt mange ressourcer hos både stuepædagoger og ledelse på at støtte det barn, der

følger sin udviste mor frem og tilbage mellem Danmark og moderens hjemland. Ligesom der er brugt mange ressourcer på at støtte familien omkring barnet. Men det er først med familieprojektet, at der bliver tid til at kigge sagen grundigt igennem og hjælpe faderen videre til den gratis juridiske rådgivning.

Sagerne viser desuden, at daginstitutionen gennem stuepædagogernes relation med udsatte forældre og indsatser i familieprojektet spiller en stor rolle i forhold til at hjælpe disse familier gennem udsathed. Forældrene synes at have en tillid til pædagogerne i institutionen, som de ikke nødvendigvis har til andre dele af det offentlige system, og i daginstitutionen får de dels hjælp til at få en konkret hverdag til at fungere, dels hjælp til at blive sat i kontakt med andre relevante instanser, både i det offentlige system og gratis private rådgivningsenheder. Fælles for de forældre, der beskrives i disse sager, er også, at de tidligere har været i kontakt med andre dele af det offentlige system. Moderen, der lever med vold og seksuelle krænkelser, har forsøgt at fortælle sin sagsbehandler om situationen i hjemmet, men er blevet afvist. Forældrene, der har mistet et barn, har været tilbudt en sorggruppe på hospitalet, men har ikke haft gavn af tilbuddet, fordi de her ikke måtte tale om deres vuggestuebarn. Familien, hvor moderen er blevet udvist af flere omgange, har søgt familiesammenføring og fået afslag, men ikke fået den nødvendige hjælp til ansøgningsprocessen. Blandt pædagogerne udtrykkes en utilfredshed med samarbejdet med kommunen om underretninger på børn og familien, mens der tales meget varmt for det pædagog-socialrådgiver-samarbejde, der eksisterer i familieprojektet. Familieprojektet synes altså at formidle et mere succesfuldt samarbejde mellem udsatte forældre og andre offentlige instanser, end det såvel forældre som pædagoger oplever i andre sammenhænge.

5.4.1. Familieprojektets betydning

Familieprojektet afspejler, hvad vi her kalder en 'type C-forståelse'. En forståelse der ofte findes i institutioner beliggende i udsatte boligområder og en pædagogisk tilgang, der betoner betydningen af familiesamarbejde (se også 'Indledning' i kapitel 1 for en beskrivelse af daginstitutionstyperne A, B, og C). I pædagogernes beskrivelse af deres arbejde i familieprojektet forklares familiernes situationer meget detaljeret og med mange konkrete eksempler. Disse er i vid

udstrækning udeladt i afsnittet her som en beskyttelse af de enkelte familiers anonymitet, men der ses i materialet en høj detaljeringsgrad i beskrivelserne af familierne. Etnicitet som en forklaring på forældrenes udsathed inddrages derimod ikke på noget tidspunkt i interviewene. En families udsathed forklares som en følge af udvisning af moderen og har dermed med en status som ikke-dansk statsborger at gøre, men forældrenes kulturelle baggrund bruges ikke til at forklare udsathed. Pædagogerne sætter sig i forældrene sted og forsøger at iværksætte initiativer, der kan styrke forældrene, familien og herigennem de udsatte børn. På den måde stemmer tilgangen til familiesamarbejdet overens med den af-etnificerende, individualiserende og indlevende tilgang, som også sås i nogle interview med stuepædagoger (se afsnittet 'Interview med pædagoger').

De forskningsstrategiske spørgsmål, der er udgangspunktet for projektet (se afsnittet 'Projektets formål og baggrund' i kapitel 1), går på, om der via daginstitutionen og det pædagogiske personale kan kortlægges og indfanges indsatser rettet mod udsatte børn, der vokser op i ghetto-lignende boligområder, der medvirker til at fremme tryghed, inklusion og rådighed over egne livsbetingelser, og om der kan identificeres en virkning i relation til børnenes udvikling og trivsel med afsæt i de kortlagte indsatser. De sager og indsatser, der her er beskrevet i forbindelse med familieprojektet, må siges at pege meget tydeligt på særlige socialpædagogiske indsatser overfor udsatte børn og deres familier. Indsatser der bliver mulige, fordi de udsatte forældre ser ud til at have stor tillid til pædagogerne i institutionen, og indsatser der på hver deres måde ser ud til at fremme trygheden, inklusionen og rådigheden over egne liv for de involverede familier.

I begyndelsen af afsnittet her blev en af pædagogerne på familieprojektet citeret for, at familieprojektet afspejler 'en måde' at arbejde på, som har mange år bag sig i institutionen. Den 'måde' ser ud til at være knyttet til det, vi i forskningsprojektet her kalder en 'type C-tilgang'. Familieprojektet er meget nyt på tidspunktet for undersøgelsen, og det er endnu vanskeligt at belyse, hvilke effekter familieprojektet har på lang sigt. Men interviewet med pædagogerne på familieprojektet peger i nogle interessante retninger. For det første nævnes i både spørgeskemaer og kvalitative interview med personalet i institutionen, at man oplever, det kan være svært at fokusere så meget på læreplansaktiviteter

og sprogstimulering, som man kunne tænke sig. Der er mange opgaver i løbet af dagen, f.eks. det udvidede forældresamarbejde, der vanskeliggør dette fokus. Med familieprojektet tages en del af det udvidede forældresamarbejde og dermed hverdagens ekstra opgaver væk fra stuepædagogerne, det giver formodentligt mere tid til et øget fokus på sprogstimulering og læreplansaktiviteter. I familieprojektet er der mulighed for og tid til at komme mere i dybden med samarbejdet med udvalgte udsatte familier. To pædagogers faglighed koncentrerer omkring dette arbejde. Dermed vil man formodentligt opleve en specialisering og en kvalificering omkring indsatser for udsatte familier. I spørgeskemaerne og de kvalitative interview udtrykker særligt de pædagoger, der har været ansat i kortere tid, et ønske om at blive bedre til samarbejdet med udsatte forældre. Pædagogerne fremhæver sparring med de pædagoger, der er tilknyttet familieprojektet, som måden at blive bedre på. Familieprojektet synes på den måde også at kunne kvalificere indsatser omkring udsatte familier gennem de specialiserede 'familiepædagogers' sparring med især pædagoger, der har været ansat i institutionen i kortere tid.

5.5. Interview med forældre

I foråret 2012 blev ligeledes interviewet forældre til fire børn i daginstitutionen. Forældrene er ikke nødvendigvis forældre til børn, som pædagogerne udpeger som udsatte, eller forældre der benytter tidligere omtalte tilbud til udsatte familier. Gennem de familier, der beskrives i familieprojektet, og interviewene med de forældre, der omtales i afsnittet her, bliver det derimod tydeligt, hvor heterogen en forældre- og børnegruppe, der findes i daginstitutionen. De børn, der kommer i institutionen, har forskellige historier med sig og vokser op med vidt forskellige livsbetingelser, og deres forældre har meget forskellige oplevelser af deres hverdag, livsbetingelser og deres forståelser af daginstitutionens betydning for deres børn. Netop denne forskellighed mellem forældre kan indfanges med afsæt i begrebet position, der netop indfanger betydningen af, at mennesker står forskellige steder og med forskellige betingelser og muligheder for at kunne anskue problemstillinger i de sammenhænge og praksisfællesskaber, som mennesker lever i (Lave & Wenger 2004).

Med begrebet position kan vi således også se, at familien ikke er en entydig størrelse, at børn ikke lever det samme børneliv, heller ikke selvom de bor i det samme boligområde, og at forældre heller ikke lever det samme forældrelev, selvom de også bor i det samme boligområde. Familier har meget forskellige betingelser og muligheder for at leve deres liv og oplever deres hverdagsliv forskelligt.

Forestillingen om, at alle familier med etnisk minoritetsbaggrund, som bor i udsatte boligområder, er udsatte og har det særlig svært i deres tilværelse, bliver i høj grad nuanceret i det empiriske materiale. Som vi skal se af de nedestående små beskrivelser af de forældre, der har deltaget i interview, er der tale om meget forskellige betingelser for et familieliv, med og uden en far til børnene, med forskellige etniske og religiøse baggrunde og med forskellige økonomiske betingelser, for blot at nævne nogle af de forskelle der træder frem i materialet.

En mor og hendes tre børn

En kvinde med afrikansk baggrund, alene med tre børn, som alle går i daginstitutionen. Kvinden kom til Danmark med sin mand for snart 10 år siden og blev skilt efter et par år. Herfra har hun været alene med sine tre børn. Familien har gennem alle årene boet i dette boligområde, hvor hun er glad for at bo med sine børn – og hun giver ligeledes udtryk for at være meget glad for daginstitutionen. Hendes tre børn har både været i vuggestue og går nu i børnehave i institutionen.

Da hun blev skilt, kunne hun ikke det danske sprog og havde stort set aldrig været uden for sin egen hoveddør, men har nu fået en uddannelse og et arbejde og går på danskursus. Hun beskriver, at hun er meget glad for daginstitutionen, den hjælper hendes børn til at kunne få legekammerater og lære det danske sprog, og hun er meget glad for det pædagogiske personale. Daginstitutionens funktion er at socialisere hendes børn, mens hjemmet har fokus på opdragelse, og kirken/religionen skal hjælpe børnene med at forstå valget af de rigtige normer og værdier i tilværelsen.

En mor og hendes 2 børn

En ung kvinde først i 30'erne, gift og med to børn, der begge er i daginstitutionen, henholdsvis i vuggestuen og børnehaven. Kvinden, som har arabisk baggrund, har boet hele sit liv i Danmark, og både hun og hendes søskende er født og opvokset i dette boligområde. Forældrene kom hertil sidst i 1960'erne som såkaldte "gæstearbejdere", og faderen har arbejdet siden da som ufaglært, men altid været i fast arbejde. Familien har boet i dette boligområde hele deres liv, og kvinden og hendes søskende har ligeledes giftet sig og fået lejlighed i det samme boligområde, så flere af dem bor nærmest dør om dør, hvilket beskrives som en stor glæde og livskvalitet.

Kvinden har fået en uddannelse, har fået arbejde og har giftet sig og fået børn og beskriver sig selv og sit liv som godt og stabilt. Hun oplever ingen vanskeligheder med sine børns udvikling og trivsel og er meget glad for daginstitutionen, hvor begge hendes børn har været siden vuggestuestart. Kvinden har ligeledes selv gået i den samme daginstitution, da hun var barn. Kvinden benytter sig af alle de tilbud, der er i daginstitutionen, herunder forældremøder, hyggesamvær, ture og aktiviteter såvel som samtaler med de pædagoger, som hun er særligt glad for.

En mor og hendes barn

En ung etnisk dansk kvinde først i 30'erne, som er gift med en mand fra et andet land og bor lige uden for selve det udsatte boligområde med deres lille barn. Kvinden har en lang videregående uddannelse, men er ikke aktuelt på arbejdsmarkedet. Årsagen til, at familien bor i dette boligområde, er, at det var her, de havde råd til at bo, da kvindens mand skulle til Danmark. Kvinden er ikke ubetinget tilfreds med daginstitutionen og det pædagogiske arbejde og undlader ikke at gøre opmærksom herpå, når der er noget, hun gerne vil have ændret. Hun forventer, at hendes barn skal være i daginstitutionen indtil skolestart, men hendes barn skal absolut ikke gå i skole i nærområdet, da der er for mange børn med problematisk adfærd i de nærliggende skoler. Kvinden er aktiv i daginstitutionen, især i forhold til at opnå indflydelse, forholde sig kritisk, deltage i forældremøder og påvirke hverdagen for hendes barns trivsel.

Med afsæt i forældrenes forskellige positioner har de forskellige oplevelser af daginstitutionens betydning og deres børns liv både hjemme og i daginstitutionen.

nen. Lad os her først se nærmere på børnenes vej fra hjemmet til daginstitutionen.

5.5.1. Børnenes veje til daginstitutionen

Et af børnene er en dreng, der nu går i børnehave i institutionen og tidligere har gået i vuggestuen. Hans ældre søskende har gået i institutionen før ham. Hans mor har altid været glad for pædagogerne og institutionen og derfor har alle hendes børn gået der. Hun har også valgt institutionen, fordi den ligger tæt på hjemmet. Hun, hendes dreng i børnehaven og hans ældre søskende bor i boligområdet. Da moderen fik den ældste og første i søskendeflokken, fik hun besøg af en sundhedsplejerske, der fortalte hende om vuggestuen. Herefter skrev hun den ældste op til institutionen. Alle hendes børn er startet i institutionen, da de var ni måneder gamle. Moderen fremhæver, at daginstitutionen er vigtig for hendes børns integration i Danmark, hun siger f.eks.: *"Så nu vi er her i Danmark, så vi skal opdrage som danskerne."*

Den anden af børnene er en pige i børnehaven, der tidligere har gået i vuggestuen. Hendes familie er ikke bosat i boligområdet, men i gaderne omkring boligområdet. Forældrene har valgt vuggestuen, fordi det var den institution med den korteste venteliste og flest pladser. Altså den hvor man kunne forvente hurtigst at få plads. Generelle problemer med at få en vuggestueplads fremhæves i den forbindelse. Forældrene har også valgt institutionen, fordi den har udvidet åbningstider. De udvidede åbningstider er de dog efterfølgende skeptiske overfor, fordi de oplever, det betyder en ringere normering i løbet af dagen, og at børnegrupper slås sammen i ydertidspunkterne. Moderen fremhæver i interviewet, at hun følte sig tvunget til at vælge efter den korteste venteliste, fordi hun skulle i gang igen med arbejde og ikke kunne have datteren hjemme længere. En vis tøven og skepsis i forhold til at placere sit barn i en vuggestuen beliggende i dette boligområde fremhæves. Moderen siger f.eks.:

"... altså det er jo ikke lige sådan et sted, man bare tænker, wouw, det er stedet, det gør man da ikke."

og

"Jeg kommer selv fra (anden by i Danmark udeladt af anonymiseringshensyn), hvor man går i dagpleje, og der er 4-5 børn til, så der var jeg, det var jeg sådan slået over... du ved, man går ind, man kommer sådan udefra, og så går man ind i det her område, der bare sådan er, så tårner der sig bare de her store bygninger op eller... de her grå masser, hvor man bare er sådan lidt, hvad er det vi laver?"

De to sidste børn er søskende. Den ene går i vuggestuen og den anden i børnehaven. Deres mor har valgt vuggestuen af flere grunde. Dels fordi den ligger tæt på hjemmet. Moderen, faderen og de to søskende bor i boligområdet. Det gør en stor del af børnenes øvrige familie også, deres mormor og morfar, mostre, onkler, kusiner og fætre. Moderen har selv gået i daginstitutionen, og trygheden ved det kendte fremhæves som en anden grund til, at forældrene har valgt daginstitutionen. En tredje begrundelse er det pædagogiske grundlag i institutionen. Moderen, der selv er lærer, fremhæver, at det var vigtigt for hende at få et indblik i ugeplaner m.m. i institutionen, og at hun ikke ville have valgt institutionen, hvis hun ikke havde synes, der var en struktur og planer for pædagogikken.

5.5.2. Tryghed og sprogstimulering – kvalitet i daginstitutionstilbuddet

De fire børn har således haft forskellige veje ind i først vuggestuen og senere børnehaven. Deres forældre har gjort sig forskellige overvejelser om valget af institutionen. De udtrykker både fælles og forskellige opfattelser af, hvad kvalitet i et daginstitutionstilbud er. Lad os først se nærmere på de fælles opfattelser. Tryghed fremhæves eksplicit af to af forældrene som afgørende for tilfredsigheden med daginstitutionstilbuddet. En forælder siger: *"Jeg er ikke tryk ved, at der ikke er nok voksne til dem"*, og en anden siger om begrundelsen for at vælge institutionen: *"Og jeg tror det er sådan en trygheds... tryghedsting, ikk?"*. I det første citat forbindes tryghed med normeringen og utrygheden med en for lav normering. I det andet citat forbindes tryghed med at kende personalet, og at personalet kender ens familie. Begge citater kædes i interviewene sammen med en kritik af ustabiliteten i personalegruppen. Det gælder særligt personalegruppen i vuggestuen, hvor der har været store udskiftninger i personalet. Forældrene

oplever dette som utrygt både i forhold til børnene og børnenes oplevelse af hverdagen og i forhold til deres egen relation til personalet.

En af forældre siger desuden, at selvom der var megen sygdom i vuggestuen, så lod hun datteren fortsætte, fordi der var nogle voksne, som hun var tryk ved:

"... som jeg var rigtig tryk ved... hvis hun havde været på en anden stue, tror jeg, jeg ville have overvejet det mere kraftigt, og da hun så kommer herover, var jeg rigtig tryk ved de voksne, hun kom over til, altså dem som går med hende hver dag."

Samme forælder trækker en bestemt pædagogs kommunikative evner frem som noget, der gør hende tryk. Pædagogen beskrives som *"en man er tryk ved"*, og det handler tilsyneladende om pædagogens evner til at kommunikere både med barn og forældre.

Det er interessant, at forældrene netop fremhæver tryk og stabilitet i personalegruppe som afgørende for tilfredsheden med institutionen, fordi også pædagogerne fremhæver, at den megen sygdom og ustabilitet i personalegruppen giver en utryk hos børn og forældre (se afsnittet 'Interview med pædagoger' i nærværende kapitel).

Tryk fremhæves ligeledes af de pædagoger, der arbejder på familieprojektet. Der synes således blandt forældre og pædagoger at være en fælles forståelse af tryk som afgørende for kvaliteten af daginstitutionstilbuddet. Tryk betyder i den her sammenhæng også mindre sygedage og større stabilitet i personalegruppens ansættelser.

Forældrene fremhæver ligeledes sprogstimulering som vigtigt ved daginstitutionstilbuddet. En forælder fremhæver, at da hun selv voksede op, blev der ikke talt dansk i hjemmet, men det danske fik hun i daginstitutionen og skolen. Hun har selv gået i daginstitutionen her og har efterfølgende gået på en arabisk friskole og siger:

"Og at, en god ting som mine forældre også gjorde dengang, det var, at de tilmeldte os fritidshjem efter skole. Og jeg har sådan en holdning som lærer, hvis man ikke møder dansk udenfor, udenfor de her arabiske skoler, eller udenfor at du

er sammen med folk, der taler det samme sprog, altså hvis nu min datter, lad os sige det her, det var en institution med rigtig mange arabiske børn, ikk, så ville jeg helt klart som forælder tænke, hun skal møde endnu mere dansk, end hvad hun møder på den her skole, eller på institution. Godt nok prioriterer jeg modersmålet, men jeg prioriterer også dansk."

Samme forælder fremhæver senere i interviewet, at hun både taler arabisk og dansk i sit hjem nu, men at hun nok hælder til dansk, fordi hun er født og opvokset her. Hun siger også om sprogstimulering i daginstitutionen:

"Stimulere sproget, det spiller altså også en rolle, og det synes jeg, de gør godt her."

En anden forælder vægter også sprogstimuleringen, men er mere kritisk overfor indsatserne omkring sprog i daginstitutionen. Hun siger:

"... og jeg tænker, at jeg synes, at man skulle stille mere skarpt på sprog i denne her institution... og det har jeg også påpeget overfor dem, fordi der er nogle børn, der virkelig halter, og det kan godt være, det kommer senere, men altså der er jo børn på fire år, som du ikke kan kommunikere med på dansk, og det kan godt være det er fint, men jeg synes, at det er et problem, og jeg kan ikke snakke med forældrene heller, og det er også, men det gør bare noget, og ikke, ikke fordi, at min mand han taler heller ikke perfekt dansk, og han har så heldigvis engelsk med sig."

Samme forælder beskriver en langvarig uenighed med personalet om, hvorvidt hendes datter skulle sprogtestes eller ej.

Disse (divergerende) opfattelser af indsatserne omkring sprog i institutionen er interessante, ikke mindst fordi det af spørgeskemaer og kvalitative interview med pædagoger fremgår, at pædagogerne gerne vil arbejde med sprogstimulering, men ikke altid oplever at have den nødvendige tid til området (se afsnittene 'Resultater af spørgeskemaundersøgelse' og 'Interview med pædagoger' i nærværende kapitel).

Tryghed og sprogstimulering er altså de to områder, der primært peges på, når det handler om, hvad forældrene vægter i dagsinstitutionstilbuddet.

Generelt udtrykker forældrene desuden stor tilfredshed med daginstitutionen og personalet her. De fremhæver bl.a., at hvis man fremsætter en klage, så reageres der på den. Klager over forhold i daginstitutionen fremsættes dog vidt forskelligt af de forældre, der er blevet interviewet. Måden at klage på fortæller samtidig noget om, hvordan forældrene positionerer sig forskelligt i daginstitutionen. Det ser vi nærmere på i næste afsnit.

5.5.3. Klager og forældrepositioneringer

Overordnet set peger de tre forældre, der er blevet interviewet, på en stor heterogenitet, når det gælder etnicitet og social baggrund hos børnene i daginstitutionen. En af de interviewede forældre er således en mor, der er etnisk majoritet, gift med en mand, faderen, der ikke er født i Danmark. De er bosat i gaderne omkring boligområdet, og moderen har en længere videregående uddannelse. En anden af de interviewede forældre er også en mor. Hun er etnisk minoritet, født og opvokset i Danmark. Hun har forældre, der er kommet til Danmark fra Mellemøsten, og familien har altid boet i boligområdet. Moderen er gift med en mand, faderen, der ikke er født i Danmark. Moderen er læreruddannet og arbejder som lærer. Den tredje af de interviewede forældre er også en mor. Hun er etnisk minoritet, er kommet til Danmark fra et afrikansk land, familiesammenført med en mand, børnenes far, som hun nu er skilt fra. Faderen bor i et andet europæisk land og ser ikke børnene. Mor og børn bor i boligområdet, og mor har efter skilsmissen lært sig dansk og taget en kort uddannelse. De forskellige etniske og sociale baggrunde ser ud til at have en betydning i forhold til, hvordan forældrene positionerer sig i daginstitution. Det ses f.eks. gennem meget forskellige beskrivelser af, hvad de bliver utilfredse med, og hvad de gør, når der er noget i daginstitutionen, de er utilfredse med.

Når den mor, der kommer fra et afrikansk land og har en kort uddannelse, klager i daginstitutionen, handler det om, at hendes søn er kommet hjem og har sagt nogle 'grimme ord'. Moderen mener, at det hænger sammen med, at drengen leger med en bestemt anden dreng i institutionen. Hun fortæller personalet, at hun ikke vil have, at hendes dreng leger med den anden dreng. Personalet siger, at de vil høre øje med drengene. Moderen tilføjer i interviewet, at hun godt ved, at de ikke kan forbyde drengene at lege sammen, men hun for-

tæller også, at hendes egen dreng holdt op med at sige 'de grimme ord', efter at hun havde snakket med personalet.

Når den mor, der er lærer, og hvis forældre kommer fra Mellemøsten, er utilfreds med noget i daginstitutionen, så spørger hun ind til det. Hun siger f.eks. om den meget udskiftning i personalegruppe i vuggestuen: *"Jo, jeg spurgte da ind til det, hvor er den ene, og hvor er den anden."*

Når den mor, der er etniske majoritet og har en længere videregående uddannelse, klager, og det fremhæver hun i interviewet, at hun gør, så er det på en helt anden måde. Da hun er utilfreds med normering, fortæller hun personalet, at hun fremover *"vil tælle hver gang, der er problem med dem"*. Hun beskriver det senere i interviewet som en trussel om, at hvis hun ikke så en ændring, så ville hun gå videre med det. Da hun flere gange har hentet sin datter i institutionen med lort i bleen, siger hun *"... så måtte jeg sådan indskærpe for dem, at de simpelthen må tjekke hende lidt oftere ..."* Og da hendes datter er blevet syg, og moderen mistænker, at det er fordi, hun har spist nogle bær fra en busk på legepladsen (en mistanke hun senere trækker i land med overfor interviewer), vil moderen have busken på legepladsen fjernet og ringer til lederen af institutionen:

"... og jeg fik af vide, at den busk havde været der i så og så mange år, og der var aldrig nogen børn, der var kommet til skade, og man skulle have store mængder bla, bla, bla, bla, bla, men så sagde jeg, at den skulle bare fjernes med det samme, og ellers så måtte jeg snakke med kommunens leder, og det ville jeg gøre med det samme..."

Moderen fortsætter med at forklare, at hun også overvejede at inddrage andre forældre, men at busken blev fjernet kort efter.

De tre mødre klager altså på meget forskellige måder i institutionen og positionerer sig derigennem forskelligt overfor personalet i daginstitutionen. Ser man på måden at klage på og mødrenes baggrund, bliver det tydeligt, at der formodentligt er en vis sammenhæng mellem positioneringen og social baggrund. Den mor, der har etnisk majoritets baggrund og en længere videregående uddannelse, er således også den mor, der klager over flest forhold i institutionen. Hun tøver ikke med at klage over pædagogernes indsatser f.eks. i forhold

til bleskift og pædagogernes kommunikation om forældremøde (til andre forældre). Hun tøver heller ikke med at true med at gå videre, hvis de ikke efterfølger hendes klager. Den mor, der er etnisk minoritet, født i et afrikansk land og har en kort uddannelse, siger, at hun ikke har klaget så meget før, men at det var den her gang, hvor hendes søn sagde nogle 'grimme ord', og hun efterfølgende snakkede med personalet om, at hun ikke ville have hendes søn skulle lege med en anden dreng, som hun mente, de 'grimme ord' kom fra. Moderen accepterer dog, at personalet ikke kan holde drengene fra hinanden og fremhæver alligevel, at det blev bedre, efter at hun havde fortalt pædagerne om situationen. Den forælder, hvis sociale baggrund lægger sig tættest op af tidligere omtalte institutionelle normer om dansk middelklasse, synes således at klage og blive fulgt i sine klager på en markant anderledes måde end den forælder, der placerer sig længst fra disse normer om dansk middelklasse. Forældrenes positioneringer synes således at blive markant forskellige i daginstitutionen. Moderen med etnisk majoritets baggrund og en længere videregående uddannelse holder sig ikke tilbage fra at kritisere hverken personalet eller de andre forældre i institutionen. Moderen med etnisk minoritetsbaggrund og en kort uddannelse kritiserer derimod ikke personalet og nærmer sig kun indirekte en kritik af nogle bestemte andre forældre i institutionen. Forældrene positionerer sig således forskelligt i forhold til personalet i institutionen, men som vi skal se nærmere på senere, positionerer de sig også i forhold til de andre forældre i institutionen, og her synes etnicitet at få betydning. Først en afstikker om etnicitetsforståelser i interviewene med forældrene.

5.5.4. Etnicitetsforståelser blandt forældrene

Den homogene fremstilling af etniske minoritets forældres anderledes kulturelle normer og værdier, som nogle pædagoger beskriver, er vanskelig at finde i interviewene med disse forældre. Lad os derfor se lidt nærmere på, hvordan forældrene selv forstår deres og deres børns etnicitet.

I interviewene svarer en af mødrene, at hun kommer fra et afrikansk land, og hun fortæller om sine børn, at "*de føler de er danske, men det er de ikke*". At børnene ikke er danske, har noget at gøre med, at moderens opholdstilladelse blev inddraget, da hun blev skilt. Hun fremhæver dog også, at hun lige har fået permanent opholdstilladelse igen, og at hun så kan gå i gang med at søge om

statsborgerskab. Etnicitet bliver her altså et spørgsmål om på den ene side at føle sig etnisk dansk og på den anden side ikke at have en lovmæssig hjemmel til den følelse.

I et andet af interviewene forhandles moderens etnicitet løbende i interviewet. Moderen har forklaret, at hendes forældre er kommet til Danmark fra et land i Mellemøsten for cirka fyrré år siden, og at hendes mand er kommet til Danmark fra samme land. Samtalen mellem moderen (F) og interviewerén (I) fortsætter:

I: "Okay, så du har, så hvad er du? Er du, er du, er du?"

F: "Jeg er dansker"

I: "Ja, hvad kan man kalde?"

F: "Jeg er jo dansker, men oprindeligt fra (land i Mellemøsten), eller sådan noget"

I: "Dansk- (nationalitet i Mellemøsten)"

F: "Jeg er dansk- (nationalitet i Mellemøsten). Jeg ved ikke, hvad man kalder det"

I: "Nej, det ved jeg heller ikke"

Et andet sted i interviewet siger moderen:

"Mine forældre kommer fra (land i Mellemøsten), og jeg kommer fra, ja, jeg er en blanding ... jeg ved ikke, hvad jeg er."

Et tredje sted taler moderen om stor udskiftning blandt 'danske lærere' på den skole, hun arbejder. Samtalen drejer ind på, hvor mange 'danske lærere' der er på skolen, og lyder bl.a. sådan her:

F: "Altså helt almindelige danskere eller?"

I: "Almindelige danskere?"

F: "Nej, altså helt almindelige, altså jeg tænker på danskere som dig (latter)"

F: "Ikke tosprogede som mig"

I citaterne bliver det tydeligt, at etnicitet for moderen ikke er en fast afgrænset størrelse. Ethnicitet forhandles løbende i interviewet, og moderen synes at afprøve nogle muligheder som 'dansk-(land i Mellemøsten)', 'blanding' og 'tosproget'. De to første muligheder afviser hun igen med formuleringerne 'Jeg ved ikke, hvad man kalder det' og 'jeg ved ikke, hvad jeg er'. Betegnelsen tosproget synes at være den eneste, hun holder fast i, og den kommer til at stå som modsætning til at være helt 'almindelig dansker'. Interessant er det, at moderen er indforstået med, at det giver mening at tale om, hvor hun er fra, eller hvad hun er. Altså at hendes udseende gør spørgsmålet om etnicitet meningsfuldt. Interessant er det også, at hun ikke har et fast svar, men prøver sig lidt frem. Man kan læse det som, at hun er bevidst om at blive set som 'noget andet' end dansk, men også at denne andethed er en i nogen grad uspecificeret andethed. Kategoriseringen som bindestreks-dansker og 'blanding' viser sig uholdbare, men tosproget som modsætning til helt 'almindelig dansker' viser sig holdbar. Interviewet peger dermed på et forhold, som også meget generelt ses i materialet, nemlig at etniske minoriteter tillægges en andethed, omend ofte en uspecificeret andethed, der dog står i kontrast til det helt 'almindelige danske' og ofte kaldes 'tosproget'. Hvor 'tosproget' ikke alene refererer til sproglige kompetencer, men til en oplevelse af mere generel anderledeshed.

I interviewet med den sidste af de tre mødre spørges ikke direkte til, hvor moderen kommer fra. Af interviewet fremgår det dog, at moderen er etnisk majoritet (se også afsnittet 'Køn, etnicitet og marginalisering i institutioner' i kapitel 3 om den etnisk majoritet som umarkeret). I interviewet tales om faderen, der kommer fra et asiatisk land og er hindu. I den forbindelse tales om barnets religion og kultur:

I: "Hvad tænker du så (barnets navn) er?"

F: "Det ved jeg ikke"

I: "Er (barnets navn) halvt hindu eller?"

F: "Ja"

I: "Ja"

F: "Ja, hun er, hvad hun nu vil, men altså hun møder min tradition, og hun møder hans tradition, sådan tror jeg vi har det, og så må hun..."

Heller ikke her findes altså en på forhånd fast forståelse af etnisk og kulturel baggrund. Etnicitet og kultur synes i højere grad at forhandles frem i interviewene, muligheder afprøves og afvises eller fastholdes. På den måde bliver interviewene i sig selv et eksempel på, hvordan kultur er dynamisk og skabes i relationer og kontekster (se afsnittet 'Køn, etnicitet og marginalisering i institutioner' i kapitel 3 om kulturforståelser). At etnisk og kulturel baggrund ikke fremstår som fast definerede størrelser i interviewene, betyder ikke, at etnisk og kulturel baggrund er uden betydning for forældrenes positionering. Som beskrevet tidligere er der formodentlig en vis sammenhæng mellem f.eks. måde at klage på og etnisk og social baggrund. Når mødre positionerer sig i forhold til andre forældre i institutionen, trækker de ligeledes etnicitet frem.

5.5.5. Etnificerede forældrepositioneringer

Den mor, der har etnisk majoritetsbaggrund, distancerer sig fra de andre forældre i daginstitutionen ved at fortælle om, hvor forarget hun bliver over, at mange forældre ikke deltager i forældremøder i institutionen enten ved slet ikke at møde op eller ved ikke at sige noget til møderne. Hun siger om forskellen på hende og de andre forældre i institutionen:

"Jamen, det er jo, det er bare for hurtigt at begynde at sætte det op i forhold til kultur, fordi at der netop er sådan en stor overvægt af, hvad skal man sige, familier med en, med en udenlandsk baggrund, men jeg tror, sådan tror jeg ikke helt, det hænger sammen faktisk."

Hun fremhæver også, at hun sætter pris på mangfoldigheden i institutionen og på, at datteren møder flere kulturer. Hun siger desuden om en sammenligning af børnehavebilleder i sin mødregruppe:

"Det er så sjovt, når man så er hjemme ved dem, så ser de sådan vores børnehavebilleder, så er de sådan lidt, wouw, og når jeg så ser deres børnehavebilleder, så er det jo bare sådan en flok hvide mennesker, og hvor (navn på datteren)s billede, der er måske to-tre hvide mennesker, der stikker ud, ikk. Ikke at det skal være et mål på noget som helst, men det er det jo, altså på en eller anden måde, det er bare meget sjovt."

Moderen sætter altså på en side pris på mangfoldigheden i institutionen og afviser, at forældrene ikke deltager, som hun ønsker, det alene fordi de har en udenlandsk baggrund. Hun fremhæver dog også, at datteren går i en institution med mange ikke-hvide børn, og at det ikke *'skal være et mål på noget som helst'*, men at *'det er det jo'*. Der er således en vis ambivalens i moderens beskrivelse af, om kulturel og etnisk forskellighed *ikke har* eller *har* betydning. Moderen beskriver senere i interviewet, at når det kommer til skolevalg, så er den ene af de lokale skoler 'no-go' pga. det rygte, skolen har, og fordi hun mener, datteren her vil blive ekskluderet fra et arabisktalende fællesskab. I sammenhæng med skolen bliver kulturel baggrund altså betydningsfuld for moderen konkretiseret gennem en skepsis overfor et arabisktalende fællesskab blandt nogle børn.

Den mor, der er fra et afrikansk land, forklarer, at hun er glad for, at hendes søn er på den stue, han er. Hun har nemlig lagt mærke til, at der på et par af de andre stuer er mange muslimske børn. Moderen siger, hun ikke har noget imod muslimer, hun har selv veninder, der er muslimer, og hendes søn har en ven, en 'sød dreng', der er muslim. Moderen skelner mellem de muslimer, der er uddannet, og de muslimer, der ikke er. Det er dem, der ikke er uddannet, der synes at være problemet (det fremgår ikke af interviewet, i hvilken betydning 'uddannet muslim' bruges, om det henviser til at være rettroende eller uddannelse af mere verdslig karakter). Moderen fremhæver også sin egen kristne baggrund, og at hun ikke vil have hendes børn bliver muslimer, ligesom hun fremhæver, at hun ikke bryder sig om, hvordan nogle muslimer opdrager deres børn. Moderen fremhæver også, at hun ikke vil bryde sig om, at børnene skal gå på en skole, hvor der primært er muslimske børn.

Det muslimske og arabiske bruges altså til at distancere og hierarkisere hos de mødre, hvis børn ikke er arabiske og/eller muslimske.

Lad os se nærmere på, hvad den mor, der er både muslim og arabisktalende, siger.

Moderen, som er både muslim og arabisktalende, fortæller i interviewet om, hvordan hun er glad for at bo i boligområdet og har det godt der. Hun bliver spurgt til, hvordan hun er kommet i en situation, hvor hun har det godt, og hun forklarer:

F: "... det ved jeg ikke, altså vi har altid været en stille og rolig familie, og vi har altid haft nogle åbne forældre, sådan, aldrig har lagt pres på noget, altså på den, altså i den forstand, at når man kommer fra en islamisk kultur..."

I: "Og det gør man?"

F: "Ja, nogle gange, så hører man nogle historier om, at piger må det, og drenge må det og det ene og det andet, men jeg synes mine forældre har hele vejen igennem været meget åbne forældre og har overladt en masse valg til os selv, og det gør jamen, at vi har valgt vores uddannelser, og vi har valgt vores arbejde, vi har valgt vores altså"

I: "Ja"

F: "Og det har gjort det lettere for os at vokse op sådan et sted her"

Moderen fremhæver uopfordret, at det, at familien har klaret sig godt, hænger sammen med, at de er vokset op på en anden måde, end den man nogle gange hører om i forhold til islamisk kultur. Det er interessant, at moderen fremhæver 'nogle historier' om islamisk kultur, og altså ikke hvordan hun oplever det i sin egen eller i andre muslimske familier. Citatet kan læses som, at moderen er bevidst om, at det *ikke* at klare sig godt i omverdens øjne hænger sammen med en ulige stilling mellem kønnene i islamisk kultur, og at det derfor giver mening for hende dels at distancere sig fra denne omverdens opfattelse gennem ordvalget 'nogle historier' og dels gennem en afvisning af, at det har været sådan i hendes egen familie.

Denne mor fortæller også om en søster, der har haft svært ved at finde job, fordi hun går med tørklæde. Hun bliver spurgt til, om alle hendes søstre går med tørklæde (eller slør som moderen her kalder det) og svarer, at det gør de, men at de alle har været over 20 år, før de tog det på, og at de aldrig er blevet presset til det. Igen viser moderen en bevidsthed om, hvilke associationer om undertrykkelse af kvinder, det at bære tørklæde bærer med sig, og hun afviser relevansen i sin egen familie. På den måde forholder den mor, der både er muslimsk og arabisktalende, sig flere gange til omverdens opfattelse af hendes kulturelle baggrund. Det gør sig ikke gældende for den mor, der kommer fra et afrikansk land, eller den mor der har etnisk majoritetsbaggrund. Positionen som etnisk minoritetsforældre/forælder til etnisk minoritetsbarn er altså ikke *en* i denne sammenhæng. Forældrene bruger derimod etnicitet til at positionere sig

i forhold til hinanden. Positionen som muslimsk og arabisktalende etnisk minoritet synes at blive gjort til den 'mest anderledes' etniske minoritetsposition.

5.5.6. Kønnede forældrepositioneringer

De forældre, der interviewes, er som nævnt alle tre mødre. Deres historier er, som afsnittet har vist, meget forskellige, ligesom deres sociale og økonomiske situation er meget forskellig. En er etnisk minoritet, ny i landet, enlig uden netværk, har en kort uddannelse og flere børn at forsøge. En anden er etnisk minoritet, født i Danmark, har et stort netværk i boligområdet, er gift, har en mellem-lang videregående uddannelse, job og to børn. En tredje er etnisk majoritet, født i Danmark, gift, har et barn, en lang videregående uddannelse og et bosat udenfor boligområdet. Det, der synes at samle dem, er, at de er forældre i institutionen, at de er mødre, og at de alle i interviewene fortæller sig selv frem som stærke, selvstændige kvinder. Det er altså ikke fortællinger om at være udsatte forældre med mangler, der præger disse mødres fortællinger om dem selv som forældre i dagsinstitutionen. Den vægt på forståelsesvanskeligheder imellem og forskellige normer hos institution og forældre, som ses i nogle pædagogers spørgeskemabesvarelser og kvalitative interview, beskrives ikke af forældrene. Tværtimod kan man sige, at to af forældrene fremhæver daginstitutionen som måden at sikre deres børns integration i det danske samfund på.

Mødrene kommer fra forskellige variationer over temaet etniske minoritetsfamilier. Positionen som etnisk minoritet udgrænses i nogle pædagogers opfattelser af et 'vi' og et fundamentalt anderledes 'de'. Hvor 'vi-et' knytter an til en opfattelse af danske middelklasse normer, normer der bl.a. kobles med ligestilling mellem kønnene og selvstændige, stærke kvinder. Når mødrene i interviewene her fortæller sig selv frem som stærke, selvstændige kvinder, kan det tolkes som, at de samtidig forhandler sig ind i en anerkendt forældreposition i daginstitutionen. Samme strategi er formodentlig ikke åben for etniske minoritetsfædre. Det kunne således være interessant også at høre nogle fædres stemmer. Desværre har det ikke været muligt at gennemføre de aftalte interview med fædre i institutionen.

5.5.7. Social segregering

Samlet peger materialet på, at der i daginstitutionen er en meget blandet forældre- og børnegruppe. Materialet peger dog samtidig på, hvordan der også foregår en social segregering i og omkring daginstitutionen. I vuggestuen oplever man at have færre udsatte børn end i børnehaven. Det kan som nævnt hænge sammen med, at en del forældre, der er bosat udenfor det udsatte boligområde, vælger at sætte deres barn i daginstitutionens vuggestuedel, fordi det er her, de kan få plads, men senere flytter barnet til en børnehave i et mere privilegeret område. De tre forældre, der her er blevet interviewet, fremhæver alle på et mere overordnet plan, at de har valgt daginstitutionen til, altså både vuggestue og børnehave, fordi de ønsker, deres børn får del i de sproglige eller kulturelle tilbud, der findes i daginstitutionen. En af de mødre, der er bosiddende i boligområdet, fremhæver, at daginstitutionen er vigtig for hendes børns integration i Danmark. Den mor, der er bosat udenfor boligområdet, fremhæver, at hendes datter oplever en mangfoldighed af kulturer i daginstitutionen, og det ser hun som meget positivt. Alligevel er den etniske majoritets mor, der er bosat udenfor boligområdet og har en længere videregående uddannelse, ambivalent omkring valget af daginstitution. Hun fremhæver f.eks. det fysiske miljø med grå boligblokke som en årsag til at tøve med valget af daginstitution, ligesom hun kritiserer indsatserne omkring sprogstimulering i daginstitutionen. Samme mor fremhæver, at en af de lokale skoler er et 'no-go' for hendes barn, og at hun er skeptisk overfor en anden lokal skole. Moderen siger om sin skepsis overfor de lokale skoler:

"... jeg ved ikke, hvad det er, men når jeg sådan kigger omkring her i området, så synes jeg bare ikke, at min datter skal gå i den form for miljø som ungt menneske... fordi at ja, det er sådan nogle rødder, der er her og jeg kan se, at storebrødrene til nogle af dem, der går hernede, det er sådan nogle rødder, og det kan jeg ikke undsige mig, at hun vil komme ind i et andet sted, men jeg vil forsøge at få hende et andet sted hen, og så er det problematisk, at de alle sammen har en eller anden form for arabisk sprog, som de kan tale indbyrdes, som hun ikke vil være en del af, det kan man altså også se lidt, at nogle af børnene taler arabisk til hinanden, hvor det er hun ikke en del af... jeg har hørt om nogen, som er røget videre til sådan en

skole, hvor børnene lidt blev mobbet, fordi at de ikke kunne arabisk, eller sådan du ved, ikke mobbet, men sådan ikke var en del af fællesskabet.”

Moderens skepsis overfor de lokale skoler viser, at tilvalget af en institution med en mangfoldighed af kulturer og accept af beliggenheden i et udsat boligområde ændrer sig i overgangen fra børnehave til skole. Når det gælder skole foretrækker moderen en skole beliggende i et mindre udsat boligområde. Skepsissen overfor de lokale skoler kobles, som citatet viser, med en skepsis overfor en arabisktalende fællesskab, som datteren ikke er en del af, og et ønske om, at datteren ikke skal være ung sammen med de rødder, der bor i boligområdet. Det negativt andet, som moderen her vælger fra i datterens vej fra børnehave til skole, konkretiseres således som lokale (storebrødre og) rødder og en arabisktalende majoritet.

Tilsvarende fortæller den mor, der har afrikansk baggrund, at hendes ældre børn ikke går på den af de lokale skoler, der af moderen bosat udenfor boligområdet betegnes som 'no-go'. Moderen med afrikansk baggrund fremhæver, at fravalget af denne skole handler om, at der er mange muslimer på den.

Den tredje og sidste mor, der er muslim og arabisktalende, taler også om skolevalg. Ikke i forhold til hvor hendes egne børn skal hen, men i forhold til at hun selv har gået på en arabisk friskole. Moderen betegner det som en gave at have gået på skolen, gaven består i at vide, 'hvem du er', den består i, at 'du kan finde dig selv', fortæller hun. Men fremhæver samtidig, at det var godt forældrene meldte hende til et fritidshjem, som gjorde, at hun mødte det danske sprog udenfor friskolen.

Samlet peger mødrenes opfattelser af skolevalg på, at daginstitutionen vælges til for, at børnene kan mødes på tværs af sprog og kulturer, mens skolevalget er styret af et ønske om en institution, der i højere grad afspejler end udfordrer det hjem, børnene kommer fra. Det ses desuden, at fravalget af en bestemt skole for to af mødrene handler om fravalget af et muslimsk eller arabisktalende fællesskab, de ikke mener, deres børn er, eller ikke mener, deres børn bør være en del af. For den af mødrene, der selv er arabisktalende og muslim, handler tilvalget af en arabisk friskole derimod om at fremhæve det positive ved at kende sine forældres kulturelle baggrund og dermed sig selv. Dermed

udfordrer hun endnu engang de negative opfattelser af det muslimske og det arabiske.

Hvis man på baggrund af disse tre mødres udtalelser ser på social segregering i det danske uddannelsessystem (og i projektet her forstås daginstitutionen som del af dette), synes det således, at segregeringen tager til med tiden, så den lokale vuggestue er mindre segregeret end den lokale skole.

5.5.8. 'Ghettoliv'

I interviewene kommer valget af daginstitutionen også til at handle om synet på det boligområde, daginstitutionen ligger i. Det kommer med andre ord også til at handle om at bo i en 'ghetto' eller vælge en daginstitution, der ligger i en 'ghetto'. Gennemgående synes de tre mødre samtidig at afvise ghettostemplet og bekræfte dele af det.

Afvisning af ghettostemplet

"Jo, jeg synes, der er ting, der bliver helt opbluset, sådan, ikk, hvor jeg tænker okay, det der det er alt for overdrevet, der er ikke noget, man mærker til daglig."

Som det ses i andre undersøgelser af beboere i boligområder, der er på den officielle liste over ghettoer i Danmark, afviser beboerne ghettostemplet og den stigmatisering, der følger (se også afsnittet 'Hvad ved vi om ghettoer i Danmark?' i kapitel 2). Det samme ses i interviewene her. En af mødrene fremhæver, at hun tidligere har boet i et andet boligområde, hvor hun følte sig utryg, men det gør hun ikke her. Hun siger:

"Men til sidst fik vi vores bolig her, og så flyttede vi her... fordi næsten ni år, ni og et halvt år, vi har boet her... og jeg har været rigtigt glad."

De to mødre, der bor i boligområdet, fremhæver begge, at de er glade for det. Det stemmer også overens med tidligere undersøgelser af beboeres syn på det udsatte boligområde, de bor i (se også afsnittet 'Hvad ved vi om ghettoer i Danmark?' i kapitel 2). En af mødrene fremhæver, at hun har hele sin familie her, at de bruger legepladsen og de grønne arealer til at mødes, mens børnene

kan lege frit. En anden mor fremhæver, at det er tæt på byen og på butikker, så det ikke er langt til noget. En mor siger, at de kun har oplevet en skudepisode en gang, en anden at hun da ikke bryder sig om, at der står nogle pushere, og at hun da godt kan gå hen og tænke, om det er her, hun vil bo resten af sit liv, eller om hun skulle flytte, men at der bliver gjort mange positive ting i området, og at hvis hun f.eks. flyttede til Østerbro, så ville der sikkert også være både noget positivt og negativt der. Det fremmede, sensationelle og afvigende pilles af forstillingen om boligområdet som en ghetto i disse mødres fortællinger om livet der. En af mødrene siger f.eks.:

"Altså du afleverer børnene, du går på arbejde, du kommer tilbage og handler i Netto eller Fakta, eller hvor det er, så går man hjem, tilbereder sin mad, meget normalt familieliv, ikk?"

I citatet bliver livet i 'ghettoen' normaliseret gennem en for mange genkendelig rutine i hverdagen.

De mødre, der bor i boligområdet, viser, dels at de kender til omverdens blik på boligområdet som en ghetto, dels at de ikke selv oplever området som sådan, men er glade for at bo der, og dels at der er noget kriminalitet i området, men at de ikke oplever, at denne fylder i hverdagen.

Et blik på 'ghettoen' udefra

En lidt anden oplevelsen af boligområdet har den mor, der ikke selv bor der:

"det er eddermame nogle, de kan jo ikke engang se toppen af de her, den her... hvad kalder man sådan noget her, boligblok... og den fornemmelse af, at man sådan går, de er jo lavet som sådan nogle kasser, og så ligger der denne her vuggestue eller denne her børnehave inde midt i."

Moderen er skeptisk overfor ghettostemplet, men fremhæver samtidig det at træde ind i området som en lidt overvældende oplevelse af grå beton. Hvor en af de mødre, der bor i boligområdet, trækker legepladsen og de grønne arealer frem som særlige (positive) karakteristika ved boligområder, trækker denne mor de grå betonmasser frem som noget særligt (negativt). På den måde ses i

interviewene en meget forskellig oplevelse af boligområdet hos de, der bor der, og de der bor udenfor (se afsnittet 'Hvad ved vi om ghettoer i Danmark?' i kapitel 2 om tidligere forskning, der finder tilsvarende opfattelser).

Kapitel 6

6.1. Opsamling af projektets resultater

Dette forskningsprojekt har fokuseret på daginstitutionens arbejde, funktion og betydning, når daginstitutionen er beliggende i et ghetto-lignende boligområde, som i nærværende sammenhæng betegnes som et udsat boligområde. I forskningsprojektet har det pædagogiske personale og nogle forældre fra en daginstitution beliggende i et såkaldt ghetto-lignende boligområde i København deltaget. Projektets empiriske grundlag udgøres af interview med det pædagogiske personale, forældre og en mindre spørgeskemaundersøgelse rettet mod den samlede personalegruppe.

Teoretisk har både projektet og rapportens formidling taget afsæt i et såkaldt børneperspektiv (Højholt 2001, 2011; Kousholt 2005; Petersen 2009), der er optaget af at forstå og udforske børns liv, deres tanker og handlinger med afsæt i netop børnenes perspektiv.

Et børneperspektiv åbner imidlertid også mulighed for at inddrage de voksne rundt om børnene og deres tanker og handlinger i arbejdet med børnene, og denne rapport har således givet en stemme til det pædagogiske personale såvel som til forældrene til de børn, som er i daginstitutionen i et udsat boligområde i København.

At en daginstitution er beliggende i et udsat boligområde, er i tidligere forskning belyst som havende en særlig opgave og funktion i forhold til udsatte børn og familier (Petersen 2009, 2011), som bor og lever deres liv i disse boligområder. De særlige opgaver og funktioner handler især om en lang række ekstra arbejdsopgaver, som handler om at støtte og hjælpe udsatte familier i deres hverdag, og som får afgørende indvirkning på de muligheder, der er til stede i daginstitutionen i forhold til de såkaldt traditionelle almenpædagogiske indsatser, der foregår i en dansk daginstitution.

En lang række af disse ekstraopgaver er tidligere indkredset og handler især om at have et særligt fokus på familiearbejde og en aktiv inddragelse af forældrene i hverdagen i daginstitutionen (Petersen 2009, 2011), men er i nærværende sammenhæng blevet udforsket mere eksplicit med afsæt i en daginstitution, som er beliggende i et udsat boligområde. At udforske daginstitutionens arbejde i udsatte boligområder, herunder de særlige arbejdsopgaver, der udføres i denne sammenhæng, har også stillet krav om aktivt at inddrage forældrene i forskningsprojektets forløb, således at der har været mulighed for at indkredse viden fra forældrenes perspektiver og ståsteder i daginstitutionens sociale praksis. Hvordan forældre oplever og vurderer dagligdagen i institutionen og de tilbud om støtte og hjælp, som institutionen giver, har således også været i et særligt fokus i nærværende sammenhæng og er ikke tidligere udforsket i dansk sammenhæng i relation til udsatte børns trivsel og udvikling i daginstitutionen (Nordenbo et al. 2008, 2010).

Daginstitutionen som en social praksis har ligeledes udgjort en grundlæggende ramme i analysen af det empiriske materiale. Årsagen hertil er baseret på antagelsen om, at daginstitutionen ikke kan iagttages som en *objektiv figur*, hvor børn lever deres barndomsliv, inden skolegang påbegyndes, men må derimod analyseres som en social praksis, en konkret handlesammenhæng, hvor både børn, deres forældre såvel som det pædagogiske personale handler under bestemte handlesammenhænge, har forskellige betingelser og medvirker til at skabe de praksisfællesskaber, som de er en del af (Lave & Wenger 2004).

Megen forskning i såvel barndomsliv som daginstitutionen har imidlertid tendens til at anlægge et såkaldt *ydre perspektiv* (Dreier 2004), hvor børns liv analyseres løsrevet fra deres handlemuligheder og betingelser i de specifikke kontekster, hvor de lever deres liv. Dette er imidlertid ikke et særligt vilkår alene knyttet til barndomsforskning eller forskning i daginstitutionen, men deler på mange måder fælles skæbne med andre områder inden for det sociale og sundhedsmæssige område, således som også Dreier tidligere har påpeget (2004). Dette ændrer til gengæld ikke på, at den viden, vi ofte får om børns udvikling og livsbetingelser, rent faktisk er løsrevet fra de steder, hvor børn lever deres liv som f.eks. daginstitutionen. Det samme gælder i virkeligheden også selve daginstitutionens fysiske placering – i denne sammenhæng et udsat boligområde. Selvom daginstitutionen i en dansk sammenhæng er underlagt de

samme love og vedtagelser (Serviceloven 1998; Loven om læreplaner 2004; Dagtilbudsloven 2007, 2009), og vi på samme tid i Danmark ikke har tradition for mange forskellige og samtidige pasningsordninger, både private og offentlige, således som det ses i andre lande i Europa (se f.eks. Sammons et al. 2003, der belyser en lang række forskellige pasningsordninger inden skolestart i England), så er der alligevel meget, der tyder på, at når daginstitutionen analytisk anskues som en social praksis, så træder der store indbyrdes forskelle frem blandt daginstitutionerne på det danske landkort, henholdsvis om daginstitutionerne er placeret i udsatte boligområder (hvor der naturligvis også er store indbyrdes forskelle) eller placeret i ikke-udsatte boligområder (hvor der ligeledes naturligvis er store indbyrdes forskelle).

Netop de udsatte boligområder er i nærværende rapport i centrum, empirisk med afsæt i en daginstitution beliggende i et udsat boligområde, med særligt henblik på at indfange akkurat det forhold, at børn vokser op i udsatte boligområder, herunder hvad dette betyder for udsatte børns livschancer og udviklingsmuligheder.

De udsatte boligområder angives at være karakteriseret ved en lang række specifikke sociale problemstillinger, der sammenlagt viser hen til begrebet bolig-mæssig segregering (Børresen 2002), der helt konkret betyder, at mennesker bliver nødt til at bo dér, hvor de får anvist en bolig og økonomisk har mulighed for at betale husleje, og at problemer knyttet til disse boligområder er langt mere nuancerede, end både medie billedet og det politiske område præsenterer.

Betegnelsen ghetto er således udelukkende blevet anvendt indledningsvist i dette forskningsprojekt som en overordnet betegnelse for en række by- og boligområder, hvor mennesker bor og lever, og hvor problemstillingerne i disse boligområder skal ses i en tæt sammenhæng med de sociale, økonomiske og psykologiske livsbetingelser, som mennesker lever under, når det er vanskeligt at opnå adgang til uddannelse, arbejde og gode leveforhold til børn og familier i det danske samfund.

Når vi har argumenteret for at se en sammenhæng mellem udsatte boligområder, daginstitutionen og de børn, der lever og vokser op der, skyldes det, at børns liv skal forbindes til de sammenhænge, hvor de rent faktisk befinder sig – og viden om udsatte børn skal forbindes til de betingelser og muligheder, som børnene har for at udvikle sig i de sammenhænge, de lever i.

Resultaterne fra nærværende forskningsprojekt har yderligere medvirket til at indkredse en række specifikke forhold knyttet til både de udsatte boligområder, daginstitutionen og de udsatte børn og deres familier, som skal præciseres i det følgende.

Først og fremmest er der meget, der tyder på, at når en daginstitution er beliggende i et udsat boligområde, en såkaldt type C-daginstitution, så har det pædagogiske personale en lang række meget konkrete arbejdsopgaver, som i høj grad adskiller sig fra daginstitutioner beliggende i andre typer af boligområder i Danmark (se også Petersen 2009 for denne diskussion). Disse arbejdsopgaver er i forskningsprojektet i høj grad koncentreret om særlige omsorgsopgaver for de udsatte børn såvel som et omfattende familiearbejde, hvor fokus både er på at hjælpe forældre i udsatte situationer såvel som at støtte til opdragelse og udvikling af børnene.

I denne type boligområde genfindes nogle af de faktorer, som regeringens ghetto-udspil- og liste har udpeget især i forhold til omfanget af børn og familier med anden etnisk baggrund end dansk fra især de arabiske og afrikanske lande. Konkret bevirker dette forhold, altså den fysiske beliggenhed i boligområdet, at ca. 85 % af børnene er børn med anden etnisk minoritetsbaggrund, hvilket stiller krav til det pædagogiske personale om at have ekstra fokus på sprogudvikling og sprogstimulering, en opgave der ofte opleves som meget svær at nå, inden børnene skal starte i skole.

Tillige viser projektets teoretiske og empiriske materiale, at der udføres en lang række socialpædagogiske opgaver i denne type daginstitution, der både handler om at anskue det pædagogiske arbejde i daginstitutionen, arbejde med udsatte børn og familier såvel som at foretage en lang række sociale indsatser, der handler om at hjælpe de udsatte familier på en lang række områder, der bevæger sig væsentligt ud over en traditionel forståelse af daginstitutionens almenpædagogiske arbejde. Det kan f.eks. være aftenaktiviteter med mødrene i daginstitutionen, således at de har et sted at være sammen med deres børn og det pædagogiske personale. Det kan være hjemmebesøg i familierne og hjælp til en række praktiske opgaver, f.eks. at kontakte udlændingsservice, læge, sagsbehandler osv., når forældrene ikke magter dette. Et særligt fokus på omsorg som en central pædagogisk opgave i denne type daginstitution rummer også socialpædagogiske elementer, idet især tidligere forskning inden for anbringel-

sesområdet netop har peget på, at socialpædagogik og omsorg som en socialpædagogisk metode overfor de anbragte børn og unge er tæt forbundet (Petersen 2012; Egelund & Bødker Jakobsen 2009). Også i daginstitutionen i arbejdet med de udsatte børn genfindes konturerne af denne omsorgsforståelse – og betydningen af omsorg for de udsatte børns udvikling, ofte med en oplevelse af, at al tiden i hverdagen bruges til at varetage omsorgsopgaver, som ofte tager tid fra det "rigtige" pædagogiske arbejde. Det rigtige pædagogiske arbejde knytter i høj grad an til arbejdet med læreplaner, sprogstimulering og tid til aktiviteter, der har fokus på børns læring og sociale udvikling.

Arbejdet i daginstitutionen vurderes absolut heller ikke at være ukompliceret. Der er mange og meget problematiske opgaver, der også stiller krav til det pædagogiske personales faglighed, normer og værdier. Især knyttet til at håndtere de vanskelige sociale problemstillinger, ikke at tage arbejdet med hjem og bekymre sig samt mangel på tid og ressourcer til at kunne løfte opgaverne, således som der vurderes, at børnene reelt har behov for. Her kan dog indkredses en forskel mellem henholdsvis nyuddannede og nyansatte overfor erfarne pædagoger, idet det overvejende er de nyansatte og nyuddannede, som præciserer problemstillinger, som de endnu ikke har fået indarbejdet rytmer og rutiner til at håndtere. De erfarne pædagoger og medhjælpere, som ofte også har været mange år i netop denne institution, er meget mere eksplicite i deres forståelser af deres pædagogiske arbejde og er bedre til at håndtere de vanskeligheder, som arbejdet med børnene og familierne medfører.

I nærværende forskningsprojekt har der også været fokus på børnenes forældre, et perspektiv der ikke tidligere er indkredset i forskning knyttet til daginstitutionens arbejde med udsatte børn i dansk sammenhæng. Projektets empiriske materiale har inddraget tre forældre (mødre) til børn i daginstitutionen, hvorfor det naturligvis er problematisk at udlede generelle forhold om forældres forståelser og oplevelser af daginstitutionen, men det giver til gengæld mulighed for at udpege nogle problemstillinger, som kan danne grundlag for yderligere udforskning.

Således viser resultaterne fra interview med forældrene, at oplevelserne af udsathed, ghetto og etnicitet er væsentligt anderledes end det pædagogiske personales (og den øvrige omverdens) forståelser. Forældrene synes ikke, at de selv eller deres børn er udsatte, men blot ganske almindelige familier, der vare-

tager deres hverdagsliv med børn, arbejde og dagligdagens forpligtelser. Der kan være problemer og vanskeligheder, men begrebet udsathed optræder slet ikke i forældrenes forståelser af sig selv eller deres børn. Nu kan dette handle specifikt om, at netop de forældre, der synes, at de har ressourcer til at deltage i interview, netop er familier med et ekstra overskud, men set i et uddannelses-sociologisk perspektiv er der ingen tvivl om, at familier i disse boligområder med anden etnisk baggrund end dansk netop har sværere ved at opnå adgang til de samfundsmæssige goder såsom gode boligforhold, god skolegang og uddannelse samt arbejde, således som Hansen (2003, 2005) tidligere har påpeget vedrørende børn fra arbejderklassen.

Begrebet chanceulighed, således som det blev belyst i kapitel 3, henviser til sammenhængen mellem ulighed og udsathed, idet vanskelighederne med at få greb om det danske sprog, adgang til de gode skoler, et aktivt fritidsliv og uddannelsesmuligheder kan føre til en udsathed, som ikke nødvendigvis opleves som en individuel subjektiv udsathed, men en udsathed på et samfundsmæssigt niveau, der bevirker, at det til stadighed er svært at opnå adgang til de arbejds- og uddannelsesmæssige forhold, der giver adgang til sundhed, gode boligforhold, et liv uden overførselsindkomster og kontrol over egen tilværelse.

Tilbage står, med afsæt i de empiriske fund fra dette forskningsprojekt, fortsat at udvikle betydningen af daginstitutionens arbejde i de udsatte boligområder, herunder også betydningen af at udvikle tidlige forebyggende indsatser i arbejdet med udsatte børn og familier.

Vi ved fra den internationale forskning knyttet til udsatte børn og unge, at jo tidligere indsatser sættes ind i forhold til at forebygge udviklingen af problemer, i jo højere grad er der mulighed for at hjælpe udsatte børn.

Heckman (2006) har f.eks. især belyst betydningen af at udvikle tidlige forebyggende indsatser i relation til udsatte børn og unge og har i sine økonomiske analyser underbygget nødvendigheden af, at jo tidligere der sættes ind, gerne allerede i daginstitutionen, hvor børnene er i alderen 0-6 år, i jo højere grad har det betydning for børnenes udviklingsmuligheder såvel som betydning i den samfundsøkonomiske udvikling.

Referencer

- Andersen, H. S. (2006a). *At bo sammen eller spredt? – Etniske minoriteters boligønsker og motiver for bosætning*: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Andersen, H. S. (2006b). *Undersøgelse af til- og fraflytning i tre multietnisk boligområder*: SBI, set 24/8 2012: <http://www.sbi.dk/boligforhold/boligomrader/undersogelse-af-til-og-fracflytninger-i-tre-multietniske-boligomrader>
- Andersen, K.V. (2004). Indvandrerbørn leger dårligt; institutionel konstruktion af farlig fritid. I: M. Järvinen & N. Mik-Meyer (red.), *At skabe en klient – institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Andersen, K.V. (2005). *Problembørn, pædagoger og perkere – identitet og ambivalens i mødet mellem etniske minoritetsbørn og systemet*. Ph.d.-afhandling. Sociologisk Institut, Københavns Universitet og AKF, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut, København.
- Barnett, S.W. (1995). Long-term effects of early childhood programs on cognitive and school outcomes. *The Future of Children Long-Term outcomes of early childhood programs, vol.5(3)*, 25-50.
- Baxter, A., & Kahn, J.V. (1999). Social Support, Needs and Stress in Urban Families with children enrolled in an early Intervention Program. *Infant-Toddler Intervention. The transdisciplinary Journal, vol. 9(3)*, 239-257.
- Block et al. (2005). The Relevance of delivery mode and other programme characteristics for the effectiveness of early childhood intervention. *International Journal of Behavioral Development, 2005, 29(1)*, 35-47.
- Boocock, S.S. (1995). Early childhood programs in other Nations: Goals and outcomes. *The Future of Children Long-Term Outcomes Of Early Childhood Programs, Vol.5(3)*, 94-114.
- Bourdieu, P. (1995) [1979]. *Distinktionen: En sociologisk kritik af dømmekraften*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Bourdieu, P. (1996). *Symbolisk makt: Artikler i udvalg*. Oslo: Pax Forlag A/S.

- Bourdieu, P., & L.J.D. Wacquant (1996). *Refleksiv sociologi: mål og midler*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Brostrøm, S. (2004). *Signalement af den danske daginstitution - Undersøgelser, resultater og refleksioner*. Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Bukow, W-D. et al. (Hrsg.) (2007). *Was heisst hier Parallelgesellschaft? Zum Umgang mit Differenzen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Bundgaard, H., & Gulløv, E. (2008). *Forskel og fællesskab – minoritetsbørn i daginstitution*. Hans Reitzels forlag.
- Børresen, S. K. (2002). *Boligmæssig segregering. Hvad er årsagen til, at flygtninge og indvandrere bor koncentreret i de belastede boligområder?* AMID. Working Paper Series 14/2002.
- Børresen, S. K. (2008). *Konflikter i boligområder – opfattelser og håndtering*. Statens Byggeforskningsinstitut. Aalborg Universitet. 5-7.
- Christensen, E. (1996). *Daginstitutionen som forebyggende tilbud til truede børn – en undersøgelse af 796 daginstitutioner*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Christensen, E. (2006). *Opvækst med særlig risiko – indkredsning af børn med behov for en tidlig forebyggende indsats*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Christensen, G. et al. (2010). *Boligsociale indsatser og huslejestøtte. Kortlægning og programevaluering af Landsbyggefondens 2006-10-pulje*. SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Conroy, M.A., & Brown, W.H. (2004). Early Identification, Prevention and Early Intervention with Young children at risk for Emotional or behavioural disorders: Issues, Trends, and a call for action. *Behavioral Disorders, May 2004*, 29,(3). 224-236.
- Corsaro, W.A. (2005). *The Sociology of Childhood. 2nd edition*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Dencik, L., & Schultz Jørgensen, P. (red.) (2001). *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Dreier, O. (2004). *Psykosocial behandling – en teori om et praksisområde*. Dansk Psykologisk Forlag.
- Egelund, T. et al. (2004). *Små børn anbragt uden for hjemmet. En forløbsundersøgelse af anbragte børn født i 1995*. København: Socialforskningsinstituttet.

- Egelund, N. et al. (2007). PPR's opgave over for børn i 0-6 års alderen. PPR gør noget ved den sociale arv. *Tidsskriftet Pædagogisk Psykologisk Rådgivning*, 2007/44(2), 133-138.
- Egelund, T. et al. (2008). *Anbragte børns udvikling og vilkår. Resultater fra SFI's børneforløbsundersøgelse af årgang 1995*. København: SFI, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Egelund, T., & Böcker Jakobsen, T. (2009). *Omsorg for anbragte børn og unge. Døgninstitutionens hverdag og vilkår*. København: Akademisk Forlag.
- Ejernæs, M. et al. (2005). *Social opdrift – social arv*. København: Akademisk Forlag.
- Ejernæs, M. (2007). *Risikable risikoanalyser*. FOSO Arbejdsrapport, Nr. 3, 2007, Aalborg Universitet.
- Ellegaard, T. (2004). *Et godt børnehavebarn? Daginstitutionens kompetencekrav og hvordan børn med forskellig social baggrund håndterer dem*. Ph.d.-afhandling. Forskningsprogrammet Børns vilkår og velfærd i senmoderniteten. Psykologi, Roskilde Universitetscenter.
- Fantuzzo et al. (1995). Assessment of preschool play Interaction behaviors in young low-income children: Peer Interactive Play Scale. *Early Childhood Research Quarterly*, 10, 105-120.
- Farber, E.A., & Egeland, B. (1987). Invulnerability among abused and neglected children. I: E. J. Anthony & B. J. Cohler (eds.), *The Invulnerable child*, 253-288. New York, London: The Guildford Press.
- Frederiksen, M. B. (2008). *Dannelse og dissonanser – En normativitetskritisk undersøgelse af det danskfaglige curriculum's subjektkonstruktioner specielt med henblik på italesættelsen af køn og etnicitet*. Ph.d.-afhandling. Københavns Universitet.
- Gallagher, J. J. (1991). Longitudinal Interventions: Virtues and Limitations. *American Behavioral Scientist*, vol. 34(4), marts-april 1991, 431-439.
- Gilliam, L. (2006). *De umulige børn og det ordentlige menneske – Et studie af identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn i en dansk folkeskole*. Ph.d.-afhandling. Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Gilliam, L. (2009). *De umulige børn og det ordentlige menneske. Identitet, ballade og muslimske fællesskaber blandt etniske minoritetsbørn*. Aarhus Universitetsforlag.

- Gross, D. et al. (2003). Parent Training of Toddlers in Day Care in Low-income Urban Communities. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2003, vol. 71(2), 261-278.
- Hansen, E.J. (1986). *Danskernes levekår, 1986 sammenholdt med 1976*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E.J. (1988). *Generationer og livsforløb i Danmark*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E.J. (2003). *Uddannelsessystemerne i sociologisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, E.J. (2005). Sociale klasser og social ulighed. I: H. Andersen (red.), *Sociologi – en grundbog til et fag*. København: Hans Reitzels forlag.
- Hansen, K.E. et al. (2010). *Om at bo sammen i et multietnisk boligområde*. Statens Byggeforskningsinstitut. Aalborg Universitet.
- Hansen, K. E., Hansen, A. H., Kalkan, H., & Rasmussen, W (2010). *Om at bo sammen i et multietnisk boligområde*. SBI rapport 2010:01.
- Harboe, M., Michelsen, M., Schytz Juul, J., Baadsgaard, M., Mølgaard, A., Holme, A., et al. (2011). *Den sociale arv tynger Danmark – Fordeling og levevilkår 2011*. AE – Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
- Heckman, J.J. (2006). Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged children. *Science, New Series, Vol. 312, No. 5782 (Jun. 30, 2006)*, pp. 1900-1902. Published by: American Association for the Advancement of Science.
- Hestbæk, A.D., & Christoffersen, M.N. (2002). *Effekter af dagpasning – en redegørelse for nationale og internationale forskningsresultater*. Forskningsgruppen om børn, unge og familier, Arbejdsrapport 18: 2002, Socialforskningsinstituttet.
- Hubbs-Tait, L. et al. (2002). Relation of Maternal Cognitive Stimulation, Emotional Support, and intrusive Behavior during Head Start to Children's Kindergarten Cognitive Abilities. *Child Development, January/February 2002/volume 73(1)*, 110-131.
- Huntington, S.P. (1998). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. London: Touchstone Books.
- Hviid, P. (2001). *Børneliv i udvikling – om børns engagementer i deres hverdagsliv, i skole og fritidsinstitution*. Ph.d.-afhandling. KU.

- Højholt, C., & Witt, G. (red.) (1996). *Skolelivets socialpsykologi – nyere socialpsykologiske teorier og perspektiver*. København: Forlaget Unge Pædagoger.
- Højholt, C. (1996) Udvikling gennem deltagelse. I: C. Højholt & G. Witt, *Skolelivets socialpsykologi – nyere socialpsykologiske teorier og perspektiver*. København: Forlaget Unge Pædagoger.
- Højholt, C. (2001). *Samarbejde om børns udvikling. Deltagere i social praksis*. Socialpædagogisk Bibliotek, Forlaget Gyldendal, Nordisk Forlag, A/S København.
- Højholt, C. (2005). *Forældresamarbejde, Forskning i fællesskab*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Højholt, C. (2011). *Børn i vanskeligheder – samarbejde på tværs*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- James, A. & James, A. (2004). *Constructing childhood. Theory, policy and social practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Jensen, B. et al. (2003). *Daginstitutionen som instrument til at bryde social arv – hvad ved vi fra den nationale og internationale forskning og hvad gør vi?* Arbejdsrapport 8, Vidensopsamling om social arv. København: Socialforskningsinstituttet.
- Jensen, B. et al. (2005). *Kompetence- og metodeudvikling i daginstitutioner – Om implementering af "ny" viden i praksis*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Jensen, B. (2005). *Kan daginstitutioner gøre en forskel? En undersøgelse af daginstitutioner og social arv*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Jensen, B. et al. (2006) *Handlekompetencer i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge – indsats og effekt*. HPA-projektet. Samlet projektbeskrivelse. Juni 2006. Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Jensen, B. et al. (2009). *Handlekompetence i pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn og unge – indsats og effekt*. HPA-projektet. En sammenfatning. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag
- Jensen, Q. S., & Christensen, A.-D. (2012). Territorial stigmatisering og lokal autonomi. *Tidsskriftet Social Kritik*, 130/2012.
- Jensen, S. Q., & Christensen A.-D. (2012). "Jeg troede, at den slags kun skete i Aalborg Øst – Territorial stigmatisering og lokal autonomi. *Social Kritik*, 130, 31-41.
- Jonsson, G. (1969). *Det sociala arvet*. Stockholm: Tidens Forlag.

- Kaiser, A. P. et al. (2000). Parent-reported Behavioral Problems and Language delays in Boys and Girls Enrolled in Head-Start Classrooms. *Behavioral Disorders*, Nov. 2000/vol. 26(1), 26-41.
- Kampmann, J. (2000). Børnekultur, køn og læreprocesser i børnehave og indskoling. *Kvinder, køn & forskning*. Årg. 9, nr. 1.
- Kampmann, J. (2006). Multikulturalisme, anti-racisme, kritisk multikulturalisme – overvejelser om en debats fravær. I: C. Horst (red.), *Interkulturel pædagogik – Flere sprog – problem eller ressource?* (2. udg.). Kroghs Forlag. 127-143.
- Kellaghan, T., & Greaney, B.J. (1993). *The Educational Development of Students following Participation in a pre-school programme in a Disadvantaged Area in Ireland*. Studies and Evaluation Papers 12. Educational Research Centre, St. Patricks College, Dublin.
- Kendall, E.D. (1995). *Long-term economic benefits of pre-school services and the potential impact of privatization*. Paper presented at the meeting on social protection and social care. US Department of Education, Peabody College, Vanderbilt University Nashville Tennessee, USA.
- Kessl, F., & Reutlinger, C. (2007). 'Sozialhilfeadel oder Unterschicht?' Sieben Einwände gegen die territoriale Manigestation einer "neuen Unterschicht". I: Kessl et al. (Hrsg.), *Erziehung zur Armut? Soziale Arbeit und die neue Unterschicht*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 97-102.
- Kleis, B. (2010). *Livet i multietniske boligområder. Integration, rummelighed og konflikthåndtering*. Statens Byggeforskningsinstitut. Aalborg Universitet.
- Kofoed, J. (2004). *Elevpili – inklusion-eksklusionsprocesser blandt børn i skolen*. Ph.d.-afhandling. Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Kousholt, D. (2005). Forældreperspektiver på samarbejde mellem daginstitution og hjem. I: C. Højholt, *Forældresamarbejde, forskning i fællesskab*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Kousholt, D. (2006). *Familieliv fra et børneperspektiv – fællesskaber i børns liv*. Ph.d.-afhandling. Institut for Psykologi og Uddannelsesforskning, Roskilde Universitetscenter.
- Kvale, S. (ed.) (1999). *Psychology and postmodernism*. SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Kvale, S. (2003). *Interview – en introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Langager, S., & Vonsild, W. (2007). Socialpædagogikkens genkomst. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, 3, 07, september, 3-7.
- Larsen, T. S. (2009). *De forsømte: Skitse til en socialvidenskabelig om relationerne mellem produktionen af forsømte boligområder, kampe om det boligsociale integrationsarbejde, og den boligsociale integration*. Ph.d.-afhandling. Institut for Samfund og Globalisering, RUC.
- Larsen, T.S. (2011). 'Med Wacquant i det ghettopolitiske felt'. *Dansk Sociologi*, 22(1), 47-67.
- Laucht, M. (2003). Vulnerabilität und Resilienz in der Entwicklung von Kindern: Ergebnisse der Mannheimer Längsschnittstudie. I: K. H. Brisch & T. Hellbrügge (eds.), *Bindung und Trauma: Risiken und Schutzfaktoren für die Entwicklung von Kindern*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Lave, J. (2002). *Læring, mesterlære, social praksis*. I: K. Nielsen S. & Kvale, *Mesterlære – læring som social praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lave, J. & Wenger, E. (2004). *Situeret Læring og andre tekster*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Lefebvre, H. (1974/2005). *The Production of Space*. Malden/Oxford/Victoria: Blackwell.
- Lerner, R.M. et al. (2003). *Handbook of Psychology. Volume 6, Developmental psychology*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & sons, Inc.
- Lerner, R.M. et al. (2005). Methods of contextual assessment and assessing contextual methods: A developmental contextual perspective. In D.M. Teti (Ed.), *Handbook of research methods in developmental science* (pp. 183-209). Cambridge, MA: Blackwell.
- Lerner, R. M. (2006). Developmental science, developmental systems, and contemporary theories of human development. In R. M. Lerner (Ed.), *Theoretical models of human development* (pp. 1-17). Vol. 1 in R. M. Lerner & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology* (6th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.
- Lunneblad, J. (2006). *Förskolan och mångfalden – en etnografisk studie på en förskola i ett multietniskt område*. Göteborgs Universitet, Göteborg studies in educational sciences 247.
- Lutz et al. (2002). Multidimensional assessment of emotional and behavioral adjustment problems of low-income preschool children: development and initial validation. *Early Childhood Research Quarterly*, 2002/Vol. 17(4), 338-355.

- Lyons-Ruth, K., & Melnick, S. (2004). Does Response Effect of Mother-Infant Clinical Home Visiting on Aggressive Behaviour Problems in Kindergarten. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 2004/vol. 43(6), 699-707.
- Magnuson et al. (2004). Inequality in preschool education and school readiness. *American Educational Research Journal*, Spring 2004/Vol. 41(1), 115-157.
- Markard et al. (2004). Praksisportræt – en guide til analyse af psykologpraksis. *Tidsskriftet Nordiske Udkast*, bd. 32(2), 5-22.
- Mathiesen, R. (1999). *Sosialpedagogisk perspektiv*. Norge: Forlaget Sokrates.
- Mazanti, B. (2002). *Fortællinger fra et sted*. Ph.d.-afhandling. Hørsholm: By og Byg. Statens Byggeforskningsinstitut.
- Mazanti, B. (2004). *Boligsocialt arbejde – beboerrådgivning i boligområder*. Rapporten er udarbejdet i et samarbejde mellem Center for Alternativ samfundsanalyse (CASA) og Konsulentkompagniet og Videns- og formidlingscenter for socialt udsatte.
- Mørck, L. L. (2000). Praksisforskning i Læreprocesser. *Psykologisk Set*, 2000/vol. 16(36), 23-33.
- Nordahl, T. et al. (2012). *Kvalitet i dagtilbuddet – set med børneøjne. En kortlægning af pilotprojektet: LP-modellen i de kommunale dagtilbud*. Laboratorium for forskningsbaseret skoleudvikling og pædagogisk praksis. Aalborg Universitet. Forlaget DAFOLO.
- Nordenbo, S. E. et al. (2008). *Forskningskortlægning og forskningsvurdering af Skandinavisk forskning i året 2006 i institutioner for de 0-5 årige*. Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Nordenbo, S.E. et al. (2010). *Forskningskortlægning og forskerovurdering af skandinavisk forskning i året 2008 i institutioner for de 0-6 årige (førskolen)*. Dansk Clearinghouse for uddannelsesforskning. Danmarks Pædagogiske Universitets-skole, Aarhus Universitet.
- Nygren, P. (2004). *Handlingskompetanse – om profesjonelle personer*. Gyldendal, Norsk Forlag.
- Nygren, P. (2008). *Socialt udsatte børn og unge i et handlekompetenceperspektiv*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

- Oldrup et al. (2010). *Boligsociale indsatser rettet mod børn, unge og familier. En kortlægning*. Forskningsafdelingen for børn og familie, SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Palludan, C. (2005). *Børnehaven gør en forskel*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Pedersen, C. et al. (2009). *Inklusionens pædagogik. Fællesskab og mangfoldighed i daginstitutionen*. Socialpædagogisk Bibliotek. Hans Reitzels Forlag.
- Petersen, K.E. (2006). *Daginstitutionens betydning for udsatte børn – en forskningsoversigt*. HPA-serie, No. 1. Arbejdsrapport 8. www.dpu.dk/hpa/publikationer
- Petersen, K.E. (2007). Daginstitutioner og den socialpædagogiske opgave. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift, september 2007(3), Tema: Socialpædagogikkens genkomst*, 17-25.
- Petersen, K.E. (2008a). En empirisk og teoretisk analyse af pædagogstuderendes faglige og teoretiske viden i arbejdet med socialt udsatte børn i daginstitutioner. I: M. Nørholm, K. Jensen & N. Rosendal Jensen (red.), *Pædagogisk Sociologisk Antologi, bd. IV, Studier af pædagogisk praksis*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Petersen, K.E. (2008b). Når to formål skal gå hånd i hånd. *Tidsskriftet Vera, juni, 2008(43)*, 23-27.
- Petersen, K.E. (2008c). Working with socially endangered children in Danish day-care institutions. *International Social Work & Society News Magazine* www.socmag.net
- Petersen, K.E. (2009). *Omsorg for socialt udsatte børn. En analyse af pædagogers kompetencer og pædagogiske arbejde med socialt udsatte børn i daginstitutionen*. Ph.d.-afhandling. Institut for Pædagogik, DPU, Aarhus Universitet.
- Petersen, K. E. (2010). *Viden om anbragte børn og unge i døgntilbud*. København: Socialpædagogernes Landsforbund.
- Petersen, K.E. (2011). *Pædagogisk arbejde med socialt udsatte børn i børnehaven*. København: Akademisk Forlag.
- Petersen, K.E. (2012). *Socialpædagogisk arbejde med små børn anbragt på døgninstitution*. Rapport. Institut for Uddannelse og Pædagogik, DPU. Aarhus Universitet.

- Ploug, N. (red.) (2003). *Vidensopsamling om social arv*. Udarbejdet af forskere med tilknytning til forskningsprogrammet om social arv, Socialforskningsinstituttet.
- Ploug, N. (red.) (2007a). *Social arv og social ulighed*. Socialpædagogisk Bibliotek, Hans Reitzels Forlag.
- Ploug, N. (2007b). *Socialt udsatte børn, Identifikation, Viden og handlemuligheder i daginstitutioner*. SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Poulsen, A. (2002). Risikofaktorer, beskyttelsesfaktorer, modstandsdygtighed og social arv. I: M. Hermansen, & A. Poulsen, (red.), *Samfundets børn*. Forlaget KLIM.
- Primavera, J. (2000). Enchancing Family Competence Through Literacy Activities. *Journal of Prevention & Intervention in The Community*, 20(1-2), 85-101.
- Qvortrup, J., Corsaro, W.A., & Honig, M-S. (2009). *The Palgrave Handbook of childhood studies*. Palgrave Macmillan, England.
- Ramey et al. (1979). *The Abcedarian Approach to Social Competence: Cognitive and Linguistic Intervention for Disadvantaged Pre-schoolers*, p. 1-58. Frank Porter Graham Child Development Center, University of North Carolina at Chapel Hill.
- Ramian, K. (2012). *Casestudiet i praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Raver, C.C. et al. (1999). Relations Between Effective Emotional Self-Regulation, Attentional Control, and Low-income Preschoolers' Social Competence with Peers. *Early Education and Development*, July 1999/vol. 10(3), 333-350.
- Regeringen (2010). *Ghettoen tilbage til samfundet: Et opgør med parallelsamfund i Danmark*. København: Socialministeriet. http://www.stm.dk/publikationer/Ghettostrategi_10/Ghettostrategi.pdf
- Reutlinger, C., & Wigger, A. (Hrsg.) (2010). *Transdisziplinäre Sozialraumarbeit*. Grundlegung und Perspektiven des St. Galler Modells zur Gestaltung des Sozialraums. Berlin: Frank & Timme.
- Rosendal Jensen, N. (2006). *Grundbog i socialpædagogik*. Forlaget PUC, CVU Midt-Vest.
- Rosendal Jensen, N., & Petersen, K.E. (in press). *Evolution of child protection and child welfare policies in Denmark*. ERIS – Monograph on child protection.

- Rostow, W.W. (1960). *The Stages of Economic Growth: a Non-Communist Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity. Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *British Journal of Psychiatry*, 147, 598-611.
- Rutter, M. (2000). Resilience reconsidered: Conceptual considerations, empirical findings, and policy implications I: J. P. Shokoff & S. J. Meisels (eds.), *Handbook of early childhood intervention. Second Edition*, 651-682. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sammons et al. (2003). *Measuring the impact of pre-school on children's social/behavioural development over the pre-school period*. The effective provision of pre-school education (EPPE) project, technical paper 8b. Institute of Education, University of London.
- Sammons et al. (2004a). *The effective provision of preschool education. Report on age 6 Assessment*. Institute of Education. Department of London, Technical Paper 9.
- Sammons et al. (2004b). *The effective provision of preschool education – the continuing effects of education*. Department of London, Technical paper 11.
- Schultz Jørgensen et al. (1993). *Risikobørn, hvem er de, hvad gør vi?* Udarbejdet for det tværministerielle børneudvalg, dec. 1993.
- Schultz Jørgensen, P.S. (2002). Risikobørn i Danmark. *Tidsskriftet Social Kritik*, 2002, bd. 84, 98-110.
- Schulz Larsen, T. (2009). *De forsømte – Skitse til en socialvidenskabelig analyse om relationerne mellem produktionen af forsømte boligområder, de sociale kampe om det boligsociale integrationsarbejde og den boligsociale integration*. Ph.d.-afhandling. Institut for samfund og globalisering, Roskilde Universitet.
- Schwartz, I. (2007). *Børneliv på døgninstitution – Socialpædagogik på tværs af børns livssammenhænge*. Ph.d.-afhandling, Institut for Filosofi, Pædagogik og Religionsstudier, Syddansk Universitet.
- Schweikart et al. (1986). Consequences of three preschool curriculum models through age 15. *Early Child Research Quarterly*, 1, 15-45.
- Schweinhart et al. (1993). Significant Benefits, The High/Scope Perry Preschool Study Through Age 27, High/Scope Perry Preschool Study through age 27. *High/Scope Educational research Foundation, Ypsilanti, Michigan*.
- Sernhede, O. (2009). Territorial stigmatisering. *Tidsskriftet Social Kritik*, 118, 4-21.

- Sikandar, Q. A. (2005). *Børn og unge og deres sociale problemer i boligområder i Valby*. Rapport, CASA.
- Simmel, G. (1983) [1908]. *Soziologie. Untersuchungen über den Formen der Vergesellschaftung*. Berlin: Duncker & Humblod.
- Skifter Andersen, H. (2005). *Den sociale og etniske udvikling i almene boligafdelinger*. Hørsholm: SBI 2005:10, Statens Byggeforskningsinstitut.
- Skifter Andersen, H. (2006a). *Etniske minoriteters flytninger og boligvalg*. Hørsholm: SBI 2006:02, Statens Byggeforskningsinstitut.
- Skifter Andersen, H. (2006b). *Undersøgelse af til- og fraflytningen i tre multietniske boligområder*. SBI 2006:12. Statens Byggeforskningsinstitut.
- Skifter Andersen, H., & Fridberg, T. (red.) (2006). *Den almene boligsektors rolle i samfundet*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Skifter Andersen, H. (2007). Er indvandrernes bosætningsmønster et samfundsproblem? *Tidsskriftet Dansk Sociologi*. Nr. 4/18.
- Skifter Andersen, H. et al. (2009). *Evaluering af indsatsen i fem kvarterløftsområder 2000-2008*. Statens Byggeforskningsinstitut. Aalborg Universitet.
- Skjøtt-Larsen, J. (2008). *Aalborg Øst – En social og symbolsk profil*. Sociologisk Arbejdsrapport nr. 24.
- Skytte, M. (2007). *Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Socialministeriet (1998). *Lov om social service (serviceloven)*. LOV nr. 581 af 06/08/1998.
- Socialministeriet (2004). *Ændring af lov om social service (pædagogiske læreplaner i dagtilbud til børn)*. LOV nr. 224 af 31/03/2004.
- Socialministeriet (2007). *Lov om dag-, fritids- og klubtilbud mv. til børn og unge (dagtilbudsloven)*. LOV nr. 501 af 06/06/2007.
- Socialministeriet (2009). *Servicestyrelsens hjemmeside om Barnets Reform*. www.servicestyrelsen.dk
- Staunæs, D. (2004). *Køn, etnicitet og skoleliv*. Samfundslitteratur.
- Suenson, P. (2009). *Nye kulturer i danske boliger. Kommenteret fotogennemgang af indvandrerfamiliers indretning og brug af boligens forskellige rum*. Statens Byggeforskningsinstitut. Aalborg Universitet.
- Sylvia et al. (2003). *Assessing quality in the early years – early childhood environment rating scale*. Trentham Books, Stoke on Trent, UK and Sterling, USA.

- Tirelli, Ü. (2006). *Pædagogik og etnicitet*. Akademisk Forlag.
- Trocme, N., & Caunce, C. (1995). The Educational need of abused and neglected children: A review of literature. *Early Childhood Development and Care*, vol.106, 101-135.
- Van Kuyk, J.J. (2001). *Pyramid Educational Method for 3 to 6-yearold children: Theory and Research*. Paper presented at the Annual Conference of the National Association for the Education of Young Children, National Institute for Early Childhood Professional Development (10-13 June, Washington, DC, p. 1-26).
- Wacquant, L.J.D. (1997). Marginalitet i storbyerne i det kommende årtusinde. *Tidsskriftet Social Kritik*, nr. 52-53, 40-49.
- Wacquant, L. (2000). 'The new "peculiar institution": On the prison as surrogate ghetto'. *Theoretical Criminology*, Vol. 4, no. 3, 377-389.
- Wacquant, L. (2008). *Fattigdommens fængsler*. Socialpolitisk forlag.
- Wacquant, L. (2008). Urban outcasts. A comparative sociology of advanced marginality.
- Wacquant, L.J.D. (2008). *Urban Outcasts- A comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity press.
- Wacquant, L. (2010). 'Designing Urban Seclusion in the Twenty-first Century – The 2009 Roth-Symonds Lecture'. *Perspecta – The Yale Architectural Journal*, No. 43.
- Warming, H. (2000). Børnehaven – integration eller marginalisering? *Social Kritik* 69/2000, 52-59.
- Weikart et al. (1978). The Ypsilanti Preschool Curriculum Demonstration project – preschool years and longitudinal results. *Monographs of the High/Scope Educational Research Foundation*, nr. 4, Ypsilanti, Michigan.
- Weiss, H. (2004). Growing up in poverty as a developmental risk: Challenges for early intervention. *Educational and Child Psychology*, 2004/Vol. 21(1), 8-19.
- Wenger, E. (2004). *Praksisfællesskaber*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wright et al. (2000). School readiness of low-income children at risk for school failure. *Journal of Children & Poverty*, 2000/6(2), 99-117.
- Vleminecx, K., & Smeeding, T.M. (ed.) (2003). *Child well-being, child poverty and child policy in modern nations – what do we know?* The Policy Press, Bristol.

Denne rapport formidler resultaterne af et forskningsprojekt der har haft fokus på daginstitutionens arbejde og betydning, når daginstitutionen fysisk er beliggende i et såkaldt ghetto-lignende boligområde placeret midt i København.

Forskningsprojektet har forløbet i perioden september 2011-september 2012 og i denne periode har pædagoger, ledelse og forældre fra daginstitutionen, på forskellig vis deltaget og bidraget til forskningsprojektets forløb.

Fra tidligere forskning inden for daginstitutionens område har vi viden om, at der er forskel på daginstitutioner i Danmark, afhængigt af hvor daginstitutionerne er fysisk placeret på det danske landkort. Der er tale om store forskelle, både i struktur og indhold i det pædagogiske arbejde, personaleressourcer, såvel som i fokus på pædagogikken. Denne forskel tager særligt sit praktiske og pædagogiske afsæt i, hvorvidt daginstitutionen er beliggende i såkaldt socialt belastede boligområder, hvor der angives at være mange børn som har det særligt svært i deres livsforhold .

I nærværende rapport sættes der fokus på det pædagogiske personales arbejde med udsatte børn i en daginstitution, beliggende i et såkaldt ghetto-lignende boligområde og rapporten belyser, på hvilke måder det pædagogiske personale arbejder med særlige tilrettelagte indsatser rettet mod både børn og forældre, med henblik på at forbedre udsatte børns livschancer.